

T.C.
İSTANBUL YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM
DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

2000'LERDE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

Ayşe BAYRAM
Öğrenci No: 151302018

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

İstanbul, Haziran 2019

T.C.
İSTANBUL YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM
DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

2000'LERDE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

Ayşe BAYRAM
Öğrenci No: 151302018

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Mehmet BARDAKÇI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
İstanbul, Haziran 2019

ÖNSÖZ

Türk dış politikasının en önemli boyutlarından birini oluşturan Türk-Amerikan ilişkileri, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde iç ve dış siyaseti etkileyen en önemli unsurlardan biri olmuştur. Soğuk Savaş döneminden itibaren dünyanın süper iki ülkesinden biri olan Amerika Birleşik Devletleri, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla oluşan yeni dünya düzeninde tek hegemonik güç haline gelmiştir. Bu çalışmada Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihsel arka planı incelendikten sonra 2000'lerde Türk-Amerikan ilişkilerini etkileyen olaylar ve iki ülke arasında çıkan krizlerin sebepleri ve sonuçları üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmuştur.

Bu araştırmada tez konusunun belirlenme aşamasından itibaren bütün çalışma safhalarında sabır ve hoşgörüsüyle bana yol gösteren danışman hocam Sayın Doç. Dr. Mehmet Bardakçı'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayşe BAYRAM

İstanbul, 2019

ÖZ

ABD-Türkiye ilişkilerinin başlangıcı ABD'ye ticari imtiyazların verildiği 1830'lara dayanmaktadır. Türkiye-ABD ilişkilerin Türk dış politikasının önemli bir boyutu haline gelmesi İkinci Dünya Savaşı sonrasında Soğuk Savaş'ın başlamasıyla olmuştur. Türkiye-ABD ilişkileri, bu tarihten günümüze kadar inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra meydana gelen iki kutuplu dünyada Türkiye Batı Blok'unda ve NATO'da yer almasına rağmen, Küba krizinden, Kıbrıs Ambargo krizine ve haşhaş ekimine kadar birçok hayati konuda ABD ile Türkiye arasında krizler yaşanmıştır. Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1990'larda ABD ve Türkiye yeni uluslararası sistemde ortaya çıkan bölgesel krizlere karşı iş birliği gerçekleştirmeyi başarmışlardır. 1990'larda genel olarak olumlu seyreden Türk-ABD ilişkileri 2000'lerde yerini olumsuz bir döneme bırakmıştır. 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında 1 Mart 2003'teki tezkere krizi ABD-Türkiye ilişkilerini derin bir krize sokmuştur. ABD-Türkiye ilişkileri 2007'den itibaren tekrar düzelmeye başlamış ve ABD'de Barack Obama'nın başkan olmasıyla birlikte ilişkiler nispeten daha iyi olmuştur. Fakat, 2013 Gezi olaylarından sonra ilişkiler bozulmaya başlamış, Arap Baharı sürecinde Suriye Krizi nedeniyle ilişkiler daha da kötüleşmiştir. 15 Temmuz 2016'da milli iradeye karşı gerçekleştirilen darbe teşebbüsünde ABD Hükümeti'nin yeterli desteği vermemesi nedeniyle ilişkilerde yeni bir krizli döneme girilmiştir. Bu çalışmada tarihsel bir arka plan verildikten sonra Türkiye-ABD ilişkilerinin 2000'li yıllarda bozulmasına yol açan olaylar açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: ABD-Türkiye, 11 Eylül 2001, Krizler, Arap Baharı, 15 Temmuz

ABSTRACT

The beginning of Turkish-American relations dates back to the 1830s when commercial concessions were granted to the USA. Turkish-American relations became an important aspect of Turkish foreign policy when the Cold War started after the Second World War. Turkish-American relations have experienced ups and downs from that time on. Although Turkey was in the Western Block and NATO in the bipolar World Order following the Second World War, many crises were experienced between the USA and Turkey, including the Cuban crisis, Cyprus embargo crisis and opium crisis. Turkey and the USA succeeded in cooperating against the regional crises, which emerged in the new international order in the 1990s when the Cold War ended. Turkish-American relations, which developed positively during the 1990s, gave way to a negative period during the 2000s. 1 March 2003 crisis after 9/11 attacks plunged Turkish-American relations into a deep crisis. USA-Turkey relations started to ameliorate again after 2007 and became relatively good after Barack Obama assumed US presidency. However, the relations began to worsen after 2013 Gezi events and became worse as a result of the Syrian crisis in the Arab Spring context. When the USA did not give enough support to the national will in the coup attempt on 15 July 2016, the relations entered into a new period of crisis. This thesis aims to unveil the developments that led to the deterioration of Turkish-American relations during the 2000s after providing a historical background.

Keywords: USA-Turkey, 11 September 2001, Crises, Arab Spring, 15 July 2016

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL KÖKENLERİ.....	4
1.1. Osmanlı Devleti ve Amerika Birleşik Devletleri'nin İlk Temasları.....	4
1.2. İmparatorluktan Cumhuriyete Geçerken.....	8
1.3. Cumhuriyetten Soğuk Savaş'a Türk-Amerikan İlişkileri.....	10
1.4. Soğuk Savaş Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri.....	14
1.4.1. Truman Doktrini.....	17
1.4.2. Marshall Planı.....	19
1.4.3. Türkiye'nin NATO'ya Katılması.....	21
1.4.4. 1962 Küba Füze Krizi.....	24
1.4.5. Haşhaş Krizi.....	25
1.4.6. Johnson Mektubu.....	26
1.4.7. Türkiye'nin Kıbrıs'a Müdahalesi ve Ambargo.....	27
1.5. Tek Kutuplu Dünyaya Doğru.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞTAN MEDENİYETLER SAVAŞINA.....	31
2.1. Samuel P. Huntington'un Tezi.....	31
2.2. 11 Eylül Saldırıları ve Sonuçları.....	33
2.2.1. 11 Eylül 2001 Sonrası Amerikan Dış Politikası.....	35
2.2.2. Şer Eksen'indeki Ülkeler ve George W. Bush.....	37
2.2.3. ABD'nin Irak'ı İşgali.....	39
2.2.4. 1 Mart Tezkeresi ve Gerilen İlişkiler.....	43
2.2.5.Çuval Krizi (Süleymaniye Saldırısı).....	53
2.3. İran Nükleer Krizi, Türkiye ve ABD.....	55
2.4. Obama'ya Bağlanan Umutlar.....	59
2.5. Arap Baharı ve Sonrası.....	65
2.5.1. Suriye İç Savaşı.....	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

15 TEMMUZ 2016 SONRASI TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ.....	72
3.1. 15 Temmuz Darbe Kalkışması.....	72
3.1.1. FETÖ ve ABD.....	75
3.1.2. İncirlik Üssünden Kalkan Jetler.....	80
3.1.3. FETÖ Elebaşının İade Talebi.....	81
3.2. İran'a Yaptırımlar Çerçevesinde Türk-Amerikan İlişkileri.....	86
3.3. Vize Krizi.....	91
3.4. Rahip Brunson'un Tutuklanmasıyla Oluşan Gerilimler.....	94
3.5. Rusya-Türkiye Yakınlaşması ve ABD-Türkiye İlişkileri.....	97

3.6. Türkiye'nin Sınır Dışı Operasyonları ve ABD.....	104
3.6.1. Fırat Kalkanı Operasyonu.....	105
3.6.2. İdlip Harekâtı.....	107
3.6.3. Zeytin Dalı (Afrin Harekâtı).....	107
TABLO.....	110
SONUÇ.....	111
KAYNAKÇA.....	115

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)
ANAP	: Anavatan Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
CENTO	: Merkezi Antlaşma Teşkilatı (Bağdat Paktı)
CENTCOM	: ABD Merkez Kuvvetler Komutanlığı
CIA	: ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı
CISADA	: Kapsamlı İran Yaptırımları, Hesap Verebilirlik ve Elden Çıkarma Yasası Kapsamında Yaptırımlar Uygulamak
DAEŞ	: Irak-Şam Devleti Örgütü
DSP	: Demokratik Sol parti
EL- KAİDE	: Kuruluş
FETÖ	: Fethullahçı Terör Örgütü
GATS	: Hizmet Ticaret Genel Anlaşması
IMF	: Uluslararası Para Fonu
ISAF	: Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti
MFA	: Dış İşleri Bakanlığı
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NEO-CON	: Yeni Muhafazakâr
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
PYD	: Demokratik Birlik Partisi
TRİPS	: Ticaret Bağlantılı Fikri Mülkiyet Anlaşması
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü
YPG	: Halk Savunma Birlikleri

GİRİŞ

Türk-Amerikan ilişkileri, Osmanlı döneminde Amerika'nın yavaş yavaş tarih sahnesine çıktığı yıllara dayanmaktadır. 1800'lerde gittikçe zayıflamakta olan Osmanlı İmparatorluğu ile günden güne güçlenen Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişki, çeşitli kırılmalar ve krizler yaşayarak günümüze kadar gelmiştir. 7 Mayıs 1830 yılında ABD ile yapılan antlaşmayla Amerika'ya çeşitli ayrıcalıklar verilmiştir.

Türkiye-ABD ilişkilerinin tam olarak gelişmesi II. Dünya Savaşı'ndan sonra olmuştur. Türkiye II. Dünya Savaşı'na katılmadığı halde Sovyet tehdidi nedeniyle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Bloku'nda yer almıştır. Türkiye, NATO'nun bir üyesi olmasına rağmen Türk-Amerikan ilişkileri inişli çıkışlı bir seyre sahip olmuştur. Türk-Amerikan ilişkilerinin bozulduğu bu dönemlerde Türkiye, Sovyetler Birliği'yle yakınlaşarak dış politikasında bir denge oluşturmaya çalışmıştır.

Soğuk Savaş sona erince Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemindeki Sovyetler Birliği'ne karşı bir tampon olma işlevini yitirmesi nedeniyle Batı'nın ve ABD'nin gözündeki stratejik öneminin azalacağı konusundaki endişeler kısa bir sürede dağılmıştır. 1991-1992 dönemindeki I. Körfez Krizi Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD-Türkiye ilişkilerinin test edildiği ilk bölgesel olay olmuştur. Türkiye, bu krizde Batı'nın ve ABD'nin yanında yer alarak yeni uluslararası sistemde stratejik öneminin devam ettiğini göstermiştir. 1990'lar boyunca ABD ve Türkiye'nin bölgesel konularda iş birliğine gitmiş olsalar da 1991 Irak işgali ve Çekiç Gücün Türkiye'ye yerleştirilmesi sonucunda Türkiye büyük zararlara uğramıştır. Buna rağmen iki ülke Hazar petrolünün Batı'ya taşınması, Kafkasya'daki çatışmalar, Orta Asya ve Kafkasya'daki Türkî Cumhuriyetlere dönük politikalar, Ortadoğu ve Balkan politikaları, Bosna Hersek'teki ve Kosova'daki savaş konusunda iş birliğine gitmişlerdir.

2000'li yıllardaki Türkiye-ABD ilişkilerini bu dönemde gerçekleşen krizler belirlemiştir. İlk kriz 1 Mart 2003'te ABD askerlerinin Türkiye topraklarının kullanarak Irak'a saldırmasına müsaade eden tezkerenin TBMM tarafından reddedilmesiyle başlamıştır. Tezkerenin reddi ABD-Türkiye ilişkilerini derin bir

krize sürüklemiştir. 2007'den itibaren ABD-Türkiye ilişkileri Kuzey Irak'ta ve Afganistan'da teröre karşı mücadele konusunda iş birliğinin başlamasıyla tekrar düzelmiştir. 2009'da Demokrat Parti'den Barack Obama'nın ABD başkanı seçilmesiyle birlikte ilişkiler olumlu seyretmeye başlamıştır. Fakat, ABD-Türkiye ilişkileri Obama'nın tanımladığı "model ortaklığa" dönüşmemiştir. 2010'da yaşanan İran nükleer krizi ve Mavi Marmara olayı düzelleme sürecine giren Türkiye-ABD ilişkilerine gölge düşürmüştür. Bundan sonra ilişkiler 2013'teki Gezi olayları nedeniyle ve Suriye krizinde Kuzey Suriye Kürtleri ve Esad'ın geleceği konusundaki uzlaşmazlık nedeniyle çıkmaza girmiştir.

15 Temmuz 2016'daki AK Parti Hükümeti'ne ordunun içerisindeki yer alan bir grubun gerçekleştirdiği darbe girişimine karşı ABD'nin sessiz kalması Türkiye-ABD ilişkilerini yeni bir kriz sarmalına doğru sürüklemiştir.

Bu araştırmanın birinci bölümünde Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihsel seyri kısaca ele alınmıştır. İlişkilerin incelenmesine Osmanlı döneminde Kuzey Afrika'da Magrip bölgesinde Amerikan gemilerinin Akdeniz'e inme gayreti içinde olduğu yıllardan başlanmıştır. Cumhuriyet döneminde ilişkilerin gidişatı ele alındıktan sonra II. Dünya Savaşı sonrası oluşan iki kutuplu dünya düzeninde Sovyet tehdidine karşı Türkiye'nin Batı Bloku'nda yer alma ve NATO'ya girme mücadelesi anlatılmıştır. Bu süreçte Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde yapılan desteklerin yanında Türkiye ile Amerika arasında yaşanan krizlerin sebepleri ve Türkiye'ye yansımaları üzerinde durulmuştur.

Araştırmanın asıl konusunu oluşturan "2000'lerde Türk-Amerikan ilişkilerinin" incelendiği ikinci bölümde, önce Samuel P. Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" tezi ele alınmıştır. 2001'de yönetime gelen George W. Bush'un 11 Eylül saldırılarını bahane ederek "şer üçgeni" ve "özgürlük için sürekli savaş" söylemleriyle başlayan dönemde Amerika'nın Irak'ı işgali ve bu olayın Türkiye-ABD ilişkilerinde meydana getirdiği kırılmalar incelenmiştir. 2011'de başlayan ve Arap Baharı olarak adlandırılan süreçte ve Suriye iç savaşında Türkiye'nin içine sürüklendiği handikabın Türk-Amerikan ilişkilerine etkileri üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümdeyse 15 Temmuz 2016'da meydana gelen darbe girişimi sonrasında Türkiye-ABD ilişkilerinde meydana gelen gelişmeler anlatılmıştır. Bu bağlamda ABD'nin darbe girişimindeki tavrı ve etkisi üzerinde durulmuştur. Ayrıca

Türkiye'nin Rusya ile yakınlaşması ve İran'a yaptırımlar çerçevesinde Türk-Amerikan ilişkileri incelenmiştir. En son kısımda ise Türkiye'nin yaptığı sınır dışı operasyonlar ve bunların ABD-Türkiye ilişkilerine etkisine değinilmiştir.

Araştırmanın Amacı: Bu tezin amacı 2000'lerde Türk-Amerikan ilişkilerini incelemektir. Bu çalışmada özellikle hangi olayların Türk-ABD ilişkilerini etkilediği ve ilişkilerin kötüleşmesine yol açtığı detaylı bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken öncelikle Türk-Amerikan münasebetlerinin dayandığı tarihsel arka plan ortaya konmaya çalışılacaktır.

Araştırma Soruları: Bu tezde aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

Günümüzdeki Türkiye-ABD ilişkileri hangi tarihsel arka plan bağlamında gelişmektedir?

2000'lerde ABD'nin Türkiye'ye dönük dış politikasını etkileyen başlıca faktörlerle aynı dönemde Türkiye'nin ABD'ye dönük dış politikasını etkileyen gelişmeler nelerdir?

Arap Baharı sonrası ve Suriye iç savaşında Türk-Amerikan ilişkilerindeki kırılmaların sebepleri nelerdir?

15 Temmuz 2016 sonrasında Türkiye ile Amerikan ilişkilerinin krize girmesinin nedenleri nelerdir?

Araştırmanın Hipotezi: Çalışmanın temel hipotezi 2000'lerde küresel, bölgesel ve iç politik gelişmeler nedeniyle Türkiye-ABD ilişkilerinin genel olarak olumsuz bir seyir izlediğidir.

Araştırmanın Metodolojisi: Bu araştırmanın literatür taramasında çeşitli basılı eserlerden, ciltli kitaplardan, bilimsel dergi makalelerinden, sempozyum konuşmalarından ve çeşitli rapor sonuçlarından faydalanılmıştır. Ayrıca Ulusal Tez Merkezi ve Google Akademi'deki araştırmalara da başvurulmuştur. Zaman zaman güncel basından haberlere de yer verilmiştir.

Bu tez nitel araştırma yöntemlerine bağlı olarak meydana getirilmiş bir çalışmadır. Nitel araştırma, algıların ve olayların gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konması için gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi verilerden yararlandığı ve nitel bir yöntemin kullanıldığı araştırmadır. Nitel araştırma öncelikle kuram oluşturmayı hedefleyen, sosyal olguları kendi çevreleri içinde araştırmayı ve anlamayı amaçlayan bir yaklaşımdır (Yıldırım ve Şimşek, 2000: 19).

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL KÖKENLERİ

1.1. Osmanlı Devleti ve Amerika Birleşik Devletleri'nin İlk Temasları

Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri'nin karşılaştıkları dönemdeki durumlarını kıyaslamamız gerekirse; yaşlı ve dağılma tehlikesi ile karşı karşıya kalan bir imparatorluk ile genç dinamik ve her geçen gün daha da güçlenerek büyüyen bir devletin karşılaşması olarak tanımlayabiliriz. İki devlet birçok açıdan birbirlerinden ayrışıyorlardı. Farklı iç dinamiklerinin olması, uluslararası konumları ve hedefleri, her iki ülkenin siyasi ilişkilerin kurulmasında, gelişmesinde ve sona ermesinde çok etkili olmuştur (Erhan, 2001: 26). Osmanlı İmparatorluğu, 1800'lerde uluslararası siyasette 200 yıldan beri gittikçe zayıflayan bir konuma sahipti. 16 yüzyılın sonlarından itibaren özellikle Batı Avrupa'da ortaya çıkan ulus devletler Osmanlı Devleti'ni teknolojik, askeri ve ekonomik bakımdan geçmiş bulunmakta idiler. Yeni teknolojiler Osmanlı topraklarından önce Doğu Avrupa'daki Hristiyan imparatorluklarına hızlıca transfer ediliyordu. Bu durum zamanla Osmanlı'nın savaşlarda büyük yenilgiler almasına ve toprak kaybetmesine neden olmuştur (Zürcher, 1995: 39-40).

Osmanlı Devleti'nin Amerika ile ilk temasları Kuzey Afrika'daki Fas, Tunus, Trablus ve Cezayir'i de içine alan Mağrip bölgesinde gerçekleşmiştir. Bu bölgeler imparatorluğun merkezinden çok uzakta oldukları için bu ilk karşılaşmalar, önceleri siyasi bir noktaya taşınmamıştır. Osmanlı Devleti'ne bağlı bu topraklarda ABD, buradaki yöneticilerle kapsamlı antlaşmalar imzalamış, önemli Mağrip limanlarına konsoloslar atamıştır. Osmanlı Devleti sadece bunların görev yapabilmeleri için beratlarını vermeye çağrılmıştır. 19. yüzyılın başında ABD ile Trablus, Cezayir ve Tunus arasında yaşanan silahlı çatışmalar ve Amerikan savaş gemilerinin Osmanlı'ya bağlı bu topraklarda saldırı gerçekleştirmeleri yerel hükümetler tarafından ya Osmanlı Devleti'ne bildirilmedi ya da Osmanlı yetkilileri, merkezden uzak kalmış bu bölgelerin sorunlarıyla ilgilenme konusunda yetersiz kaldılar (Erhan, 2001: 37-38).

Daha önceleri bir beylerbeyi yönetimine bağı olan Cezayir, Tunus ve Trablusgarp, 1587 yılından itibaren Divan-ı Hümayun'un gücün bir elde toplanmasından endişe etmesi sebebiyle hepsi ayrı ayrı üç senede bir değiştirilen paşaların idaresine verildi. Bu vilayetlere bu dönemde "Garp Ocakları" denilmiştir. Garp Ocaklarını 1671 yılından itibaren "dayı" adı verilen askeri komutanlar idare etmeye başlamışlardır. Zamanla dayı denilen bu komutanlar güçlerini ve hâkimiyetlerini arttırarak özerk bir yapı oluşturmuşlardır. ABD'nin genç ve deneyimsiz yöneticileri, Atlas Okyanusu ile Akdeniz'de seyreden Amerikan gemilerini haraca kesen bu devletçikler ile ilişkilerini nasıl düzenleyecekleri konusunda tereddüt yaşadılar. Ancak ABD kısa süreli bir şaşkınlık döneminden sonra Kuzey Afrika ve Akdeniz Bölgesi'nde çıkarlarını gerçekleştirmek için sağlam adımlarla ilerleyecektir. ABD'nin Mağrip bölgesi ile ilişkilerinin geliştirmesi zamanla Osmanlı Devleti ile ilişkiler kurmasına yol açacaktır. ABD- Mağrip ilişkileri incelendiğinde askeri alanda yeterli gücü olmayan bir devletin, yürüttüğü politika ve hassas diplomasi dengeleri ile kendi topraklarından çok uzak bölgelerde bile sürekli taviz verme yerine askeri alt yapısını güçlendirerek savaşı tercih ettiğini görmekteyiz. ABD'nin güç kazanmasına paralel olarak zamanı geldiğinde Osmanlı Devleti karşısında da sert politikalar göstermekten çekinmemiştir. Zayıflama dönemine giren Osmanlı Devleti, ABD'nin Akdeniz havzasına girdiği bu yıllarda uzun vadeli politikalar yerine sorunlara anlık tepkiler ve çözümler vererek bu devleti iyi tahlil edememiş ve gerekli tedbirleri alamamıştır. Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altındaki bölgelere dostluk bayrağı ile giren ve zararsız görülen ABD'nin başka hedeflerinin de olduğu hesaplanmamıştır (Erhan, 2001: 39-41).

1783'te bağımsızlığını kazanan Amerika Birleşik Devletleri, kısa süre içinde kendine özgü yapısını oluşturarak uluslararası ticari faaliyetlere öncelik vermeye başlamıştır. O dönemde dünya ticaretinde önemli bir yeri olan Akdeniz'de varlık göstermeye çalışan ABD, ihraç ürünlerinden olan tuzlanmış balık ve mısır gibi mallarını buradaki ülkelere satmıştır. Cezayir Beyliği'nden izinsiz dolaşan iki Amerikan gemisinin ele geçirilmesi sonucunda ABD, bu beylikle 1795 yılında anlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Daha sonra birer yıl arayla Trablus ve Tunus ile anlaşma imzalamıştır. ABD, Cezayir Beyliği'ne 20 yıl boyunca 12.000 altın vergi ödemiştir. ABD, Garp Ocakları, Mağrip Ocakları ve Berberî Ocakları olarak

adlandırılan Cezayir, Tunus, Fas ve Trablus eyaletleri ile anlaşma yaptıktan sonra Batı Akdeniz’de gemilerinin güvenliğini temin etmiştir. Osmanlı Devleti'nin üç kıtada geniş bir yüzölçümüne sahip olması aynı zamanda topraklarının siyasi, kültürel ve petrol yatakları açısından stratejik bir konumda bulunması, ABD'nin 19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti ile anlaşma yapmak için heyetler göndermeye sevk etmiştir. 7 Mayıs 1784'te Amerikan Kongresi, Benjamin Franklin, Thomas Jefferson ve John Adams'ı, Osmanlı Devleti'yle ticaret ve dostluk antlaşmaları yapmak üzere görevlendirilmiştir. Fakat daha sonra bu fikirden vazgeçilmiştir. Amerika'nın Anadolu'ya ilk temasları ticaret amacıyla olmuştur. Amerikan ticaret gemileri ilk olarak 1786 yılında İstanbul'a, 1797 yılında İzmir'e ve 1800 yılında ise İskenderiye'ye gelmişlerdir. Amerikalılar genelde rom ve pamuklu mamuller satmış, ülkelerine de Osmanlı Devleti'nden halı, kuru üzüm, incir, deri ve afyon satın alıp götürmüşlerdir. 9 Kasım 1800 tarihinde Amerikan gemisi George Washington Firkateyni ile İstanbul'a ilk resmi ziyaret gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde ABD'nin Osmanlı Devleti'nde resmî bir elçisi olmadığı için iki ülke arasındaki ilişkiler, İngiliz konsoloları tarafından yürütülmüştür. 1827 yılında Navarin'de Osmanlı donanmasının İngilizler, Fransızlar ve Ruslar tarafından yakılması ve 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı ordusunun aldığı ağır yenilgi, Osmanlı Devleti'ni yeni dostluk arayışlarına itmiştir. Bundan sonra ilişkilerin seyri değişmiş ve 7 Mayıs 1830 tarihinde Osmanlı Devleti ve ABD arasında Ticaret ve Seyr-i Sefain Antlaşması imzalanmıştır. Dokuz maddeden oluşan bu antlaşmayla ABD, “en ziyade müsaadeye mazhar millet” (the most favored nation) statüsü verilmiştir. Öyle ki ABD bu statüyü sadece Osmanlı Devleti ile değil ilişkiye girdiği hemen her devlete karşı kullanmaya çalışmıştır. Bu antlaşma ile birçok imtiyaz elde eden ABD, ticaret kimilerinin Boğazlardan serbestçe geçerek Karadeniz'e açılmaları sağlanmıştır. ABD ve Osmanlı Devleti ile yapılan 1830 yılındaki ticaret antlaşmasında, Osmanlı Donanmasına maliyet fiyatına Amerikalı mühendisler tarafından gemilerin yapılması ve teknik yardımları öngören gizli bir madde vardı. Fakat bu madde, Amerika Senatosu tarafından reddedilmiştir. Bunun üzerine Padişah II. Mahmut düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

“...Frenklerin âdetleri kendülerinin mukaddemâ söyledikleri sözden nükûl etmeğe (vazgeçme) asla utanmazlar hemen kendülerine menâfi’i olacak maslahat ne ise tervice bakarlar.” (Güler, 2005: 230-233).

Amerikan Senatosu’nda kabul edilmemişse de düşük maliyetle bu yardım sonradan yapılmaya çalışılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu da buna karşılık olarak Amerika’ya bir çift iyi cins dişi ve bir çift erkek deve hediye etmiştir. Yine uygun fiyata istenilen miktarda deve Amerika’ya gönderilmiştir. 1855 yılında istenen bu develer, Amerikan Ordusunun nakliye sisteminde kullanılmak üzere alınmışlardır. 1862’de Amerika ve Osmanlı Devleti ile yapılan başka bir antlaşma ile Amerikalı tüccarlar, Osmanlı şehirlerinde çok rahat mal alıp satma imkânı elde ettiler. Osmanlı-Amerikan ilişkileri II. Abdülhamit döneminde (1876-1909) daha da gelişerek siyasi ve kültürel alanda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. 1889 yılında Amerika’da “yüzyılın en büyük felaketi” olarak adlandırılan “Johnstown” sel felaketi sırasında Sultan II. Abdülhamid Amerika’ya yardım göndermiştir. Amerika’ya yardım yapan 18 ülke arasında bölgeye yardım ulaştıran ilk ülke Osmanlı Devleti olmuştur (Ürekli, 2007: 17-18).

Bu dönemde iki ülke arasında Amerika’nın misyonerlik faaliyetleri, Doğuda Harput ve Erzurum’da konsolosluk açma isteği ve Amerikan okulları ile ilgili çeşitli sorunlar devam etmekteydi. Bunlara rağmen insani ilişkiler ve yardımlar kesilmemiştir. 1894’te İstanbul’da meydana gelen depremde büyük tahribat meydana gelmişti. Osmanlı Devleti mali sıkıntı içinde olduğundan ihtiyaçları karşılamakta zorlanmıştı. Ülke içinde toplanan yardımlar yetersiz olunca hükümet, dış ülkelerden yardım kabul edilmesine karar vermiştir. Amerika ve Avrupa’daki elçi ve konsoloslardan buldukları bölgede İstanbul depremi ile ilgili kamuoyu oluşturmaları istenmiştir. Padişah direkt bir yardım toplama işleminin yapılmamasını sadece afet hakkında bilgi verilmesini tavsiye etmiştir. Bu yardımlarda Osmanlı Washington elçisi (1887-1896) Alexandre Mavroyeni’nin gayretleri etkili olmuştur (Ürekli, 2007: 24-25).

Amerika, Osmanlı Devleti ile 1830 yılında imzaladığı Seyr-i Sefain Antlaşması’ndan sonra imparatorluğun birçok yerinde elçilik açmıştır. Bu elçiler bir süre sonra Osmanlı’nın iç işlerine karışmaya başlamışlardır. Özellikle Amerika’nın Ermeni vatandaşlarını koruma altına almaya çalışması, ilişkilerin bozulmasına yol açmıştır. ABD, misyonerler vasıtasıyla Ermenileri Osmanlıya karşı kışkırtarak

istediklerini elde etmeye çalışmıştır. Hatta zaman zaman Akdeniz'e savaş gemilerini göndererek ilişkilere büyük darbe vurmuştur. Son dönemlerde Osmanlı Devleti'nin en çok Amerika ile uğraşmak zorunda kaldığını söylenebilir (Durmuş, 2011: 11).

1.2. İmparatorluktan Cumhuriyete Geçerken

Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin seçkin elitleri, yönlerini Batı uygarlığına çevirdiklerinden dolayı Türkiye, Amerika için dikkate şayan bir devlet olmuştur. Ayrıca II. Dünya savaşından sonra Sovyet tehdidinin yükselmesiyle ABD, Türkiye ile askeri stratejik ilişkiler kurmaya önem vermiştir. Rusya'nın Karadeniz'deki hareketlerini kısıtlayan Boğazları kontrol eden Türkiye'nin stratejik coğrafyası, onun NATO'ya ve diğer stratejik Batılı planlara dahil edilmesini kolaylaştırmıştır (Fuller, 2011: 34).

8 Eylül 1914'te Sultan V. Mehmet Reşad'ın iradesiyle Osmanlı Devleti'ndeki tüm kapitülasyonların kaldırıldığı ilan edilmiştir. Kapitülasyonların kaldırılması, Amerikan basınında, Türkler' in yabancıları katledeceği gibi gerçekle ilgisi olmayan haberler yapılmış ve Amerikan halkı endişeye sevk edilmiştir (Erhan, 2001: 389). Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk başlarda yaşadığı en önemli sorun yine kapitülasyonlar olmuştur. Lozan Antlaşması (24 Temmuz 1923) ile kapitülasyonlar sonuçlarıyla beraber ilga edilmesine rağmen Amerikan Temsilciler Meclisi'nde kapitülasyonların kaldırılmasına şiddetle karşı çıkılmasından dolayı ancak 17 Şubat 1927 yılında kapitülasyonlarla ilgili geçici bir antlaşma imzalanabilmiştir (Durmuş, 2011: 11).

Amerika Birleşik Devletleri, Osmanlı Devleti'nin topraklarına daha geç girmesinden dolayı duyduğu çekingenliği kısa sürede 1860'lı yılların sonunda üzerinden atmıştır. Bölgenin eski ve güçlü aktörlerine danışarak hareket eden ABD, zaman içinde Osmanlı Devleti'ni tanıyarak sorunlarına aşına olmuş ve Babiâli ile ilişkilerinde Avrupa devletleri gibi davranmaya başlamıştır. Bu davranış değişikliklerini Girit isyanı, Bulgar ve Ermeni Olayları sırasında Washington'un izlediği politikalarda rahatlıkla görmekteyiz (Erhan, 2001: 396).

Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin son safhası 1919-1920'deki Paris Barış Konferansı'nda Amerikan Başkanı Wilson'un ortaya koyduğu, Türk düşmanlığını

ifade eden konuşmasıdır (Armaoğlu, 2017: 12). Barış Konferansı'nın ilk gününde Alman sömürgelerinin paylaşılması önemli bir konu olarak gündemdedi. Sömürgeler söz konusu olunca Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'daki topraklarının paylaşılması ön plana geçmiştir. İngiltere ve Fransa arasındaki tartışmalardan sonra Güney Afrika Cumhurbaşkanı Smutts'ın ortaya attığı “manda sistemi” sömürgeciliğin yeni bir uygulaması olarak kabul gördü. Wilson, “Bağımsız Ermenistan” konusunu siyasi bir tutku haline getirmişti. İngiltere'nin Ermenistan sorununu Amerika'ya yüklemesi de Wilson'un bu meseleyi tamamen sahiplenmesine sebep olmuştur. Amerikan Senatosu, Wilson'un önemseydiği Versay Antlaşması'nı ve Milletler Cemiyeti'ni tam üç kere reddetmiştir. 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması'nın 89. maddesinde, Doğu Anadolu Bölgesi'nden dört vilayetin Ermenistan'a verilmesi öngörülüyordu. Ermenistan sınırının çizilmesi, Wilson'un hakemliğine bırakılmıştı. 1920'nin sonlarına doğru Kazım Karabekir Paşa Kuvvetleri, Ermenistan'a girdi. Bu sırada Bolşevik Ermeniler de Ermenistan'da duruma hâkim oldular. Bu sebeple Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması imzalanmıştır. Wilson'un çizdiği harita da elinde kalmıştır. 22 Eylül 1919'da Sivas'ta Atatürk, birkaç arkadaşı ve General James Harbord ile görüşme yapmıştır. Bu sırada İstanbul, Erzurum ve Sivas'ta bazı aydınlar kurtuluşu Amerikan mandasında gören açıklama ve beyanatlar yapmışlardır. Özellikle Sivas kongresinde “Amerikan Mandası” yoğun bir şekilde tartışılmıştır. Buradaki 7. maddedeki kararın bir uzlaşmadan ibaret olduğu da bir gerçektir (Armaoğlu, 2017: 27-29).

1919 Barış Konferansı'ndaki diğer bir husus ise, Amerikan Başkanı Wilson'un çok idealist olduğunun ifade edilmesidir. I. Dünya Savaşı'ndan sonraki uluslararası ilişkileri ve yaşamı düzenleyecek olan bu toplantıda Wilson'un okuduğu 3. maddede “bütün ekonomik engellerin kaldırılması” ifadesi vardı. Bunun bir demokrasi anlayışı olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Bununla kastedilen Amerika dışındaki ülkelerin ekonomik haklarını koruyan önlemlerin ve engellerin ortadan kaldırılmasıdır. ABD dünyanın her yerinde “açık kapı siyaseti” savunarak özellikle gelişmemiş ülkelerde daha rahat hareket etmeyi ve diğer rakiplerini dize getirmeyi amaçlıyordu. Amerika, 1919 yılına kadar Latin Amerika, Ortadoğu, Uzakdoğu ve Afrika'nın bazı yerlerinde uyguladığı “açık kapı siyaseti”ni I. Dünya Savaşı'nın sonunda kurulacak yeni dünya düzeninde dayanak noktası yapmak istiyordu. Bu

nedenle “açık kapı siyaseti” Amerikan emperyalizminin bir maskesidir denilebilir. Amerika, Milletler Cemiyeti'ne girmemesine rağmen kendi gücünü kullanarak bütün anakaralarda etkili oldu. 1917 yılında Rusya'da gerçekleşen Bolşevik Devrimi, Amerikan'ın rahatını kaçıran önemli bir olaydı. Bundan bir süre sonra ise yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'nun üstünde, güçlü kapitalist ülkelere karşı Kurtuluş Savaşı vererek kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Amerikan kapitalizminin alanını daraltma eğiliminde olan bir gelişmeydi (Ataöv, 2006: 28-29).

1.3. Cumhuriyetten Soğuk Savaş'a Türk-Amerikan İlişkileri

Atatürk döneminde iki savaş arası süreçte hâkim olan anlayış, bağlantısızlık politikası olmuştur. Dış siyasette, Lozan Antlaşması sonrasında yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin uluslararası camiada onaylanması için toplantılara katılma ve devlet başkanları seviyesinde görüşmeler yapılmıştır. Bu dönemde daha çok Türkiye'ye karşı tehditlerin bertaraf edilebilmesi için çeşitli ittifaklara girilmiştir. 1923-1930 yılları arasında Lozan'da halledilmeyen sorunlarla uğraşmıştır. Bunlar, İngiltere ile Musul Sorunu, Fransa ile kapitülasyonlar ve diğer sorunlar, Yunanistan ile Ahali Mübadelesidir (Web1, 2019).

Lozan Anlaşması'nda gözlemci statüsünde olan Amerika Birleşik Devletleri, 6 Ağustos 1923 tarihinde Türkiye ile Lozan'a benzer ikili bir antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşmada Amerika yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sınırlarını kabul etmiştir. Fakat bununla beraber Boğazlardan serbest geçiş hakkı ve “müsaadeye en fazla mazhar ülke” statüsü de kazanmıştır. Bu antlaşmayla kapitülasyonların kaldırılması kabul edildiği için ve Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan'ın kurulmamış olmasından dolayı özellikle Ermeni lobisi tarafından bu antlaşma protesto edilmiştir. Antlaşmaya taraftar olanlar ise yeni bir Türk devletinin kurulmuş olduğunu, ABD'nin Türkiye'den özel haklar istemesinin daha baştan dostluğu olumsuz etkileyeceğini ve Türk-Amerikan ilişkilerini zedeleyeceğini savunmuşlardır. Sonuçta Amerikan Senatosu 1927 yılında bu antlaşmayı red etmiştir. İki devlet arasında diplomatik ilişkilerin devam edebilmesi için geçici bir anlaşma (modus vivendi) yapılmıştır. Joseph C. Grew, Eylül 1927'de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk Amerikan Büyükelçisi olarak atanmıştır. Aynı yılın Kasım ayında ise TC. Büyükelçisi olarak Ahmet Muhtar Bey, Washington'a gönderilmiştir. Her ne

kadar Amerika ile yoğun ilişkiler Soğuk Savaş döneminde başlamakla beraber bu yılların iki dünya savaşı arasındaki “temel atma” dönemi olarak tanımlanabilir. Bu süreçte Amerika’da Ermeni sorununa bağlı olarak Türkiye aleyhine oluşmuş önyargıların kısmen de olsa sarsıldığı, Türkiye’de ise ABD’ye karşı yakınlık duygusunun arttığı gözlemlenmiştir. Bunun başlıca sebebinin Mustafa Kemal Atatürk’ün yaptığı inkılap ve reformların ABD tarafından olumlu bulunmasıdır. Amerikan elçisi Grew, Ankara’da görev yaptığı yıllar boyunca (1927-1932) ilişkileri iyi bir zeminde sürdürmek istemiştir. Mustafa Kemal Atatürk, Amerikan başkanları arasında 1933 yılında yönetime gelen Franklin Delano Roosevelt ile daha çok yakınlık kurmuştur. İki devlet başkanı her fırsatta aralarındaki dostluğu ifade etmişler ve uzun yazışmalarda bulunmuşlardır. İki devlet başkanının son temasları Nisan 1938 tarihinde gerçekleşmiştir. Amerika’da çıkan Ken adlı dergide Ermeni lobisinin etkisiyle Atatürk aleyhine bir yazı çıkmıştır. Bunun üzerine Amerikan Başkanı Roosevelt bizzat Adalet Bakanı’ni arayarak dergi hakkında soruşturma talimatı vermiştir. Bu jest üzerine Atatürk, Roosevelt’ten dergi için kovuşturma açılmamasını istemiştir (Trask, 1971: 91). Atatürk döneminde, her iki ülkedeki korumacı ekonomik politikalara ve 1929 ekonomik krize rağmen ticari açıdan da ilişkiler kurulmuştur. Bu kapsamda özellikle tütün ve petrol alanında birçok Amerikan şirketi Türkiye’de yatırım yapmıştır. Diğer yandan Amerika’dan eğitim, halk sağlığı, tarım ve madencilik alanında teknik yardım alınmıştır (Türkmen, 2012: 42-47).

Mart 1932’ye kadar görev yapan Joseph C. Grew’in döneminde sorun olan ilk mesele Amerikan okullarıdır. I. Dünya Savaşı çıktığında Osmanlı sınırları içinde 426 civarında Amerikan okulu, 9 Amerikan hastanesi ve 17 tane de misyonerlik merkezi vardı. Lozan’dan sonra bu okulların çoğu Türkiye sınırları dışında kalmış ve kalanların bir kısmı da savaş sırasında kapanmıştır. 1927’de Türkiye’de 8 Amerikan okulu bulunmaktaydı. Bunlar da resmi olarak Amerikan hükümetiyle alakası olmayan tamamen misyonerlik faaliyeti içinde bulunan Amerikan Board adlı kuruluşun denetimi altındaki okullardı. Amerikan Board, 1925 yılında Millî Eğitim Bakanlığı’na başvurarak kapalı bulunan bazı okullarının açılmasını istemiştir. Mart 1924’te kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu’ndan dolayı bu müracaata 1927 yılına kadar cevap verilmemiştir. Bunun üzerine Amerikan Board, Grew göreve geldikten sonra büyükelçiye başvurup bu meselenin ele alınmasını istemiştir.

Büyükelçi gayr-i resmi olarak Türk Hükümeti'ne bu konuda büyük baskı yapmıştır. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) ve Başbakan İsmet Paşa herhangi bir kriz çıkmaması için uzlaşmak istemişlerse de Milli Eğitim (Maarif) Bakanı Mustafa Necati Bey, bu konuda çok kararlı davranıp taviz vermemiş ve bir iki okulun dışında kapalı bulunan Amerikan okullarının açılmasına izin vermemiştir. 1928 yılının sonlarında okullar sorunu böylece kapanmıştır. Bu dönemde diğer bir sorun ise Amerikalı iş adamlarının ihale ve imtiyaz elde etmek istemeleridir. ABD, Türkiye'nin gümrük fiyatlarını indirmek isterken bir yandan da geniş imtiyazlar elde etmek istiyordu. Oysaki Lozan Konferansı'nda Atatürk'ün benimsediği ilke, diğer devletlere Lozan'da ne kadar imtiyaz tanındı ise Amerika'ya da ancak o kadar imtiyaz tanınacağı idi. Bu konudaki müzakereler Ekim 1929'a kadar sürmüş ve aynı tarihte "Ticaret ve Seyr-i Sefain Antlaşması" imzalanmıştır (Armaoğlu, 2017: 33-35).

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin milletlerarası pozisyonunu gösteren Lozan Konferansı, Türk-Amerikan ilişkilerinin ilginç bir safhasına sahne olmuştur. Konferansta tartışılan ve görüşülen birçok meselede Amerika'nın tutumu, ileri sürdüğü düşünce ve görüşlerin, bugünkü benzer olaylara yaklaşımıyla aynı olduğu dikkate şayandır. Bu benzerliğe baktığımızda Amerika'nın hedeflerini ve stratejisini anlamak daha kolay olacaktır. Amerika Lozan Konferansı'na gözlemci olarak katılmasına rağmen görüşmeler sırasında aktif bir rol almaya çalışmıştır. Bu sebeple bir tarafta Müttefik olan devletler; İngiltere, Fransa ve İtalya diğer tarafta Türk delegasyonu ve İsmet İnönü, Amerika'nın konferanstaki ağırlığını kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Amerika'nın Lozan Antlaşması'nda imza yetkisi olmadığı için bu antlaşmayla Müttefiklerin elde edeceği tüm imtiyazları ikili antlaşmalarla elde etme gayretindeydi. Konferansta Amerikalı gözlemciler gerektiğinde Amerikan çıkarlarını korumak için görüş bildirme yetkisi verilmişti. Muhtıra niteliğindeki politik tavsiye ve önerilerde en üzerinde durulan konular "ticaret serbestisi" ve "açık kapı" ilkesi idi. Amerika, çıkarlarını korumak için Türkiye ile en kısa zamanda müzakerelere başlayıp bir antlaşma yapmak istiyordu. 30 Ekim 1922 tarihinde Londra, Paris ve Roma büyükelçiliklerine gönderdiği talimatta Amerikan çıkarları şu başlıklar altında toplanmıştı:

- Kapitülasyonlar: Türklerin kapitülasyonlara şiddetle karşı çıkmalarını anlamakla beraber, Amerikan vatandaşlarının korunması için kapitülasyonların devamında ısrar edilmelidir.
- Amerika'ya ait hayır, eğitim ve din kurumlarının korunması: 1914'de kapatılmış olan kurumlar yeniden açılmalı ve bu kurumlarda İngilizcenin kullanılmasına vergi ve gümrük gibi konularda ayrıcalıklı olmasına izin verilmelidir.
- Amerikan Ticaret Menfaatlerinin Korunması: 1920'de Sevr Antlaşması'nda Müttefiklerin nüfuz bölgeleri elde etmesinin menfaatlerine zarar verdiğini, bunun kabul edilmez olduğu belirtilerek “açık kapı” politikasına devam edilmesi gerektiği belirtiliyordu.
- Zararların Tazmini: 1914'ten sonra Türk makamlarının yaptığı uygulamalardan doğan zararların ödenmesi,
- Azınlıkların Korunması: 1915 yılındaki “tehcir”den geriye Anadolu'da çok az Hristiyan kaldığı ve İstanbul'daki Hristiyan azınlık meselesinin Amerika için çok önemli olduğu için gerekli baskının gösterileceği ifade ediliyordu.
- Boğazlar Meselesi: Boğazların ticaret ve savaş gemilerine açık olmasının gerektiği çünkü Karadeniz'in bir ticaret yolu olduğu dolayısıyla sadece Türkiye ve Rusya'nın kontrolünde olmasının kabul edilmeyeceği vurgulanıyordu.
- Milletlerarası Mali Kontrol ile Amerika'nın Düyun-u Umumiye Komisyonu'na katılmasının sağlanması isteniyordu. Böylece Türkiye Amerika'dan borç istediğinde bu sistemin şartları uygulanacaktı (Grew, 1952: 481-485). İlginç bir madde ise Türkiye'de arkeolojik araştırmalar yapmak için Amerikalı kurumlara izin verilmesinin ısrarla istenmesiydi (Armaoğlu, 2017: 69-74).

Diplomatik ilişkilerin yeniden tesis edildiği 1927-1939 arasında genel olarak barışçıl diplomasiye dayanan Türk ve Amerikan dış politikaları benzerlik gösteriyordu. Diğer yandan ABD'nin izolasyon siyaseti ile genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kendini sağlamlaştırma gayretleri, iki ülke arasındaki ilişkilerin olumlu bir mesafede olmasını sağlamıştır. Böylece kurulan siyasi, kültürel ve ticari

bağların ileri de Türk-Amerikan ilişkilerinin üzerine bina edileceği bir zemin oluşturmuştur (Türkmen, 2012: 48).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan ve uluslararası dengeyi korumayı hedefleyen statükocu güçler ile Avrupa'daki revizyonist hareketler arasında başlayan gerilimli ortamın ve yeni bir savaş tehdidinin başladığı 1930'lu yıllarda Ankara, kendini bu tehditlerden koruyacak güvenlik oluşumlarına yaklaşırken Avrupa'nın içinde bulunduğu karmaşadan uzakta yeni dostlar bulma ihtiyacı hissetmiştir. Bu dönemde Türk-Amerikan ilişkilerini olumlu yönde etkileyen gelişmelerden biri, 1932 yılında Türkiye'nin "Cenevre Afyon Sözleşmesi"ni kabul ederek tıbbi ve bilimsel amaçlar dışında afyon üretilmesinin tamamen yasaklanmasıdır. Diğer gelişme ise Türkiye'de meydana gelen değişimler ve inkılaplardır. Avrupa ülkelerinde olduğu gibi ABD'de de bu gelişmeler olumlu yankılar uyandırmıştır. 1933'te Cumhuriyet'in 10. yıldönümü dolayısıyla Atatürk ve Roosevelt arasındaki yazışmalarda Roosevelt'in Türkiye Cumhuriyet'ini öven mesajlar göndermesi iki ülke arasında dostluk ilişkilerinin geliştirilmek istendiğinin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir ((Trask, 1970: 49-50). Türk-Amerikan ilişkileri, 1919-1939 yılları arası 1917'de kesintiye uğrayan diyalogun tekrar kurulması ve yeni bir anlayışla inşa edilmesi süreci olmuştur. Bu dönemde daha çok ticari faaliyetler ve kısıtlı da olsa kültürel konularda çalışmalar yapılmıştır. Türk-Amerikan ilişkilerinin yeni boyutlar kazanması 1945'ten sonra dünyada uluslararası ilişkilerin yeni bir evreye girmesiyle olmuştur. 1939-1945 yılları arasında II. Dünya Savaşı boyunca Türk-Amerikan ilişkileri, iki ülkenin kendi menfaatlerine uygun politikalar izlemeleri sebebiyle inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir (Web2, 2019).

1.4. Soğuk Savaş Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri

19. yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri, Kuzey Atlantik'te, Avrupa'nın içinde bulunduğu yıkıcı emperyalist rekabetlerden uzakta endüstrisini ve askeri yapısını güçlendirmekle meşguldü. 20. Asırda Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'ndaki rolü ile Avrupa'da Almanya'nın egemenliğini kırmaya çalışmıştır. Aynı zamanda Amerika, kendini bu savaşlardan bir yıkama ve katliama uğramadan çıkarmayı başarmıştır. Amerika, II. Dünya Savaşı'ndan sonra jeopolitik durumu ve ekonomik yapısı ile küresel egemenlik statüsü kazanmış oldu. Bundan dolayı Sovyet Rusya ile ABD arasındaki Soğuk Savaş, ABD'nin hükmettiği ve onun tarafından tanımlanmış

Atlantikaşırı Batı'yı ortaya çıkarmıştır. Sovyetleri kontrol etme amacı etrafında birleşen Amerika ve Avrupa, güvenlik alanında NATO'yu kurarak kurumsallaşmışlardır. Batı Avrupa, Sovyetler karşısındaki savunmasız konumundan dolayı her bakımdan Amerika'ya bağımlı hale gelmiştir. Amerika bu dönemde Avrupalı müttefiklerinin emperyal sömürgeci mirasını reddederken dünyanın en büyük petrol yataklarına sahip olan Ortadoğu ülkeleri üzerinde kararlı bir açgözlü politikası gütmekten geri durmamıştır. 1943 yılında Amerikan Başkanı Roosevelt, İngiltere'nin ABD büyükelçisi Lord Halifax'e "İran petrolü sizindir. Irak ve Kuveyt petrolerini paylaşıyoruz. Suudi Arabistan petrolü ise bizindir" demiştir (Brzezinski, 2012: 19-22).

1882 yılında Mısır'ı işgal eden İngiltere rakip devletlere karşı ezici bir üstünlük kazanmıştır. I. Dünya Savaş'ından sonra bölgenin tek hâkim gücü olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ile ortaya çıkan boşluğu İngiltere doldürmüştür. 1923 yılında kurulan Türkiye, İngiliz nüfuzunu sınırlandırmak istemişse de bu dönemde Ortadoğu'da İngiliz üstünlüğüne karşı duracak hiçbir devlet yoktu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra da İngiltere; Mısır, Filistin, Irak ve Güney İran'daki askeri gücünü ve Akdeniz'deki deniz üstünlüğünü sürdürmek istemiştir. Fakat II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı en temel değişiklik, kuvvet merkezinin Avrupa'dan kanatlara, ABD ve Sovyetler Birliği'ne geçmesiydi. Böylece Ortadoğu bir kez daha değişen rakip unsurların ve büyük devletlerin çatışan çıkarlarına sahne olan bölge durumuna gelmiştir. ABD, Truman Doktrini kanalıyla 1947 yılından itibaren bu bölgede en güçlü devlet olarak İngiltere'nin yerini almaya başlamıştır. Süveyş Krizi sonrası ilan edilen Eisenhower Doktrini ve özellikle 1956-1958 Ortadoğu bunalımlarından sonra ABD bölgede tamamen egemen güç olmuştur. Doğu Akdeniz'in dünyanın stratejik merkezi konumunda olması sebebiyle ABD teknolojik gelişmelerin kendisine sağladığı olanaklarla Ortadoğu Bölgesi'ne hâkim olduğu takdirde Asya'nın büyük bir kısmını, Avrupa'yı ve Afrika'yı kontrol edeceğini bilmekteydi (Sander, 2016: 22-24).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) kısa zaman içinde Doğu Avrupa ülkelerinde hâkimiyet kurmaya çalışarak etki alanını genişletmesi, ABD'nin liderliğinde oluşan Batı blokunun tepkisine neden olmuştur. Karşılıklı cepheleşmeler Soğuk Savaş dönemi dediğimiz bir süreci başlatmıştır. SSCB tarafındakiler Sosyalist Doğu blokunu oluştururken ABD etrafında birleşenler

kapitalist Batı blokunu meydana getirmiştir. Doğu-Batı bloğunun siyasi, ekonomik, teknolojik ve askeri rekabeti yıllarca sürmüştür. Ancak Kasım 1990'da imzalanan Paris Antlaşması ile son bulmuştur. Türkiye, II. Dünya Savaşı'na katılmamasına rağmen Batı cephesinde yer almıştır. Bir taraftan Türkiye'nin SSCB'nin etki alanına girmesini kendi çıkarlarına aykırı gören ABD, diğer tarafta Türkiye'den toprak talep ederek Kars ve Ardahan'ı isteyen ve aynı zamanda Boğazlar'ın ortak savunulması konusunda Türkiye'ye baskı uygulayan Sovyet Rusya'nın tehditleri karşısında Türkiye Batı'ya yanaşmıştır. SSCB'nin bu tutumu karşısında Doğu Avrupa'dan sonra Akdeniz'e ve Petrol zengini Ortadoğu Bölgesi'ne yayılmasını istemeyen ABD, Türkiye'ye destek çıkararak SSCB'nin taleplerini Temmuz 1946'da reddetmiştir. Amerika bu çerçevede Truman Doktrini ile Yunanistan ve Türkiye'ye, Marshall Planı ile Batı Avrupa devletlerine ekonomik destek sağlayarak Sovyet Rusya'nın yayılma stratejisini engellemeye çalışmıştır (Bahadır, 2016: 117-118).

Türkiye son derece elverişli stratejik konumu sebebiyle ABD için bölgenin savunulmasında uzun yıllar boyunca en önemli ülke olarak görülmüştür. Türkiye'yi ABD'ye yaklaştıran Sovyet tehdidi ve iç ekonomik ve siyasi gelişmeler, Türkiye ile ABD arasında bugüne kadar süren sıkı askeri, siyasi ve ekonomik ilişkiler ağının kurulmasında etkili olmuştur (Sander, 2016: 24).

Soğuk Savaş döneminde Türkiye ile Arap dünyası, Doğu ve Batı bölünmesinin zıt kutuplarında yer almışlardır. Türkiye'de Arap dünyasına karşı gösterilen ideolojik soğukluk Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir mihenk taşı olmuştur. Soğuk Savaş yılları boyunca Türk dış politikası Ortadoğu'ya karşı başarısız ve dar görüşlü bir anlayış içinde kalmıştır. SSCB, 1917 ihtilalinden II. Dünya Savaşı'na kadar kendi gücünü toplama ve iç meseleleriyle meşgul olduğundan dolayı Türkiye için fazla bir sorun oluşturmuyordu. Soğuk Savaşla birlikte Stalin'in saldırgan emelleri Türk-Rus gerginliğine sebep olmuştur. Stalin bu emellerini açıkça deklare etmiş ve 1921 tarihli Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması'nı tek taraflı olarak fesh etmiştir. Bu sebeple Ankara tarafsızlık politikasını bırakarak Batı ile yakınlaşma ve güvenlik alanında korunma arayışına girmiştir. Hatta NATO üyeliği karşılığında Ortadoğu'da savunma rolü istediğini belirtmiştir. 1952'den itibaren Türkiye Washington için bürokratik anlamda Avrupa'nın bir parçası olarak kabul edilmiştir. Bu durum Türkiye'nin Avrupa sistemi içinde koruma temin ederken Sovyetler Birliğine karşı küresel bir

güvenlik sağlamıştır. Bundan sonra Türkiye'nin bütün diğer dış politikaları bu temel unsurlara göre şekil almıştır (Fuller, 2011: 71-72).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan Sovyet tehdidi, Türk-Amerikan ilişkilerinin seyrini belirlemiştir. Sovyet Komünist Partisi Genel Sekreteri Kruşçev anılarında SSCB'nin Boğazlar üzerindeki taleplerin ve özellikle 1878-1921 arasındaki dönemde Gürcistan'a ait olan Türk topraklarının Sovyet Rusya'ya iade talebinin arkasında Stalin'in kişisel politikasının olduğunu belirtmiştir. Bu baskılarda etkili olan diğer bir isim ise Gürcü asıllı Sovyet Gizli Polis Şefi Lavrenti Beria'nın olduğunu şöyle ifade etmiştir: “Beria ve Stalin Türkleri Amerikalıların kollarına atacak kadar korkutmayı başarmışlardır.” (Talbot, 1974: 295-296). ABD Başkanı Truman, 1946 yılında açıkça beliren Sovyet tehdidi karşısında Türkiye'nin SSCB'nin hâkimiyeti altına girmesine izin verilmeyeceğini belirtmiştir. Bu karar, bir yıl önce Hiroşima'ya atom bombası atılmasından sonra en önemli bir karar olduğu vurgulanmıştır. Bu tarihten itibaren ABD, Türkiye politikasına yeni bir yön vermiştir. 1947 Truman Doktrini ise bunun somut bir örneğidir. Türkiye'nin gerekirse tüm ordusunu seferber edeceğini düşünen Amerika, olası bir savaşın Sovyet Rusya tarafından kazanılmasının zor olduğunu düşünüyordu. ABD'nin o dönemde Türkiye'den ziyade öncelikleri arasında Avrupa, Marshall Planı ve NATO meselesi vardı. Bu bölgede tek caydırıcı gücün Türkiye olduğu, dolayısı ile Türkiye'nin topyekûn savaşı ve Kızıl Ordu'yu püskürtmesi hesaplanıyordu (Türkmen, 2012: 248-249).

1.4.1. Truman Doktrini

Bu belge ile Amerika, Sovyet Rusya'ya karşı dış politikasını belirlemiş oluyordu. Bu dış politikanın adı Soğuk Savaş'tı. Böylece ABD uzun yıllar izlediği “yalnızcılık” politikasından vazgeçmiştir. Amerikan dış politikasındaki bu radikal değişikliğin başlangıcı Truman Doktrini'dir. Yalnızcılığın yerini günümüze kadar devam eden “globalizm” almıştır (Topal, 2013: 116).

ABD Başkanı Truman, 1 Nisan 1947'de İngiltere'nin Türkiye ve Yunanistan'a yaptığı yardımları keseceği bilgisi üzerine Amerika Birleşik Devletleri tarafından bu yardımların verilmesi yönünde karar alındı. Truman, Kongre'yi ikna etmek için 12 Mart 1947'de bu konuyla ilgili bir konuşma yaptı. Konuşmasında Yunanistan'ın

özgür olarak kalabilmesi için söz konusu yardımın yapılması gerektiğini, Yunanistan'ın komşusu olan Türkiye'nin de ABD'nin ilgisini hak ettiğini söyleyerek Türkiye'nin ABD ve Batı dünyası için önemli olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin ulusal bütünlüğünün korunması için ABD ve İngiltere'den modernizasyon için ek yardımlar istemiştir. Türkiye'nin bütünlüğü de Ortadoğu'da düzenin korunması için elzemdir diyerek Türkiye ve Yunanistan'a bu yardımları yapabilecek tek ülkenin ABD olduğunu belirtmiştir (Oran, 2002: 528-529). Washington, Stalin'in Doğu Avrupa'daki politikalarından duyduğu endişeden ve bu bölgede kurulan komünist rejimler nedeniyle Türkiye'nin stratejik öneminin farkındaydı. Uluslararası anlaşmazlıklarda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Sovyet Rusya'nın sürekli vetoya başvurması nedeniyle 12 Mart 1947'de ABD Başkanı Truman tek yanlı olarak hareket etmeye karar verdi ve "Truman Doktrini" denilen kararları kongreye sundu (Zürcher, 1995: 307). Truman bu tarihi konuşmasında kongreden üç istekte bulunmuştur:

- Türkiye ve Yunanistan'a yardım amacıyla 30 Haziran 1948'e kadar geçerli olmak şartıyla 400 milyon \$ bütçe,
- Yunanistan ve Türkiye'ye sivil ve askeri Amerikan personelinin gönderilmesi,
- Seçilecek Türk ve Yunan personelin Amerika Birleşik Devletleri'nde eğitilmesi öngörülüyordu (Satterthwaite, 1972: 78).

Yardımların yapılmasını doğru bulmayan bazı çevreler, Türkiye'nin yönetiminin demokratik olmadığı ve yapılacak yardımların Türkiye'deki otokratik rejimi güçlendireceği yönünde eleştiriler yapmışlardır. Buna karşılık yardımların Kongre'den geçmesini isteyenler ise yapılacak yardımların çok partili demokratik sistemin güçlenmesine yardımcı olacağını ifade etmişlerdir (Ertem, 2009: 387).

Türkiye'nin askeri ve zayıf ekonomik durumu, ABD'nin Türkiye'nin bu konudaki istek ve ihtiyaçlarına verdiği karşılık, Türk-Amerikan ilişkilerinde belirleyici olmuştur. II. Dünya Savaşına katılmamakla beraber Türkiye'nin uzun savaş yılları boyunca orduyu savaşa hazır halde tutması sebebiyle askeri harcamalar yüksek düzeye ulaşmıştı. İçinde bulunduğu ekonomik krizin nedenlerinden bir tanesi de buydu. Türkiye'nin ordusunun modernleşmesi ve güçlenmesi gerektiği için Türk

yöneticilerin ABD ile savunma ilişkilerine girmede ve NATO'ya katılmada çok istekli oldukları söylenebilir. Bu sebeple Sovyet tehdidinin olduğundan fazla abartılmış olduğu ileri sürülebilir (Uslu, 2016: 12).

Türk basınında geniş yankı bulan Truman Doktrini için 1971-1972 yıllarında başbakanlık yapan Nihat Erim, 14 Mart 1947 tarihli Ulus gazetesindeki yazısında şöyle demiştir: “Şimdi Truman’ın ağzından dünyanın en kuvvetli cumhuriyetinin bizim yanımızda yer aldığını öğrenmiş bulunuyoruz. Bu vaziyet alış bizim için sürpriz... Nihayet şerefli milletlerin verdikleri sözü her ne pahasına olursa olsun tutacağından zerrece şüphemiz yoktur.” (Ulus, 1947). Fakat Türk basınında Truman’ın konuşmalarından endişe duyanlar da vardı. Bunun sebebi yardımların Amerikan Kongresi'nde izah edilirken amacına uygun kullanılıp kullanılmadığını tespit etmek için gerekli tedbirlerin alınacağına söylenmesidir. Amerikan yardımının Türkiye için yeni bir Düyun-u Umumiye olabileceğinden endişe ediliyordu (Ertem, 2009: 188). Zamanla bu endişelerin haklı olduğu ortaya çıktı. Çünkü Amerikan yardımları hem Türk yöneticilerin istediği miktarda olmadı hem de Türkiye'yi rahatsız eden yabancı unsurlar vasıtasıyla bu yardımlar yapıldı (Uslu, 2016: 13). Hatta bazı Türk yazar ve politikacılara göre Amerika'nın Türkiye'ye yaptığı ekonomik yardımlar, Türkiye'deki Amerika taraftarı elitlere, çok uluslu şirketlere ve Amerikan firmalarına gitmekteydi. Bu güçler Türkiye'nin ekonomik kaynaklarını sömürmede ve Türk ekonomisini yönlendirmede dışarıya yardımcı olmaktaydılar (Uslu, 2016: 42).

Yardımların ABD kontrolünde idare edilecek olması doktrinin Türkiye açısından istenmeyen bir yönüydü. Truman Doktrini ile yeni bir süreç başlamış oldu. Bunu daha sonra Marshall Planı ve NATO'ya katılma izlemiştir (Topal, 2013: 117).

1.4.2. Marshall Planı

1947'de ABD Dışişleri Bakanı George C. Marshall'ın başlattığı ve Marshall Planı olarak bilinen Avrupa İmar Programı (the European Recovery Program) 1948'de yürürlüğe girmiş ve tüm ekonomik yardım programlarının temelini oluşturmuştur (Tüylüoğlu, 2015: 9).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın kalkınması ve yeniden inşası amacıyla Amerika Birleşik Devletleri'nin hazırladığı bir yardım paketi olan Marshall Planı, Haziran 1947'de açıklanmıştır. Türkiye'nin ekonomik durumunu tespit etmekle görevlendirilen General Oliver Misyonu, Türk ekonomisinin sağlıklı olduğu ve 5 yıllık bir askeri yardım ile tamamen kendisi için yeter duruma geleceğini belirten bir raporu Washington'a sunduğu için önceleri Türkiye bu yardımın dışında tutulmuştur. Bunun üzerine Ankara 1947'de Paris'te toplanan Avrupa devletleri konferansına bir delegasyon göndererek Washington'dan 615 milyon dolarlık yardım paketi almak için uğraşmıştır. Bunun üzerine Amerika Mart 1948'de 4 yıl sürecek ve 300 milyon dolar civarındaki yardımın ilk dilimini Türkiye'ye kredi olarak vermeyi kabul etmiştir. Türk hükümeti için bir başarı olarak kabul edilen Marshall yardımları, bazı çevreler tarafından eleştirilmiştir. Özel sektörü ve yabancı sermayeyi teşvik ettiği, ayrıca yardımların yüzde 60'nın tarımda kullanılmak üzere verildiği için Türkiye'nin bağımsız ulusal sanayisinin gelişmesine engel olduğu dile getirilmiştir (Türkmen, 2012: 67-68).

Marshall Planı çerçevesinde ABD'nin sahip olduğu sanayi fazlası mallarını Avrupa pazarında tüketilmesi sağlanacaktı. ABD'nin amacı hem Avrupa ülkelerinin ekonomik olarak kalkınmalarına destek olmak hem de Amerikan sanayi ürünlerini bu ülkelere satarak iki açıdan kazançlı çıkmaktı. ABD Türkiye'ye yaptığı yardımların tarım aletlerinin modernizasyonu ve ulusal tarım sisteminin yenilenmesinde kullanılması şartını koymuştu. Amerika'nın Marshall yardımları yapmasındaki en temel amacı Avrupa ve Türkiye'yi bir hammadde deposuna çevirip kendi sanayi malları için pazar oluşturmaktı. Alınan yardımların ABD'nin isteğine göre tarımda ve güvenliği sağlamak için askeri harcamalarda kullanılması ülke ekonomisinin yavaş yavaş bozulmasına yol açmıştır (Topal, 2013: 117-118).

Türkiye, Truman Doktrini'nden sonra Marshall Planı ile II. Dünya Savaşı'ndan sonra giriştiği Batılılaşma hareketinde ve ABD'nin lideri olduğu savunma ilişkileri içinde önemli bir aşama kaydettiği belirtilmiştir. Bundan sonra Türkiye "Batı" kavramını, coğrafi bir alandan ziyade demokratik bir simge biçiminde yorumlayarak NATO'ya girebilmek için kullandığı belli başlı savlarından biri olmuştur (Sander, 2016: 78).

1.4.3. Türkiye'nin NATO'ya Katılması

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Temmuz 1945'te Başkan Truman Amerika'nın savaştan sonra toprak almayacağını söylemiş fakat Amerikan Kongresinde ve ordu içinde karşı sesler yükselmiş ve Pasifik üstlerine sahip çıkılması istenmiştir. Truman bunun üzerine yanlış anlaşıldığını belirtmiştir. Amerika'nın buraları bırakmayacağını söylemesi Sovyet kuşkularını arttırmıştır (Welles, 1946: 365). Çünkü bu üsler Sovyet topraklarına çok yakın yerlerdeydi. Savaşta Amerika'nın zaferi ve barış hükümleri gereğince ele geçirdiği üsler hayli fazlaydı ve bunlar kendi topraklarından 7000 mil uzaktaydı. Uzakdoğu'nun güçlü ülkesi Japonya'ya girmiş, Avrupa'nın ortasındaki Almanya'ya yerleşmiş bulunmaktaydı. Amerikan askerleri 1946'da bütün anakaralara yerleşmiş durumdaydı. 1949'a gelene kadar 56 ülkeye yayılmış, 400 civarında askeri üs kurmuşlardı (Ataöv, 2006: 122-123).

Türkiye-NATO ilişkilerinin en önemli noktasını Türkiye'deki askeri üsler teşkil etmektedir. Türkiye'nin rızası ile kurulan askeri üslerin kullanımında sorunlar çıkmış, üsler zamanla bir baskı unsuruna dönüşmüştür. Bu nedenle yıllar içinde askeri üslerin statüsü ile ilgili yeni düzenlemelere gidilmiştir. Türkiye'deki askeri üslerin değişen hukuki statüleri ve işlevleri açısından üç döneme ayırmak mümkündür. Birinci dönem Türkiye'nin NATO'ya üye olmaya çalıştığı ve kuruluş kararlarının alındığı ilk süreçtir. İkinci dönem Soğuk Savaş'ın ilk yıllarından başlayıp üslerin sorgulanmaya başlandığı 1960'ların ortalarına kadar uzanan zamandır. Üçüncü dönem ise 1969'da ABD ile imzalanan Ortak Savunma ve İş Birliği Anlaşması ile başlayıp 1980'de onun yerini alan Savunma ve Ekonomik İş Birliği Anlaşması'nın Soğuk Savaş döneminin bittiği yıllara kadar devam etmektedir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere ve müttefiklerinin zayıflaması sonucu ABD bütün dünyada kendi hegemonyasını kurmuştur. Robert W. Cox hegemonyanın bir devletin başka bir devlet üzerinde kurduğu bir hâkimiyet olmadığını ifade ederek “yöneticinin otoriteye güç kullanmasına gerek kalmadan kabul ettiği ve rıza gösterdiği bir durum” olarak açıklamaktadır. Dolayısıyla rıza otoriteye meşruiyet kazandırmakta ve hareket alanını genişletmektedir (Cox, 2004: 311). II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD tarafından kurgulanan düzen, NATO ve diğer uluslararası kurumlar, kapitalist ekonomi ve onu çevreleyen askeri üslerle ikame edilmiştir. Amerika ilk dönemde yumuşak ve eşit görünerek devletlerin rıza göstermelerini sağlamış, bunu da

demokrasi, özgürlük, açık pazar ve Amerikan kültürü gibi güçlü bir ideolojik taban üzerinde bina etmiştir. Askeri üsler, meydana gelen iki kutuplu dünya ve komünizm tehdidiyle müttefikler arasında sağlam yer edinmiştir (Bölme, 2012: 52-53).

Türkiye, Nisan 1949'da ABD öncülüğünde kurulan Kuzey Atlantik Antlaşması'na (NATO) birçok nedenden dolayı girmek istiyordu. II. Dünya Savaşı boyunca Türkiye'nin izlediği aşırı realist politika, savaş sonrası Türkiye'yi yalnız kalma durumunda bırakmıştır. 1945'ten beri Sovyetler' in Türkiye'den istekleri ve baskısı nedeniyle Türkiye NATO ittifakı içinde yer almak istiyordu. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinin meydana getirdiği güvenlik şemsiye altına girmekle topraklarının savunması kolaylaşacak, Türk ordusunun modernizasyonu yapılacak ve Sovyet tehdidiyle daha az muhatap olunacaktı. İkinci neden Cumhuriyetin ilanından sonra Batıya yönelen hükümetin geliştirdiği dış politikada NATO üyeliğinin önemli bir aşama olduğunun düşünülmesiydi. 1949'da kurulan Avrupa Konseyi'nin kurucu üyelerinden olan Türkiye, NATO üyeliğinin doğal bir hakkı olduğunu savunuyordu. Üçüncü bir sebep ise Türkiye'nin NATO dışında kalması halinde ABD'den alınacak askeri ve ekonomik yardımların kesileceği veya azalacağı kaygısıdır. Bazı aydınların düşüncesine göre Türkiye NATO'ya üye olmadığı takdirde Türk hükümeti çok partili siyaseti erteleyebilir ve demokrasiden vazgeçebilirdi (Arda, 2018: 70-71).

NATO'ya ilk üyelik başvurusu CHP hükümeti zamanında yapılmış fakat kabul edilmemiştir 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti NATO'ya girmek için mücadele etmiştir. Bu dönemde patlak veren Kore Savaşı Türkiye'nin NATO'ya girişini kolaylaştırmıştır. Birleşmiş Milletler şemsiyesi altında Kore Savaşı'na katılan Türk askerleri burada önemli işler başarmıştır. Bunun neticesinde Türkiye NATO'ya tekrar başvurmuştur (Topal, 2013: 118-119).

Türkiye'de kurulması planlanan askeri üsler ve bunların kullanımı Türkiye'nin NATO'ya üyelik sürecinde daima pazarlık konusu olmuştur. Türkiye'nin NATO üyesi olmaması halinde üslerin kullanılmasına izin vermeyeceğini belirtmesi, NATO ittifakına alınmasının kapısını aralamıştır. ABD'li yetkililer Türkiye'nin askeri istihbarat ve askeri operasyonlar için ideal bir ülke olduğunun farkındaydılar. Fakat "atom bombası" üstünlüğüne güvendikleri için Türkiye'yi NATO'ya almakta isteksiz davranmışlardır. 1948'den itibaren Türkiye'nin stratejik konumundan doğan

imkânlarından faydalanmak isteyen Washington, Türkiye'ye ek taahhüt vermek istemiyordu. Fakat ABD'nin tek taraflı talepleri Türkiye tarafından sıcak karşılanmamıştır. Mayıs 1949'da Amerikan Genelkurmay raporunda ilk defa yer adı belirterek, Adana-İskenderun bölgesinde bir hava üssü kurulması gerektiği ifade edilmiştir. ABD bu üslerin kullanım hakkını elde etmek için Türkiye'nin NATO'ya veya herhangi başka bir ittifaka almadan yardım paketleriyle ve Türkiye-ABD arasındaki ikili anlaşmalarla sorunun çözülmesini öneriyordu. Fakat Sovyetler Birliği'nin Ağustos 1949'da ilk defa atom bombasını başarı ile patlatması, ABD'nin bu konudaki tekeline son verirken o zamana kadar sürdürdüğü askeri stratejisinin de sonunu getirmiştir. Dolayısıyla Türkiye'deki askeri üsler hayati önem kazanmıştır (Bölme, 2012: 55-57).

Türkiye'nin üyeliğine diğer NATO devletlerinden de çeşitli itirazlar geliyordu. Türkiye'nin coğrafi bakımdan Atlantik değil bir Akdeniz ülkesi olduğu ifade ediliyordu. ABD, Türkiye ve Ortadoğu ile ilgilenmekle beraber buldukları noktada Türkiye'ye daha çok etki etmenin ne kadar gerekli olup olmadığını karar verilmesi gerektiğini ifade ediyorlardı. İngiliz Dışişleri Bakanı Morrison Avam Kamarasında Türk hükümetinin NATO'ya girme isteğini destekleyeceklerini fakat Türkiye'nin de bir Ortadoğu Pakti'na katılmasının gerekli olduğunu ifade etti (Avam Kamarası Tutanakları, C.490, sütun 1227-1228). İki gün sonra Türk Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, 20 Temmuz 1951'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde NATO'ya kabul edilecek Türkiye'nin Ortadoğu Paktında yer alabileceğini beyan etmiştir. 21 Eylül 1951'de Kanada'nın başkenti Ottawa'da toplanan NATO Konseyi, Türkiye ve Yunanistan'ın kabulünü tavsiye eden bir karar aldı. 29 Ocak 1952'de Senato Türkiye ve Yunanistan'ın NATO üyeliğini itirazsız kabul etmiş, bilahare 18 Şubat'ta da Türk ve Yunan meclisleri anlaşmayı onaylamışlardır. Bu kararı Türk egemen sınıfları sevinçle karşılamışlardır (Ataöv, 2006: 193-195). Soğuk Savaş döneminde Türk-Amerikan ilişkilerine temelde Türkiye-NATO ilişkilerinin seyri damga vurmuştur. Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinde yaşanan tıkanmalar nedeniyle Türkiye bir çıkış yolu olarak Türkiye-ABD ilişkilerini öne çıkarmaya çalışmıştır. Bu nedenle Türkiye'nin Batı dünyası ile olan ilişkilerinde NATO önemli stratejik bir aracı haline gelmiştir (Davutoğlu, 2001: 234).

1.4.4. 1962 Küba Füze Krizi

Küba bunalımı, 1960 yılından itibaren stratejik değişim ile başlayan Batı ittifakını hızlandırmış aynı zamanda Türk-Amerikan ilişkileri açısından önemli gelişmelere sahne olmuş ve Türkiye'nin bir nükleer tehlikeyle karşı karşıya kalabileceğini göstermiştir. Küba krizi ve Jüpiter füzelerinin sökülmesi, Kıbrıs bunalımı gibi olaylar Türk-Amerikan ittifakının günün şartlarına cevap vermediği ve özellikle Türkiye'nin çıkarlarına zarar verdiğini ortaya çıkarmıştır (Sander, 2016: 287).

Fidel Castro, 8 Ocak 1959 tarihinde Küba'da Amerikan yanlısı Batista'yı devirip iktidarı ele geçirmiştir. 1960 yılının başlarında ise Küba'daki Amerikan işletmeleri millileştirilmiştir. Bu nedenle ABD, Küba'ya ambargo uygulamaya başlamıştır. Ambargodan dolayı Küba, Sovyetler Birliği'ne yakınlaşmıştır. Amerika'nın yanı başında Sovyetlerin füze yerleştirildiğinin tespit edilmesinin ardından ABD, 15 Nisan 1961'de "Domuzlar Körfezi Çıkarması" denilen saldırıyla Küba Havaalanı'nı bombalamıştır. Fidel Castro'nun zaferi ile sonuçlanan bu girişim, Küba ve Sovyetler Birliği ilişkilerini ilerletmişlerdir. 1 Mayıs 1961'de ise Küba, Sosyalist devlet olarak ilan edilmiştir. ABD'nin tepkisinden endişe duyan Küba Sovyetlerden silah istemiş ve Küba'da Sovyet füzelerinin konuşlanması yolu açılmıştır (Karaca, 2002: 47-48).

1962 yılında Amerikan casus U-2 uçağı, Küba topraklarında nükleer başlık taşıyabilecek tesislerin varlığını tespit etmiştir. Amerika'nın güvenliğini ve uluslararası prestijini tehlikeye atan bu olay karşısında Kennedy yönetimi, birçok alternatif üzerinde durduktan sonra Sovyet savaş gemilerinin yolunu kesmek amacıyla denizden ablukaya alınmasına karar vermiştir. Amerikan Deniz Kuvvetleri'ne ait savaş gemileri ile Sovyet Savaş gemilerinin karşılaşması durumunda iki tarafın da ne yapacağı belli olmadığı için 24 saat boyunca dünyada nükleer çatışma korkusu yaşanmıştır. Sovyet gemileri Kruşçev'in emriyle son anda tornistan yaparak geri dönmüştür. Gizli görüşme ve pazarlıklar sonucunda Kruşçev yönetimi tarafından ABD'den Küba'daki füzeleri sökme karşılığında Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin kaldırılması istenmiştir. Füzelerin kaldırılması ile kalkınmakta olan ülkelerin Soğuk Savaş'ta oynadıkları araçsal rol, iyice açığa çıkmıştır. Küba'daki Sovyet füzelerine karşılık Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin kaldırılmasını öngören pazarlık Türkiye'den habersiz bir şekilde yapılmıştır. Küba krizi boyunca

ABD'ye tam destek veren Türkiye, Jüpiter füzelerinin kaldırılması konusunda zorlukla ikna edilmiştir. Türkiye bu pazarlığı sonraki yıllarda öğrenmiştir. Türk-Amerikan ilişkilerindeki ilk güven sarsıcı bir unsur olarak Küba krizi, hem ikili ilişkilerde hem de kamuoyundaki Amerikan imajında ciddi yaralar açmıştır (Türkmen, 2012: 93-95).

Aynı yıllarda Türkiye'de 27 Mayıs 1960 askeri darbesini gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi'nin radyoda okudukları darbe bildirisinde, NATO ve CENTO'ya sıkı bağlılık ifadeleriyle ABD politikalarına sadık kalacaklarını beyan etmişlerdir. Başbakan Adnan Menderes'in ABD'den istediği kredinin verilmemesi ve özellikle CIA'nın Türk Milli Emniyeti üzerinde kurduğu hâkimiyeti dolayısıyla Menderes, ABD ile ilişkilerini azaltmak istemiştir. Bir yandan da Sovyetler Birliği ile iyi komşuluk ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. Fakat ABD buna şiddetle karşı çıkmıştır. Hatta Menderes, Rusya'ya yapacağı ziyareti ertelemek zorunda kalmıştır. ABD'nin ihtilalden hemen sonra 4 Haziran 1960 tarihinde yapılan bir anlaşma ile Milli Savunma bütçesi hizmetleri için cunta hükümetine 52 milyon lira vermesi ve yine aynı yıl içinde, 1 milyar lira hibede bulunması ve başka bazı deliller, 27 Mayıs darbesinin arkasında Amerika'nın desteğinin olabileceği şüphesini uyandırmıştır (Dönmez, 2012: 96-98).

27 Mayıs 1960 darbesini yapan askeri yönetiminin, Türkiye'nin dış politika çizgisinde değişiklik olmayacağını güvencesinin verilmiş olması ve ilk günden NATO ve CENTO gibi uluslararası stratejik ittifaklara sadık kalacağını vurgulanması, Türkiye'de Amerikan karşıtlığının ve sol düşüncenin güçlenmesini tetiklemiştir (Türkmen, 2012: 96).

1.4.5. Haşhaş Krizi

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikan toplumunda özellikle gençler arasında uyuşturucuya ilgi ve bağımlılık ivme kazanmıştır. Ham maddesi afyon bitkisi olan morfinin kullanımı hızla artmıştır. ABD'nin başlattığı afyon ekiminin yasaklanması kararına, Türkiye, tıp alanında afyon ham maddesinin kullanılması sebebiyle ticari getirisi yüksek olan bu bitkinin ekimini yasaklama kararına uymamıştı. Dolayısıyla haşhaş ekimi, Türk-Amerikan ilişkilerinde bir kriz yaratmıştır. ABD, haşhaş ekiminin durdurulmasını ilk olarak Başbakan Adnan Menderes'ten istemiştir.

Menderes ise ABD'nin desteğiyle bir haşhaş fabrikası kurulmasını ve haşhaş kaçakçılığının önlenmesi için beraber çalışmalarını teklif etmiş ama bir sonuç alamamıştır (Erhan, 1996: 42). 20 Mayıs 1960 darbesiyle Menderes'in devrilmesinden sonra haşhaş ekimi yapan iller kademeli olarak azaltılmıştır. Ancak ABD haşhaş ekiminin tamamen yasaklanmasını istiyordu. Johnson mektubu ile Türkiye kamuoyunda başlayan Amerikan karşıtlığı ve ekonomik nedenlerle haşhaş ekimine devam etti. Fakat 12 Mart 1971'de Demirel hükümetinin askeri muhtıra ile devrilmesi ve yerine Nihat Erim başbakanlığındaki yeni bir hükümetin kurulması ile Türkiye'de haşhaş ekimi tamamen yasaklanmıştır (Dölkeleş, 2014: 18).

ABD'nin 12 Mart Muhtırası'nın ve Demirel hükümetinin düşürülmesinin arkasında olduğunu özellikle sol çevreler tarafından zaman zaman dile getirilmiştir. Adalet partisi Hükümeti'nde Dış İşleri Bakanlığı yapmış olan İhsan Sabri Çağlayangil 1976 yılında Politika gazetesine yaptığı açıklamalarda, 12 Mart'ın arkasında CIA ve haşhaş sorunu olduğunu açıkça ifade etmiştir. Türkiye, istihbaratını geliştirmek amacıyla ABD ve İsrail İstihbarat örgütleriyle çok yakın ilişki içindeydi. Bu sebeple CIA, Türk Milli İstihbaratı'nın (MİT) içine sızmış bulunmaktaydı demiştir (İpekçi, 1977: 296). ABD Büyükelçisi William Handley'in vasıtasıyla haşhaş ekiminin yasaklanması konusunda yapılan baskıları birebir yaşamış olan İ. Sabri Çağlayangil'in açıklamaları kayda değer görülmektedir (Başlamışlı, 2018: 357).

Haşhaş ekimi üzerindeki yasağı ancak Erbakan-Ecevit Koalisyon Hükümeti'nin kurulduğu 1974 yılında kaldırılmıştır. Yasağın kaldırılması ABD tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu sebeple Kıbrıs Barış Harekâtı'na Türk-Amerikan ilişkileri gergin bir şekilde girmiş bulunuyordu (Dölkeleş, 2014: 19).

1.4.6. Johnson Mektubu

1963 yılında Kıbrıs Adası'nda Rumların, Türklere karşı giriştikleri saldırılar sebebiyle Türkiye'nin bu saldırılara cevap vereceğini açıklaması üzerine 5 Haziran 1964 yılında ABD Başkanı Johnson, Türk hükümetine kaba bir dille yazıp gönderdiği mektupta Türkiye'nin Kıbrıs'a asker gönderme gibi önemli bir karar almadan önce ABD'ye danışması gerektiği, 1960 Antlaşması'nın kendisine verdiği hakları kullanarak adaya müdahale hakkının olmadığı, dolayısıyla böyle bir müdahalenin yapılmasının adanın taksimini amaçladığını söylemiştir. SSCB'nin

Türkiye'ye herhangi bir saldırısı olursa NATO ülkelerinin yardıma gelmeyeceklerini bildirmiştir. Johnson bununla yetinmeyerek 1947 yılında ikili anlaşmalar çerçevesinde Türkiye'ye verdiği silahların Kıbrıs müdahalesinde kullanılamayacağını vurgulamıştır (Oran, 2006: 686). Mektupta bahsedilen diğer konu ise Türkiye'nin tutumunun Kıbrıs konusunda Birleşmiş Milletler' in arabuluculuk faaliyetlerine sekte vuracağını, BM üyelerinin tepkisini çekeceği bildirilmiş, karşılıklı görüşmeler için Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı ABD'ye davet edilmiştir (Bostanoğlu, 2008: 480-481).

İnönü'nün 13 Haziran 1964'te Johnson'a yazdığı cevabi mektup daha yumuşak bir dille kaleme alınmıştır. Mektupta Türkiye'nin Kıbrıs'a gerçekleştirmeyi düşündüğü müdahalenin uluslararası hukuka ve iyi niyete dayalı bir girişim olduğu belirtilmiş, yaptırım gücüne sahip örgüt ve devletlerin ilgisiz oldukları ve taraflı bir tutum sergiledikleri ifade edilmiş ve bunun yanlış olduğu vurgulanmıştır (Güven, 2008: 58-60).

Türkiye, 1963'te Kıbrıs sorununda stratejik konumu ve ittifaka Yunanistan'dan daha çok katkıda bulunması gerekçesiyle ABD'nin yanında Yunanistan'dan daha önemli bir müttefik olduğunu düşünüyordu. Hâlbuki Türkiye'nin stratejik önemi 1957-1959 dönemine nazaran daha azalmış bulunuyordu. 1956-1958 Ortadoğu ve Küba bunalımından sonra Doğu-Batı ilişkilerinde ortaya çıkan yumuşama dönemi ABD'nin tutumunda etkili olmuştur. Ancak bu tutum, Türk-Amerikan ilişkileri açısından son derece yıkıcı olmuştur. ABD'nin Kıbrıs konusundaki politikası Türkiye'yi Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye sevk etmiştir (Sander, 2016: 302-303).

1.4.7. Türkiye'nin Kıbrıs'a Müdahalesi ve Ambargo

Türk-Amerikan ilişkilerinde 1970'li yıllara, haşhaş krizi ve 1974 Kıbrıs Barış Harekâtına gösterilen tepki ve uygulanan ambargo damga vurmuştur. Kıbrıs'ta yaşanan olaylar sebebiyle Türkiye, 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs'ta barışı sağlamak için yaptığı askeri çıkarma, ABD tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Amerika'daki etnik lobilerin de etkisiyle Türkiye'ye karşı ambargo kararı alınmıştır.

5 Şubat 1975'te Amerikan Dış Yardım Yasası'nın 620. maddesinin hükümleri gereğince daha önceden Türkiye'ye verilmesi kararlaştırılmış olan 200 milyon dolar

değerindeki silahın Türkiye'ye sevkiyatı durdurulmuştur. Yine bu çerçevede Türkiye'ye sağlanan her türlü askeri yardımın kesilmesi; nakit, kredi ya da başka şekilde kullanılan savunma araçların, silahların, hizmetlerin, savaş malzemelerinin ve askeri mühimmatın teslim edilmesi ile ilgili bütün lisansların iptal edildiği ve durdurulduğu bildirilmiştir. Hatta parası ödenmiş 78 milyon değerindeki askeri malzeme de bu yasak kapsamına alınarak Türkiye'ye gönderilmemiştir (Uslu, 2016: 320).

1975-1978 yılları arasında uygulanan silah ambargosu ekonomide bir kırılma yaratarak Türkiye'yi IMF'ye bağımlı hale getirmiştir. Ambargo ile başlayan çöküş, yıllarca sürecek yüksek enflasyona ve 2006 yılına dek süren zaman zarfında 200 milyar dolar dış borcun oluşmasına sebebiyet vermiştir (İzgi, 2007: 38). Amerika'nın Türkiye'ye karşı uyguladığı askeri ambargo ve Türkiye'deki Amerikan üslerinin faaliyetlerinin durdurulması Türk-Amerikan ilişkilerinde ciddi bir kopuşu ifade etmektedir. Ambargo ile Türkiye'yi Kıbrıs konusunda taviz vermeye zorlamaya çalışmaları da sonuç vermemiştir. Fakat ambargo vesilesiyle Türkiye savunma sanayisinin ABD'ye ne kadar bağımlı olduğu ortaya çıkmıştır. Amerika, ambargo ile üslerin NATO dışı amaçlarla ABD'nin kullanımına izin verilmemesinin, haşhaş ekimi krizinde Türkiye'nin direnmesi gibi nedenlerle istediklerinin yapılmamasının bedelini Türkiye'ye ödetmek istemiştir. Türkiye buna karşılık olarak 1969'da yapılan ikili anlaşmaları ve diğer anlaşmaları yürürlükten kaldırmış ve üsleri kapatarak ABD'nin bir kuklası olmadığını ve ondan bağımsız hareket edebileceğini göstermek istemiştir. Ancak Türkiye'nin askerî açıdan kısa sürede Amerikan bağımlılığından kurtulması söz konusu olmadığından Amerikan yardımları Kıbrıs gibi sorunlarla ilişkilendirilerek Türkiye'nin karşısına çıkmaya devam etmiştir (Uslu, 2016: 323).

1.5. Tek Kutuplu Dünyaya Doğru

Türkiye'de 12 Eylül 1980 darbesinden sonra iktidarı ele alan askeri yönetim, Amerika ile ilişkilerin geliştirilmesi yönünde büyük gayret sarf etmiştir. Kasım 1983'te bağımsızlığını ilan eden Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulmasına ABD'nin gösterdiği tepki 1974'teki kriz kadar etkili olmamıştır. Çünkü bu yıllarda dünyada meydana gelen olaylar Amerika için daha önemli olmuştur. Bunlar, 1979 yılından itibaren Sovyetler'in Afganistan'ı işgali, 1980 yılının sonlarında çıkan İran-İrak savaşı, 1977'den itibaren Çin'de Mao döneminin sona ermesi ve 1991

Ağustos’unda Sovyetler Birliği'nin dağılması ile yeni bir dünya düzeninin ortaya çıkmasıdır. Sovyetler Birliği'nin dağılması Amerika, Türkiye ve Avrupa Birliği açısından olumlu diyebileceğimiz bir gelişme olduğu gibi milletlerarası politika için de radikal değişimler meydana getirmiştir. Sovyetler’ in askeri tehdidinin ortadan kalkmasıyla AB, ekonomik bakımından daha sıkı bir entegrasyona girmiş ve bu, birlik içindeki devletlerin güçlenmesini sağlamıştır. Buna paralel olarak Avrupa, Amerika karşısında daha bağımsız hareket eder hale gelmiştir. Bugün Avrupa Birliği, askeri güç bakımından olmasa da siyasi bir güç olarak Amerika karşısında yer almaktadır. Bosna Savaşı’nda yaşanan gelişmeler buna örnek verilebilir. Amerika açısından Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile uluslararası politikanın yapısı “iki kutuplu” dünyadan “tek kutuplu” dünyaya dönüşmüş ve tek güç merkezi Amerika olmuştur. Sovyetler Birliği'nin yıkılışı, global dünyada Türkiye açısından özellikle güvenlik bakımından büyük rahatlama sağlamıştır. Bu sebeple 1991'den itibaren Kafkaslar ve Orta Asya’ya yönelik aktif bir dış politika izlenmiştir (Armaoğlu, 2017: 19-22).

Irak’ın Ağustos 1990'da Kuveyt’i işgal etmesi ile başlayan Körfez krizi ABD’nin Irak’a saldırısı ile sonuçlanmıştır. Ümit Özdağ’a göre ABD Saddam Hüseyin’i tuzağa çekerek Irak ordusunun Kuveyt’e girmesine fırsat vermiştir. Bu gelişmenin sonucunda ABD, Ortadoğu’da yeni dengelerin kurulması için Amerikan ordusunu yerleştirme imkânı elde etmiş ve Soğuk Savaş sonrası süreç şekillenmeye başlamıştır (Özdağ, 1991: 139-150). Soğuk Savaş’ın bitmesinin ardından Türk-Amerikan ilişkileri 1991 Irak Savaşı’nda ciddi bir sınavdan geçmiştir. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Irak ordusunun Kuveyt’ten çıkarılması için ABD’ye gereken desteği vereceğini beyan etmiştir. Amerikan hava saldırısı 17 Ocak 1991 tarihinde başlamış ve kara savaşı ile devam etmiştir. 27 Şubat 1991 tarihinde ise ateşkes ilan edilmiştir. Böylece SSCB'nin dağılmasından sonra ABD’nin Ortadoğu’da belirleyici güç olma durumu pekişmiştir. Amerikan Başkanı George H.W. Bush yeni bir dünya düzeni ilan ederek ABD’nin dünyaya hâkimiyetini ortaya koymuştur. ABD Körfez Savaşı’nda Türkiye’den üç önemli talepte bulunmuştur. Birincisi NATO askeri üslerini kullanılması, ikincisi Türkiye'nin Irak sınırına büyük askeri bir birlik göndermesi, üçüncüsü ise Türk askerlerinin Suudi Arabistan'daki koalisyon güçlerine katılmasıdır. Türkiye, ABD'nin ilk iki talebini yerine getirerek üslerin kullanılmasına

izin vermiş ve 180 bin askerini Türk-Irak sınırında konuşlandırmıştır. Ancak Türk askerlerinin koalisyon güçlerine katılarak Irak'ta savaşma talebi Ankara tarafından reddedilmiştir. Cumhurbaşkanı Özal, 1990 sonrasında Türkiye'nin geleneksel dış politika yönünü değiştirerek yeni kurulan uluslararası düzende Türkiye'nin daha etkin bir dış politika takip etmesini benimsemiştir. Fakat 1991 Irak Savaşı sonrası Türkiye büyük ekonomik ve siyasi kayıplar yaşamıştır. Türkiye'nin 1991 Irak Savaşı öncesinde Ortadoğu ile olan 13 milyar dolarlık ticaret hacmi 1992'de ancak 2 milyar dolar civarında olabilmıştır (Köni, 1996: 135-136).

Türkiye'den geçen petrol boru hatlarının kapatılması ise Türkiye'ye yılda 2 milyar dolar zarara mal olmuştur. 1995 yılı itibariyle Türkiye'nin toplam zararı 20 milyar dolara ulaşmıştır. Ekonomik zararın yanında 1984 yılından beri Türkiye'ye karşı silah kullanan terör örgütü PKK, Körfez krizi ile Güneydoğu'da daha etkili olmaya başlamış ve bozulan ekonomi sebebiyle gençlerin örgüte katılımı çoğalmıştır. Kuzey Irak'ta devlet otoritesinin ortadan kalkması sebebiyle Türkiye'ye yönelik terör faaliyetleri de artmıştır (Bahadır, 2016: 149-154).

Amerika'nın Kuzey Irak'ta uçuşa yasak güvenli bölge oluşturmak için Çekiş Gücü Türkiye'ye konuşlandırarak bölgeyi kontrol etmek istemesi, Türkiye açısından büyük sorunlara sebep olmuş ve iki ülke ilişkilerine ciddi zarar vermiştir. 1991 yılından sonra ABD bölgedeki devletlerin çıkarlarını tamamen göz ardı etmiştir. Bölgede istikrarlı bir yapı oluşturmak yerine sadece kendi çıkarlarını ön planda tutarak Ortadoğu petrolünün Batı'ya akışını garanti altına almak istemiştir. ABD, Ortadoğu'daki dengelerin Batı aleyhine bozulmaması için tehlike olarak gördüğü İran ve Irak'ı "ikili kuşatma" altında tutmak, Kürt azınlıkların buldukları ülkeleri hizaya koymak için kullanma ve "Çekiş Güç" le bölgedeki gelişmeleri denetleme politikası gütmüştür. ABD'nin Kuzey Irak'la ilgili çoğu uygulamaları, her bakımdan Türkiye'nin çok zararına olmuştur (Uslu, 2016: 383-385).

İKİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞTAN MEDENİYETLER SAVAŞINA

2.1. Samuel P. Huntington'un Tezi

“Medeniyetler Çatışması” Samuel P. Huntington 1993’te yazdığı makalede bahsettiği fikirler yeni olmamakla birlikte Sovyetlerin dağılması ve 1990’ların başında Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra çokça konuşulan bir kavram olmuştur. Batı düşünce tarihine baktığımızda özellikle oryantalist anlayışa sahip yazarların çoğunda biz ve öteki anlayışı hâkimdir. Bu eserlerde daima Batı medeniyetinin diğer medeniyetlere üstünlüğü dile getirilmiştir. Huntington ise medeniyetler savaşının çağımızın kaçınılmaz bir gerçeği olduğunu savunarak Batı medeniyetinin bu savaşta kazançlı çıkması için neler yapılması gerektiğine dair ipuçları vermektedir.

Huntington’a göre Sovyet komünizminin çökmesiyle Soğuk Savaş dönemindeki bölünme sona ermiştir. Buna karşın insanlık etnisite, dini aidiyetler ve milletlerin sahip olduğu medeniyet havzası açısından bölünmeler içindedir. Bu durum çelişkiler yaratarak çeşitli çatışmalar meydana getirecektir. Çatışması öngörülen iki medeniyetten biri, ekonomik ve askerî açıdan daha üstün sayılan Batı medeniyeti ile ona meydan okumak için iş birliği içinde olan Çin (Konfüçyüs kültürünün hâkim olduğu bölge) ve İslam medeniyetleridir. Huntington, medeniyetleri birbirinden ayıran unsurların başta din olmak üzere dil, tarih ve geleneklerin oluşturduğunu ifade eder. Medeniyetleri sınıflandırırken Huntington Batı medeniyetini ve Hıristiyanlığı diğer kültürlerden ayırarak üstün bir yere koymaktadır (Huntington, 1995).

Yeni Dünya düzenindeki mücadeleler, artık ideolojik ve ekonomik sebeplerden olmayacaktır. Beşeriyetin bundan böyle büyük bölünme ve çatışmaların kaynağını kültürel farklılıklar teşkil edecektir. Dolayısıyla global politikanın asıl mücadeleleri, farklı medeniyetlere mensup milletler arasındaki fay hatları, gelecekte savaş hatlarını belirleyecektir (Huntington, 1995: 21). Dünya genel olarak yedi-sekiz medeniyet arasında şekillenecektir. Bunlar, Batı, Hint, Japon, Konfüçyüs, Slav-Ortodoks, belki Afrika ve Latin Amerika medeniyetleridir. Dünya küçülürken değişik kültürlerin

birbirini tanması, müşterek yönlerinin ortaya çıkması yanında medeniyetler arasındaki ayrılıkların da fark edilmesini sağlamaktadır (Huntington, 1995: 24-25).

İnsanlar kimliklerini etnik ve dini terimlerle açıkladıkça “biz” ve “onlar” ilişkisini göreceklerdir. Eski Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa’da ideolojik devletlerin sona ermesiyle etnik kimlikler ve husumetler öne çıkacaktır. Bunların içinde en önemlisi Batı’nın kendi değerlerini evrensel değerler olarak kabul etmesi ve askeri üstünlüğünü kullanarak ekonomik çıkarlarını arttırmak için mücadele etmesi, diğer medeniyetlerin de bunun karşısında cephe oluşturmasıdır. Bu da hükümetleri, ideoloji temelinde ittifak kurma imkanını azaltırken din ve medeniyet kimliği üzerinden destek arayışına itecektir. Batı ve İslam medeniyetleri arasındaki mücadele 1300 seneden beri devam etmektedir. Haçlılar, 11. asırdan 13. asra kadar ancak sınırlı olarak kutsal bölgelere Hristiyan idaresini getirmişlerdir. Daha sonra 14. asırdan 17. asra kadar Osmanlı Türkleri, Ortadoğu ve Balkanlarda hâkimiyet kurmuş, İstanbul’u almış hatta Viyana’yı kuşatarak dengeyi değiştirmişlerdir. Fakat 19. ve 20. asırda Osmanlı gerileyerek Ortadoğu ve Kuzey Afrika’nın büyük kısmı Batı kontrolüne geçmiştir. İslam ve Batı medeniyetleri arasındaki etkileşimde her iki taraf da bunu medeniyet çatışması olarak görmektedir. Müslüman Hindu yazar M. J. Akbar, Batı’nın bundan sonra karşılayacağı meydan okumaların kesinlikle Müslüman milletlerinden geleceğini iddia etmiştir. Yeni bir dünya düzeni için eğer bir mücadele olacaksa bu Mağrip’ten Pakistan’a kadar Müslüman milletlerin sahasında gerçekleşecektir. Bernard Lewis de benzer mülâhazalarda bulunarak şöyle demiştir:

“Hükümetlerin takip ettikleri politikalar ve dava konusu meselelerin seviyesini çok aşan bir halet-i ruhiye ve hareketle yüz yüze geliyoruz. Bir medeniyetler çatışmasından daha az bir şey değildir bu; belki irrasyonel ama bizim Judeo-Hristiyan mirasımıza, seküler varlığımıza ve her ikisinin dünya çapındaki genişlemesine karşı, kesinlikle eski bir rakibin tarihi tepkisidir.” (Huntington, 1995: 29-33).

Bu tezde Türkiye, iki medeniyet arasında bölünmüş bir ülke olarak sunulmuştur. Huntington’un, stratejik bir hedef belirlemek için bunun bir manivela olarak kullanabileceğinin tehlikeli ve çarpıcı bir göstergesi sayılabilir. Dünya nüfusunun

neredeşye yarısını oluşturan Çin ve İşlam dünyasını karşı medeniyet olarak tanımlayan bir yaklaşımın dünya düzeni için tehlikeler oluşturacağı kesindir. Bu tanımlamaların altında sömürgeci gizli bir bilincin bağlı olduğu ırk ve din fanatizmi yatmaktadır. Bu konuda Avrupa Birliği'ni bekleyen sınavın dini inancı Hristiyan olmayanların ve etnik unsur olarak Ari ırktan gelmeyenlerin dışlandığı bir yapı oluşturmasıdır. Tarihteki ve günümüzdeki stratejik konumu ve etkisi dolayısıyla Türkiye gibi ülkeler kolaylıkla öteki kategorisine girecektir. Huntington'un parçalanmış ülke tanımlamasına sebep olan farklı medeniyetlerin beşiği olma özelliği, ülkeyi yönetenlerin akılcı davranmasıyla Türkiye için risk olmaktan ziyade bir zenginlik olacaktır (Davutoğlu, 2001: 543-544). 11 Eylül saldırılarından sonra güçlenen Huntington'nun bu tezi, Bush'un o dönemde başkan olmasının da getirdiği dezavantajla, İşlamofobia'ya giden yolda kilometre taşı olmuştur.

2.2. 11 Eylül Saldırıları

Tarihler 11 Eylül 2001'i gösterdiğinde ABD'de hava korsanlarının kaçırdığı uçaklarla intihar saldırıları yapıldığı duyuruldu. Kaliforniya eyaletinde bulunan havaalanlarından kalkan United Airlines ve Amerikan Airlines'a ait dört uçak, El Kaide rgtne mensup olduğu iddia edilen kişilerce kaçırıldı. Bu uçaklardan biri New York kentindeki Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerine çarptı. Diğerleri ABD Savunma Bakanlığı merkezi Pentagon'a yönelerek binanın batı tarafındaki yapının çökmesine sebep oldu. Kaçırılan başka bir uçak ise başkent Washington D.C'ye hareket etmek için yola çıktığında bazı yolcuların korsanlara müdahalesiyle uçak Pensilvanya yakınlarında çakılarak düşmüştür. Bu saldırılarda ilerinde itfaiye çalışanı ve kolluk kuvvetleri de olmak üzere 3 bine yakın insan yaşamını yitirmiştir.

El Kaide lideri Usame Bin Ladin, 28 Eylül 2001'de kendisiyle yapılan bir röportajda 11 Eylül saldırılarıyla ilgisi olmadığını ifade etmiştir (Millî Gazete: 2011). 2 Mayıs 2011 yılında ABD ordusu, Usame Bin Ladin'in Pakistan'da olduğunu ve gerçekleştirdiği bir operasyonla öldürdüğünü duyurdu. Bazı komplo teorilerine göre 11 Eylül saldırılarının aslında ABD'nin gizli servisleri tarafından yapıldığı ve Washington'un, bu saldırıları kullanarak Afganistan ve Ortadoğu'da daha önceden planladığı işgalleri gerçekleştirmeyi amaçlamıştır (Radikal, 2015).

11 Eylül saldırılarını ABD'nin bir komplosu olarak düşünmek için hiçbir mantıksal neden ileri süremeyiz. Çünkü Amerika'nın herhangi bir ülkeyi işgal etmesi için sudan sebepler ileri sürerek dilediğini yapması her zaman mümkündür. Kendisine intihar saldırısı düzenlemesine hiç gerek yoktur (Akın, 2008: 13).

11 Eylül saldırıları, ister salt bir terör eylemi olsun ister komplo teorilerinin ileri sürdüğü şekilde olsun, sonuçları itibarıyla dünya barışı için bir şiddet sarmalı oluşturmuştur. ABD, bu saldırılardan sonra "Teröre Karşı Küresel Savaş" adı altında, İslam coğrafyasını savaş alanı haline getirerek onarılması zor, maddi ve manevi yıkımlar meydana getirmiştir. Afganistan ve Irak işgal edildi, Ortadoğu istikrarsız hale gelerek iç savaşlar çıktı. En önemlisi de yüz binlerce masum insanın kanı aktı, milyonlarca insan yerinden yurdundan oldu ve mülteci konumuna düştü.

11 Eylül'den sonra hoşgörü ve çok kültürlülük kavramları 90'lardaki anlam ve heyecanını kaybetmiş oldu. Tehdit algılarıyla daralan bu kavramlar, Batı'da sağ partilerin göçmen ve çok kültürlülük konularını seçim malzemesi yaparak ülkelerindeki güvenlik algısının sınırlarını belirleme noktasına geldiler. Kanadalı düşünür Charles Taylor, 11 Eylül saldırılarından sonra Amerika ve Avrupa'daki hoşgörü ve çoğulculuk söylemlerinin ve politikalarının nereye varacağını yani kırmızı çizgilerini bundan böyle büyük ölçüde İslam'a ve Müslümanlara karşı yapılan davranışlar, düşünceler ve algılar belirleyecektir demiştir. Batı toplumlarını bir araya getiren bütünlük arayışlarının karşısına tarihten gelen bir alışkanlıkla "öteki" olarak İslam medeniyetinin konduğunu söyleyebiliriz. Henry Pirenne'nin söylemiyle 8 ve 9. yüzyıllarda "Avrupalı kimliğini oluşturan etmenin doğudan ve güneyden gelen İslam baskısıyla oluşmuştur" tezi 11 Eylül'den sonra tekrar karşımıza çıkmış gibidir (Kalin, 2013: 231-232).

Özellikle 11 Eylül'den sonra farklı dini ve etnik topluluklar için ahlak ve hukuk dışı kabul edilen birçok norm Müslümanlar için doğal karşılandı. Cezayir doğumlu Fransız düşünür Jacques Derrida 2004 yılında yaptığı bir konuşmasında Avrupa'nın İslam hakkındaki kavramsal kurgusunu yapı-çözümüne uğratmak gerektiğini ifade etmiştir. Amerika Birleşik Devletleri tarihinde, Kızılderililere yapılan etnik temizlik, siyahîlerin köleleştirilmesi ve uzun yıllar süren Amerikan iç savaşı sonunda bütün bu farklı kimlikleri bir arada tutmak için çeşitli yollar denendi. Son çeyrek asırda ise

Amerikan toplumuna Asyalı, Latin Amerikalı ve Müslüman göçmenler de eklenince ortak düşman kavramı üzerinden bir aidiyet yaratmak istenmiştir. Soğuk Savaş döneminde ortak düşman komünizm olarak kabul edildi ve bununla bağlantılı olarak Rusya'nın gücü, olduğundan daha abartılarak karşı cephede bölgesel ve küresel ittifaklar kuruldu. Dış tehdit, Amerika için varoluşsal bir önem arz etmektedir. Bu tehdit kullanılarak devasa savunma bütçesi, trilyon dolarlık savaşlar ve dünyanın birçok ülkesinde askeri operasyonlar meşru gösterilmektedir. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından ve Soğuk Savaşın bitmesinin ardından ise “İslami köktencilik ve terörizm” kavramları yeni tehdit ve düşman olarak belirlendi. 11 Eylül'den sonra çoğulcu söylem büyük bir darbe almıştır. Orianna Fallaci gibi yazarların öfke ve nefret dolu sözlerinden ve yine neo-conların “İslamo-faşizm” söylemine kadar birçok eşik böylece aşılmış oldu (Kalın, 2013: 244-245).

11 Eylül saldırıları, Amerikan küresel hedeflerine ilişkin görüşlerinin de temelden değişmesine sebep olmuştur. Buna Amerikan halkının tarih ve coğrafya konusundaki cehaleti, medyanın menfaat odaklı tavrıyla halkın endişelerini kullanmasının da çok etkisi vardır. En önemlisi de Bush yönetiminin Amerika Birleşik Devletleri'ni, iktidarı süresince bir haçlı devlete dönüştürmüş olmasıdır. Bu süreçte “Terörle Savaş” dış politikanın temel unsuru haline getirilmiştir (Brzezinski, 2012: 150).

2.2.1. 11 Eylül 2001 Sonrası Amerikan Dış Politikası

11 Eylül olaylarından sonraki süreçte Amerika'nın istediği yerlerde gizlendiğini iddia ettiği terörizmi “Teröre Karşı Savaş” sloganıyla yaptığı savaşları o kadar ileri boyutlara vardırırdı ki yaptığı işgal ve silahlı müdahaleleri küresel bir boyuta taşımış oldu. ABD, bu yeni stratejisinde iç politikada abartılmış güvenlik tedbirleri ve silahlanma; dış politikasında ise yeni yerlerde üsler kurup müdahaleler yaparak “kabadayı devletler” kavramını ortaya çıkartmıştır. ABD, Afrika, Güneydoğu Asya, Hazar Denizi çevresi ve Doğu Avrupa'da eski Sovyetlerden bağımsızlığını kazanan ülkelerde askeri üs sayılabilecek savaş uçakları, silahlar ve askerleriyle buralara yerleşmiş bulunmaktadır. Yeni yerlerde üs bulundurma gayret ve arzusu Amerika'nın dünyanın her yerinde hızlı bir şekilde vurucu gücünü kullanmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Amerika'nın şimdiki ilgi alanı terör, petrol ve Çin'dir. Aslında bunların hepsi birbiriyle bağlantılıdır. Yeni kurulan üslerin

buldukları ülke ve bölgeler manidardır. Hatta öyle ki bazı terör gruplarının petrol alanlarını vurmaları bile beklenebilir (Ataöv, 2006: 276 -277).

11 Eylül saldırılarının hemen ardından Ak Parti hükümeti, Türkiye'nin İslam dünyası ve Batı medeniyetinin birleştiği bir merkez olduğunu ileri sürerek uzlaştırıcı bir yol bulmak istemiştir. "Annan Planı" çerçevesinde KKTC'de referandum yapılmasını sağlamıştır. Aynı kararlılığı AB uyum yasalarında göstererek Avrupa Birliği'ne en çok uyum kanunu çıkartan hükümet olmuştur. ABD, hem Ortadoğu ülkelerine örnek olması açısından hem de Kafkasya, Ortadoğu ve Orta Asya'da emperyal hedefleri olduğu için Türkiye'nin bu çabalarını desteklemiştir. Fakat ABD'nin Irak'ı işgal etmek için Türkiye'den üs istemesi teklifinin mecliste 1 Mart tezkeresiyle kabul edilmemesi Türkiye-ABD ilişkilerinde zorluklar meydana getirmiştir. Türkiye her ne kadar bu dönemde stratejik ortaklığa vurgu yapıp aktif bir dış politika yapmaya çalışmışsa da ABD'nin tek taraflı, uluslararası hukuk normlarını zorlayan tavrı Türkiye'nin çabalarını baltalamıştır. Tezkerenin ret edilmesiyle oluşan dışlanma ABD ve Irak Kürtlerinin yakınlaşmasına sebebiyet verirken Türkiye ile Washington arasında stratejik ortaklığı zayıflatmıştır. Bu durumdan ve savaş halinin oluşturduğu boşluktan yararlanan PKK, Kuzey Irak'a yerleşmiş Türk kolluk güçlerine karşı terör eylemleri gerçekleştirerek Türkiye için güvenlik tehdidi oluşturmuştur. Türkiye bu dönemde ABD'nin çizdiği dış politika sınırları içinde kalmaya zorlandığı zor bir sürece girmiştir (Dönmez ve Kayıkçı, 2008: 45-46).

11 Eylül terör saldırıları, Amerika Birleşik Devletleri'nin dış politikasını, küresel ve bölgesel dengeleri ve bunun yanında Türkiye'nin de uluslararası rolünü çok etkilemiştir. Bu tarihten sonra ABD ile ilişkilerde jeostratejik iş birliğinin merkezini küresel terörle mücadele almıştır. Irak işgali sonrası bölgedeki güvenliği sağlamada Türkiye'nin stratejik konumuyla beraber, Doğu ve Batı medeniyetlerini birleştiren bir köprü olma özelliği de ön plana çıkmıştır. Richard Holbrooke, 2003'te yaptığı bir açıklamada Türkiye'nin Amerika için önemine değinirken Soğuk Savaş döneminde Almanya'nın Avrupa açısından önemi neyse Türkiye de o kadar önem arz etmektedir. 11 Eylül 2001 öncesinde ve sonrasında bu durum değişmemiştir; Türkiye'nin Irak ve Avrupa arasındaki stratejik konumuyla hem terörle mücadelede hem de istikrarlı ve demokratik Müslüman bir dünya için hayati önemi haizdir diye

konusmuştur (Holbrooke, 2003). Bu düşüncelerin temel dayanağını ise 11 Eylül saldırılarından hemen sonra 10 Ekim 2001’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin aldığı 722 sayılı kararlardır. Bu kararlarda Amerika Birleşik Devletleri’nin terörizme karşı başlattığı ve “Sürekli Özgürlük Harekâtı” (Operation Enduring Freedom) adını verdiği mücadelenin fazla yaygınlaşmadan en kısa sürede başarıya ulaşması için imkanların elverdiği ölçüde katkı sunulması için hükümete yetki verilmiştir. Afganistan’daki Taliban yönetimine karşı Amerika’nın silahlı operasyonları, BM Güvenlik Konseyi’nde, Aralık 2001’de oybirliğiyle alınan kararda NATO şemsiyesi altında ISAF adıyla çok uluslu bir kuvvete dönüştürülmüştür. Bu çerçevede Türkiye ISAF’a destek için Afganistan’a muharebe gücü dışında elindeki imkânları seferber etmiştir (Türkmen, 2012: 257-259).

2.2.2. Şer Ekseni’ndeki Ülkeler ve George W. Bush

Amerikan Uluslararası terminolojisinde 1990’ların sonundan itibaren “haydut devlet” teriminin kullanıldığını görmekteyiz. Clinton döneminin sonunda terk edilen bu söylem, oğul Bush’un Ocak 2001’de başkan seçilmesiyle tekrar önem kazanmıştır. Aslında ABD politikalarına karşı çıkan bütün devletler için bir propaganda aracı olarak kullanılan bu terim, sert bir şekilde eleştirilmiştir. Amerikan Başkanı George W. Bush’un 29 Ocak 2002’deki ‘Ulusa Sesleniş’ konuşmasında ‘haydut devlet’ terimi yerine ‘şer ekseni’ terimini kullanmaya başlamıştır. Şer eksenindeki ülkeler olarak dünyaya ilan ettiği ülkeleri ise; İran, Irak, Suriye, Libya, Küba ve Kuzey Kore olarak tanımlandı ve Bush bir savaş cephesi oluşturma niyeti içinde olduğunu gösterdi (Oran, 2013: 19).

Birçok ülkenin de Washington’u terörist bir rejim olarak gördüğünü bilmeliyiz. Sadece son yıllarda bile Amerika Birleşik Devletleri; Panama, Sudan, Kolombiya, Orta Amerika ve Türkiye’de ABD’nin resmi terörizm tanımına uygun, hatta daha kötü diyebileceğimiz işlere girişmiştir (Chomsky, 2008: 35).

11 Eylül sonrası başlayan şiddet sarmalı, II. Dünya Savaşı’ndan itibaren görülen en yoğunlaştırılmış bir şiddet olarak düşünebiliriz. Saldırılarından hemen sonra ABD’nin Irak ve Afganistan’ı işgali, bu saldırılarda ölen binlerce insan ve yapılan insan hakları ihlalleri bazı kavramların; uluslararası hukuk, insan hakları, şiddet ve etik ilişkinin yeniden düşünülmesini gerektirmiştir. Hardt ve Negri, 11 Eylül sonrası

başlayan şiddeti “post modern savaş” olarak adlandırarak artık ulus devletlerden başka muhataplarının da olduğu ve bunu küreselleşmiş öldürücü bir savaş olarak görmek gerektiğini ifade etmişlerdir. 11 Eylül sonrası şiddet öyle bir ivme kazanmıştır ki bu dönemde barbarlık ve medeniyet arasındaki çizgi neredeyse yok olmuştur. Parçalanmış insan cesetleri, Ebu Garib hapishanesindeki akıl almaz işkenceler ve Guantanamo’da yapılan insanlık dışı muameleler ve yine rehinelere kameralar karşısında öldürülmesi olaylarına baktığımızda sanki bunlar, başka bir çağda olmuş olayların Hollywood aktörleri tarafından canlandırıldığı imajını veriyor. Hâlbuki I. ve II. Dünya Savaşları, Japonya’daki Hiroşima ve Nagazaki şehirlerine atılan atom bombaları, Hitler Almanya’sının toplama kamplarında olduğu gibi şiddetin aynen devam ettiğini söyleyebiliriz. Kısaca söylemek gerekirse George W. Bush ve yönetimdeki neo-muhafazakârlar için 11 Eylül saldırıları, politik ve ekonomik küreselleşme yolunda kapı aralamıştır. Amerika Birleşik Devletleri’nin 2001’de Afganistan’a, 2003 yılında Irak’a saldırırken Birleşmiş Milletler kararlarını ve uluslararası hukuku çiğnemesi, ABD’nin artık hegemonik güçten bir nevi imparatorluğa geçişini gösteriyordu (Dönmez, 2008: 383-403).

ABD, Asya’da sonuçsuz kalan Kore Savaşı, başarıya ulaşmayan Vietnam Savaşı, nedensiz Irak savaşı ve uzayan Afganistan müdahalesi gibi kıta dışından bir aktör tarafından istikrarın sağlanamayacağını artık anlaması gerekmektedir. Amerikan askeri gücünü direkt kullanarak maliyetli savaşlara girerek kendi gelişimine sekte vurduğunu artık görmelidir. 21. yüzyılın dünyasında geçmişe nazaran çok farklı meydan okumalar vardır. Daha iyi bir gelecek için fütursuzca hareketlenen milyonların var olduğu günümüzde siyasi ve ekonomik gücüne rağmen Amerika’nın bile dünyaya tek bir aktörün hâkim olacağı düşüncesinden vazgeçmesi gerekmektedir (Brzezinski, 2012: 225).

11 Eylül saldırılarından sonra Amerikan halkı derinden sarsılmış ve ABD hükümetinin, dünyada yaptıklarıyla nasıl algılandığının önemli olduğunu farkına varmışlardır. Başkan Bush’un neden bizden nefret ediyorlar sorusunu aslında bundan 44 yıl önce Başkan Eisenhower da sormuştur. Bunun cevabında ise özetle şöyle diyebiliriz; ABD kendi çıkarları için, petrol kaynaklarını kontrol etmek amacıyla Arap dünyasındaki baskıcı hükümetleri destekleyerek bu ülkelerin siyasi ve ekonomik ilerlemesine karşı çıkmış oluyor. Bizden ve özgürlüklerimizden nefret

ediyorlar söyleminin arkasına sığınarak, kendimize iyilik yapmış olmuyoruz, tam tersine bu ülkelerdeki insanların nefret ettiği şey, özgürlükleri kısıtlayan, hükümetler ve o hükümete destek olanlardır. Özellikle Arap dünyasının, şu andaki nefretinin sebebi, Irak işgali ve ABD'nin 35 yıldır İsrail'in Filistin'e uyguladığı askeri işgal ve zulmüne sağladığı destektir diyebiliriz (Chomsky, 2008; 35-36).

Soğuk Savaş dönemi boyunca Türk-Amerikan ilişkilerinin temelini; Sovyetler Birliği'nin, ABD, Türkiye ve Batı Bloku ülkeleri için oluşturduğu tehdit ve bu tehditten dolayı meydana gelen eylemler oluşturmuştur. Soğuk Savaş sonrası ise Sovyet tehdidinin yerini ABD-Türkiye ilişkilerinde Irak almıştır. 1990'da Irak'ın Kuveyt'e müdahalesine karşı 1991'de ABD'nin koalisyon güçleriyle beraber Irak'a girmesine, Türkiye Batı Bloku içindeki yerini korumak için destek vermiştir. Bu çerçevede Türkiye sınırları içinde tutulan Çekiç Güç, PKK'nın varlığının güçlenmesine sebep olmuş ve Türkiye'nin güvenliği açısından bu tehdit daima canlı tutulmuştur. Bu sebeple 2002 yılına gelindiğinde ABD'nin Irak'a müdahalesinde Türkiye'yi yanında görmek istemesi, Türk kamuoyunda pek iyi karşılanmamıştır (Uslu, 2016: 449).

2.2.3. ABD'nin Irak'ı İşgali

Basra körfezindeki enerji kaynakları, 1945'ten beri Amerika Dışişleri Bakanlığı tarafından “muazzam bir stratejik güç kaynağı ve dünya tarihindeki en büyük maddi ödüllerden birisi” olarak tanımlanmıştır. 11 Eylül saldırıları ise bu enerji kaynaklarını kontrol etmek için yıllardır planlanan işgallere ve uygulamalara sadece fırsat vermiş oldu (Chomsky, 2008: 42).

Ortadoğu'daki enerji kaynaklarını rakamlarla ifade edersek belki daha iyi anlaşılabilir olur. Dünya doğalgaz rezervlerinin yüzde 41,5'i, dünya petrol rezervlerinin ise yüzde 55,5'i Ortadoğu'dan karşılanmaktadır. Mesela sadece Katar'ın doğalgaz rezervleri ABD'deki bütün konutların yüz yıl süreyle enerji ihtiyacına cevap verebilir. Bu çerçeveden baktığımızda Ortadoğu ve Körfezin, Amerika ve uluslararası güçler tarafından kontrol edilmesinin önemi ve sağlayacağı imkânlar anlaşılabilir (Göngen, 2014: 3).

Bush yönetimi 2002'den itibaren Saddam Hüseyin'in 11 Eylül saldırılarıyla ve El-Kaide örgütüyle bağlantısı olduğunu sürekli ima etti. Bu imalar korkutulmuş Amerikan halkının desteğini almasını sağladı. Halbuki tüm bunları dünyanın en önemli enerji kaynaklarına hâkim olmak için yapıyordu. Ve böylece savunma gücü nerdeyse hiç olmayan bir ülke olan Irak'ı işgal etmenin önceden planlanmış bir senaryo olduğu açıldı. Bush'un 2002'de "Anavatanda özgürlüğü güvence altına almanın kaç savaşa mal olacağını kimsenin bilemeyeceğini" ilan etmesi, "teröre karşı savaş" adına daha uzun süre savaşılacağı anlaşılıyor. Bunun için uydurulmuş tehditlerde sınır ve yasa tanımayan Bush yönetiminin şiddetinin sonucu olarak gerçek tehditler daha da vahim bir hale gelecektir (Chomsky, 2008: 68- 69).

ABD'nin 43. başkanı seçilen George W. Bush iktidarının ilk başlarında Türk-Amerikan ilişkilerinde belirgin bir değişiklik olmadı, bunun nedenlerinden bir tanesi Soğuk Savaş'ın sona ermesinden beri ilişkilerin kazandığı ivme ve Cumhuriyetçi yönetimlerin Türkiye'ye verdikleri stratejik önemdir. Bush yönetimi, Türkiye'de 2001'de, yaşanan siyasi ve ekonomik krizde ilk başlarda destek için tereddüt etmiş olsalar da daha sonra Dünya Bankası tarafından hazırlanan 31 milyar dolarlık destek paketine onay verilmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in Mart 2001'de, gerçekleştirdiği ABD ziyaretinde Filistin sorunu, Türk-İsrail ilişkileri, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Irak gibi konularda yapıcı iş birliği için olumlu görüşmeler yapılmıştır. 11 Eylül 2001 saldırılarına kadar ilişkiler sorunsuz diyebileceğimiz şekilde sürmüştür. Amerika'nın kendi topraklarında 1941 Pearl Harbor baskınından bu yana gördüğü ikinci saldırı diyebileceğimiz 11 Eylül saldırılarından hemen sonra Türkiye, açık ve kesin bir şekilde saldırıyı kınamış ve dönemin Başbakanı Bülent Ecevit, Taliban yönetimine karşı yapılan Afganistan operasyonlarını desteklediklerini ifade etmek için, şöyle demiştir:

"ABD'ye karşı 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleştirilen menfur terörist saldırılarından sonra tarafımızdan değişik vesilelerle belirtildiği üzere Türkiye sorumlu bir müttefik ve dost olarak ABD'yi terörizmle mücadelede desteklemektedir." (Halatçı, 2006: 86) Afganistan'a müdahale ederken tüm İslam ülkelerini karşısına almak istemeyen ABD için Türkiye'nin bu tavrı ve desteği memnuniyetle karşılanmıştır. Aynı zamanda Türkiye de 11 Eylül saldırıları, uzun yıllardır terörle mücadele konusunda desteğini görmediği Batı dünyasına kendini

anlatmak için bir fırsat yakaladığını düşünmüştür. Böyle baktığımızda 11 Eylül 2001 terör saldırıları, genel olarak Türk dış politikasında ve Türk-Amerikan ilişkilerinde yapıcı bir dönemin başlamasına yol açtığını söyleyebiliriz. Fakat bu süreç Bush yönetiminin savaş bataryalarını Afganistan'dan sonra Irak'a yönlendirmesiyle son bulmuştur. 2003 yılında başlayan Irak işgaliyle beraber Türk-Amerikan ilişkileri, çıkar çatışmasına girerek ciddi bir kırılmaya maruz kalacaktır. Bu kırılma, Irak işgalinden kaynaklanıyor olsa da daha başka olguların da ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bundan sonra ilişkileri etkileyen dinamikler arasında Kürt sorunu çerçevesindeki Irak faktörü yanında, Türk halkının belleğinde eskiden beri var olan ve şimdi daha da yükselen Amerikan karşıtlığıdır (Türkmen, 2012: 174-178).

Türkiye-ABD ilişkilerinde Soğuk Savaş'tan sonra 2003 Irak işgali, 1975 Kıbrıs ambargosundan sonra en önemli krize yol açtığı söylenebilir. ABD Afganistan işgaliyle hedefine ulaştıktan sonra Bush yönetimi bu defa da çeşitli gerekçelerle Irak'ı ve Saddam rejimini hedef almıştır. "Ön alıcı savaş" olarak Bush Doktrini'nde belirtilen ve kabul edilen bu işgaller uluslararası hukuka aykırı bir durumdur. Uluslararası hukuk, Orta Çağ'dan günümüze kadar ortak bir referans noktası oluşturarak adil savaş doktrinine dayandırılmaktadır. Buna göre tüm barış yollarını denemeden ve tüm alternatifleri tüketmeden güç kullanılamaz. Yani herhangi bir ülkeye saldırı veya nerdeyse kesinleşmiş bir savaş tehdidi olmadan başka bir ülkeye savaş açmak, uluslararası hukuka aykırı hareket etmek demektir. Bush yönetiminin Irak'a girmek için dünya kamuoyuna sunduğu argümanlar pek inandırıcı bulunmadı. Bu gerekçeler şunlardı; Saddam rejiminin uluslararası barış için büyük tehlike oluşturduğu, Bağdat'ın kitle imha silahları ürettiği ve El-Kaide gibi radikal örgütlere destek verdiğini ileri sürerek Irak'ı suçlamıştır. Afganistan'da Taliban yönetimi yok edildiği gibi Irak'ta Saddam rejimini yıkmak için uluslararası kamuoyundan destek istenmiştir. Fakat iddiaları gerçekçi bulunmayan Bush yönetimini, Irak'a saldırı konusunda Tony Blair iktidarındaki İngiltere açıkça desteklemiştir. Uluslararası kamuoyu, Irak'a karşı şiddet kullanmak yerine ABD ile Bağdat yönetimi arasında BM'nin dahil olmasını teklif ederek bir çözüm platformu oluşturulması istenmiştir (Bahadır, 2016: 214-215).

Fakat, Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak işgali ve savaşı, BM'nin desteği olmadan gerçekleşti. Bütün bu karar ve eylemleri Washington, Birleşik Devletlere

karşı var olduğu düşünölen bir düşmana karşı, tek taraflı güç kullanma hakkını Bush yönetimi tarafından Eylül 2002'de kabul edilen Ulusal Güvenlik Stratejisi doğrultusunda uygulandı. BM'nin birçok önemli kararını ABD veto etmiştir. Bu da BM'nin zamanla gözden düşmesine ve etkisizleşmesine sebep olmuştur. Irak meselesinde de Washington, daima tek taraflı karar verip hareket etme ayrıcalığına sahip olduğunu belirtmiştir. Mart 2003'teki bir basın toplantısında Bush, kendi güvenlikleri söz konusu olunca hiç kimseden izin almaya gerek duymadıklarını ifade ederek BM kararlarını kendileri için önemli olmadığını vurgulamıştır. Dolayısıyla BM'nin Irak denetimleri ve Güvenlik Konseyi'ndeki müzakerelerin bir çözüm getireceği şüpheliydi. Irak, denetimler sonucundaki kararlara tamamen uysa, Saddam tamamen silahsızlansa, Bush'un Azor Zirvesi'nde söylediği gibi ülkeyi bile terk etse yine Irak'a savaş açılacaktı. Amerikan işgal ordusu Irak'ta kitle imha silahı bulamayınca bu sefer de söylemini değiştirerek Birleşik Devletler'in kitle imha silahlarına sahip olmak niyetinde olan ülkelere karşı müdahale hakkının olduğunu ileri sürdü. Irak'ı işgal öncesinde BM kararlarına uymayan Bush yönetimi, savaştan sonra Irak'taki savaş maliyetlerini BM ile paylaşmak istemiştir. Yoksa yönetimi ne BM ile ne de Irak halkı ile paylaşma gibi bir niyeti yoktur (Chomsky, 2008: 72-74).

Türkiye'de Amerika'nın Irak işgali konusunda iki farklı fikir ön plana çıkmıştır. Birincisi Türkiye'nin güvenlik ve ekonomik olarak çok zarar göreceğini ileri süren Kemalist, ulusalcı, milliyetçi ve dindar kesimlerdi. Diğer grup ise temelde savaşa karşı olsalar bile savaşı engellemeye gücümüzün yetmediğini, bu savaşı istemesek de Irak'ın yakın komşusu olarak bu savaştan etkileneceğimizi dolayısıyla Türkiye'nin durumunu Amerikan planlarıyla uyumlu hale getirmesiyle olası savaştan en az zararla çıkabileceğimizi ileri süren görüştür. Türkiye'nin en azından kendi menfaati için müzakere masasında olması gerektiğini ve Amerika'ya verilecek hayır cevabının Bush yönetimini Irak'a saldırmaktan alıkoymayacağını belirtmişlerdir. Türkiye, 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası ANAP, DSP ve MHP koalisyonu hükümeti olarak Afganistan'a başta güvenlik güçlerini eğitmek ve başka görevler için asker göndermişti. Bu görevlerini başarı ile yerine getirmişlerdir. Mark Parris, Türkiye'nin şimdi de Irak müdahalesinde Amerika'ya her türlü desteği vereceği bir konumda olduğunu ve ABD stratejisi için vazgeçilmez bir müttefik olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Türkiye'nin ABD ile İslam dünyası arasındaki ilişkilerde önemli rol

oynadığını dolayısıyla Batı dünyası ile İslam arasında çelişki olmadığını gösteren bir ülke olduğunu ifade etmiştir (Parris, 2004). Temmuz 2002’de Türkiye’ye gelen ABD Savunma Bakan Vekili Paul Wolfowitz, Irak’a askeri müdahalede bulunacaklarını hem Ecevit hükümetine hem de Genelkurmay üst kademesine açık bir şekilde ifade etmişlerdir. Aynı zamanda Türkiye’nin desteğinin kendileri için önemli olduğunu da belirtmişlerdir. Türkiye bu savaşa katılsa da katılmasa da Irak’a müdahalenin gerçekleşeceğini dolayısıyla Ankara’nın bu konudaki görüşlerini ABD’ye bildirmesini istemişti. Ecevit ise Wolfowitz’e “Atacağınız adımları önceden bilmek isteriz.” diyerek müdahaleye tamamen karşı olmadıklarını ifade etmiştir (Hürriyet, 2002). Ecevit hükümeti, bir yandan iç politikada ekonomik ve siyasi açıdan sıkışırken bir yandan da Kuzey Irak’ta Türkiye açısından endişe yaratan oluşumlar meydana geliyordu. Bu endişeler, ABD'nin bölgedeki Kürt liderlerle bağımsız görüşmesi, Irak’taki Türkmenler’in yapılan bu görüşmelere çağrılmayarak ABD tarafından dışlanması ve fiilen Kuzey Irak’ta Kürt devletinin kurulmasıydı. Koalisyon hükümeti iç ve dış siyasette çıkmaza girdiği bu dönemde, 3 Kasım 2002’de, Türkiye seçime gitti ve AKP birinci parti seçilerek hükümeti kurdu. Böylece yeni politik bir süreç başlamış oldu (Bahadır, 2016: 216-220).

Birçok analistin tahmin ettiği gibi Irak Savaşı’ndan sonra şiddetin daha büyük bir şiddet döngüsünü başlattığını söyleyebiliriz. ABD'nin başlattığı Irak Savaşı’nın kitle imha silahlarının çoğalmasına ve terörün artmasına yol açacağı biliniyordu. Fakat Bush, bu riskleri Irak’ta denetimi ele geçirip bölgenin enerji kaynaklarını kontrol etmek için ve “Önleyici Savaş” normunu iyice yaymak aynı zamanda Birleşik Devletler üzerindeki iktidarını güçlendirmek için bu savaşı göze aldı (Chomsky, 2008: 101).

2.2.4. 1 Mart Tezkeresi ve Gerilen İlişkiler

Tam adı, “Türk Silahlı Kuvvetleri’nin yabancı ülkelere gönderilmesi veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye’de bulunması için hükümete yetki verilmesine ilişkin Başbakanlık tezkeresi” olan ve meclisten yetki isteyen 1 Mart Tezkeresi adıyla anılan fakat TBMM’de çoğunluğu sağlayamadığı için yürürlüğe konulmayan izin yazısının ilgili bölümü kısaca şu şekildedir:

- Kapsamı ve zamanı hükümetçe belirlenmek üzere Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilip belirlenecek esaslar çerçevesinde kullanılmasına,
- Uluslararası meşruiyet dairesinde en fazla 62.000 askeri personelin ve hava unsuru olarak 255 uçak, 65 helikopteri aşmaması şartıyla yabancı silahlı kuvvet unsurlarının geçici olarak hükümetin tespit edeceği yerlerde 6 ay süreyle Türkiye'de konuşlanmasına, yabancı silahlı kuvvetlere mensup hava unsurlarının Türk hava sahasını kullanmaları için gerekli düzenlemelerin yapılmasına, bu silahlı yabancı kuvvetlerin Türkiye'de sahip olacakları statü ve Türk Silahlı Kuvvetleri'yle işbirliğine ilişkin esasların hükümetçe düzenlenmesinin Anayasa'nın 92. maddesi gereğince Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden izin istenilmesi Bakanlar Kurulu'nun 20.02.2003 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır (Oran, 2013: 74).

ABD'nin Irak işgalinin gündeme gelmesinden sonra Türkiye'nin en önemli kaygısı Kuzey Irak'la ilgili gelişmelerdi. ABD'li yetkililer ise Irak'ın işgalinden sonra ülkenin toprak bütünlüğünün korunacağını belirterek garanti veriyorlardı. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, ABD'nin saldırısından önce önlem almak amacıyla Ekim 2002'de bir kolorduyla Kuzey Irak'a girme kararı aldı. Türkiye, ABD'nin Irak işgali sürecinde topraklarını kullanmamasını fakat aynı zamanda Türkiye'nin Kuzey Irak'taki askeri varlığının devam etmesini istiyordu. ABD ise Türkiye üzerinden Irak'ta kuzey cephesini açmak isterken Türkiye'nin Kuzey Irak'ta varlık göstermesini istemiyordu. Böyle baktığımızda Irak işgalinden önce Türkiye ve Birleşik Devletler' in niyeti ve menfaatleri birbiriyle zıtlık gösteriyordu (Uzgel, 2013: 270).

Ecevit'in başbakanlığındaki koalisyon hükümeti Irak işgaline Türkiye'nin destek vermesiyle ilgili olarak sadece bazı özel harekât birliklerinin geçişine izin vererek üzerindeki baskıyı hafifletmeyi amaçlıyordu. Kasım 2002'deki seçimlerden sonra AKP hükümeti yetkililerinden İçişleri Bakanı Cemil Çiçek ve Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış ABD ile ortak hareket edebileceğini kamuoyuna açıklamışlardır. 2003 yılı başlarında ABD'nin Irak'a saldıracağı kesinlik kazanmıştı. Türkiye'den talepleri de belli olmuştu. ABD Türkiye'den 12 limanı kullanmak, askeri donanımı ve 60.000 civarındaki askerini Türkiye'ye getirmek ve bunların yarısını Irak işgalinde istihdam

için izin istiyordu. ABD ile Türkiye arasında Ocak 2003'te imzalanan anlaşmaya göre hazırlıklara başlandı. Limanlar ve havaalanlarının modernizasyonu için de 6 Şubat 2003'te Meclis'ten izin çıktı. Gül hükümeti, ABD'nin Müslüman bir ülkeyi işgal etme girişimine destek vermiş olmamak için Irak Başbakan Yardımcısı Taha Yasin Ramazan gizlice Türkiye'ye davet edildi ve ona son durum hakkında bilgi verildi. Bush yönetimi Irak'ı işgal etmek için sabırsızlanıyordu. Türk heyeti ile ABD heyeti arasında geçen sert müzakereler sonucunda Türkiye özellikle PKK terörü ile mücadele, Kuzey Irak'ın statüsü, bölgedeki Türkmenlerin durumunun yanında ABD askerleriyle beraber Türk askerlerinin de bölgeye girmesi konusunda ısrarcı oldu. Türkiye, Kuzey Irak'ta Türk ve Amerikan askerleri arasında sayısal bir dengeyi kurmasını ve buradaki çıkarlarının korunmasını amaçlıyordu (Uzgel, 2013: 271).

8 Şubat 2003'te ABD ile imzalanan "Mutabakat Muhtırası" çerçevesinde ABD birliklerinin Türkiye'de kullanacağı yerlerin altyapı çalışmalarına başlandı. Irak işgalinin gerçekleşeceğinin farkında olan Türkiye, 1991'deki Körfez savaşı ve sonrasındaki gelişmelerden dolayı Türkiye'nin uğradığı zararı telafi etmek istiyordu. Bu amaçla Devlet Bakanı Ali Babacan ve Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış'ın, 13 Şubat 2003'te Beyaz Saray'da Bush ile yapılan görüşmede Amerika'dan 92 milyar dolar talep ettikleri ve bu isteğin Bush tarafından çok abartılı bulunup fırsatçılık olarak değerlendirildiği basın yayın organlarında ifade edildi. Bush bunun yerine Irak'a operasyon çerçevesinde Türkiye'de yapılacak harcamalar için 6 milyar doların yeterli olacağını belirtti. Bütün bu görüşmelerden sonra Türkiye'nin desteği için hazırlanan tezkerenin Meclis'e sunulma aşamasına gelindi. ABD tezkerenin kabul edilmeme riskini göze alamadığı için son bir hamleyle, milletvekillerini gruplar halinde büyükelçiliğe davet ederek, ikna etmeye çalıştı. Hükümet, MGK toplantısında, askerlerin bu konudaki tavır ve düşüncelerini açıkça ortaya koymasını istiyordu. Kamuoyunun şiddetle karşı çıktığı bu karara ne Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ne de hükümet sahiplenmek istiyordu. Nihayet 1 Mart 2003'te mecliste yapılan oylamada 264 kabul, 250 ret ve 19 çekimser oy kullanıldı. TBMM İçtüzüğü, kanuna göre gerekli 267 kabul oyu çıkmadığı için tezkere kabul edilmemiş oldu. Böylece Türkiye-ABD ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası başlamış oldu. Türkiye kamuoyunda Amerika Birleşik Devletleri'nden gelen bir isteğin mecliste kabul edilmemesini memnuniyetle karşılanırken ABD ve Türk hükümetinde şaşkınlık

yaratmıştır. Öte yandan tezkerenin reddedilmesi, hükümetin Ortadoğu'daki bölgesel imajına olumlu katkı sağlamış ve bu vesileyle çeşitli diplomatik açılımlara yardımcı olmuştur. 1 Mart Tezkeresinin kabul edilmemesinden sonra da ABD'nin Türkiye'den istekleri bitmemiştir ve baskıları devam ediyordu. Bu baskı ve görüşme trafiğinden sonra meclisten geçen 763 sayılı kararla 19 Mart 2003'te Türkiye hava sahasının savaş amacıyla açılmasına ve Türk birliklerinin Kuzey Irak'a gönderilmesine izin verildi. ABD hiç vakit kaybetmeden, Irak'a müdahale için Türkiye hava sahasını kullanmaya başladı. Dönemin Savunma Bakanı Vecdi Gönül, sonradan şöyle demiştir: “Tezkere geçmedi ama İncirlik'ten 4.300 sortiye izin verdik” (Hürriyet, 2005). Türk hava sahasının kullanılmasına karşılık 20000 civarında Türk askerinin Kuzey Irak'a girmesi öngörülüyordu. Fakat ABD yapılan anlaşmayı, Kuzey Irak'taki Kürt gruplarının onay vermesine bağlayınca Türk askerlerinin Kuzey Irak'a gitmesine izin çıkmamış oldu. ABD ile karşılıklı yapılan taahhütlerde Türkiye aleyhine bir dengesizlik ortaya çıkmış oldu. ABD sadece, PKK'ya karşı önlem alacağı ve Türkmenleri koruyacağı yolunda sözler vermekle yetindi. Bu arada, Türk Silahlı Kuvvetlerinde ve hükümet cephesinde ABD ile ilişkileri tamir etmek için üstü kapalı, çeşitli çabaların yapıldığı görülmüştür. Hükümet, 23 Haziran 2003'te Türk kamuoyunun sonradan haberdar olduğu bir kararname daha imzaladı. Bu kararnameye göre, Türkiye'deki liman, havaalanı tesis ve üslerin BM Güvenlik Konseyi'nde belirtilen faaliyetler çerçevesinde müttefik ülkeler tarafından kullanılması öngörülüyordu (Uzgel, 2013: 272-275).

Türk-Amerikan ilişkileri tarihinde 1 Mart 2003 Tezkere olayı önemli bir krizdir. Türkiye iki kutuplu dünyada Batı Bloğunun önceliklerini göz önünde bulundurması ve bu bloğun lideri konumundaki ABD ile siyasi ve askeri çıkarlarını uyumlu hale getirmeye çalışması, Irak meselesinde sorun olmuştur. Çünkü 1 Mart tezkeresi sonrasında Türkiye ile ABD arasında bölgesel konularda çatışma ve ayrışmalar yaşanmıştır. 1 Mart tezkeresi sürecinde Türk-Amerikan ilişkilerinin ciddi şekilde sorgulanmasına sebep olan beyanatlar yapılmıştır. Bu açıklamalar, Türk Amerikan ilişkilerinin, bağımlılık yönünde yapılan tartışmalar açısından örnek teşkil etmektedir. 11 Eylül sonrası Amerika Birleşik Devletleri, Irak'ı kuzeyden ve güneyden işgal etmeyi planlamıştır; kuzeyden yapacağı operasyonu ise Türkiye üzerinden yapmayı istemiştir. Bu düşünceyle ABD'nin Irak operasyonu planı ABD

Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz tarafından 3 Aralık 2002’de, Başbakan Abdullah Gül’e sunulmuştur. ABD tarafından hazırlanan üç aşamalı bu planın dili ve içeriği, eleştiri konusu olmuştur. Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından iki ülke arasında yapılacak görüşmeler için görevlendirilen Büyükelçi Deniz Bülükbaşı, belgenin özellikle bazı bölümleri için şöyle demiştir: “Böyle bir yaklaşımın muhatabı ancak manda altındaki bir ülke olabilirdi.” (Bülükbaşı, 2008: 26). O dönemde Başbakan’ın başdanışmanı olan Ahmet Davutoğlu, görüşmeler sırasında Türk heyeti, Amerika’nın Irak’a, Türkiye üzerinden operasyon yapılmasına çok temkinli yaklaştıklarını, dolayısıyla 1 Mart tezkeresi sonrasında Amerikan yetkililerinin Türkiye tarafından aldatıldık tarzı beyanlarının gerçeği yansıtmadığını söylemiştir. Hatta Davutoğlu’nun 25 Ocak 2003’te Davos’ta yapılan görüşmeler sırasında Colin Powell’a “Birinci tezkere çıkar da ikinci tezkere reddedilirse hayal kırıklığı yaşarsınız.” sözü üzerine, Colin Powell: “Hayır, hayal kırıklığı yaşamayız, neden yaşayalım, nihayet demokratik bir ülkesiniz, sonuca saygı duyarız.” (Zengin, 2010: 132-138). Bu açıklamalara rağmen Türkiye’nin istekleri ve önerileri, ABD tarafından dikkate alınmamıştır. Zaman zaman tatsız diyalogların ve bağımlılık emaresi taşıyan ifadelerin kullanıldığı görülmektedir. 1 Mart tezkeresi karar alma süresi boyunca bazı bakanlar, TSK, MGK, Dışişleri Bakanlığı, Ak Parti lideri Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye’nin Irak savaşında aktif rol izlemesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Buna rağmen 1 Mart tezkeresinin kabul edilmemesinin sebeplerinden bir tanesi, tezkere krizinin yönetilmesinde ve meclise sunulmasında, yetkili karar alma biriminin kim olacağının tam belli olmamasıdır. Çünkü bu dönemde AK Parti hükümetini kuran partinin lideri Recep Tayyip Erdoğan, siyasi yasaklı olduğu için başbakan olamamıştır ve meclise girememiştir. Partili milletvekillerine evet oyu vermeleri yönünde telkinde bulunmasına rağmen istenilen sonuç elde edilememiştir (Korkmaz, 2018: 106-109).

6 Mayıs 2003’te CNN Türk Televizyonu’na verdiği mülakatta, ABD Savunma Bakan Yardımcısı Wolfowitz şunları söylemiştir:

“...Oylamanın yapıldığı ve reddedildiği o gün sonunda Türkiye bizim ödediğimizden daha büyük bir bedel ödemiştir. Türkiye’ye verilmesi öngörülen ekonomik paket, beklenenden çok daha büyük olabilirdi. Eğer karar geçseydi, Irak’ta istikrarı sağlamak için bu kadar vakit kaybetmezdik ki bu da Türkiye’nin lehine olan bir

durum değil. Bu senenin başında Ankara'ya yaptığım ziyarette Türk tarafının Irak'ın kuzeyinde bağımsız bir Kürt devleti kurulması konusundaki hassasiyetini anladığımızı defalarca dile getirmiş ve böyle bir gelişmenin olmayacağını ve Irak'ın toprak bütünlüğünün korunacağını söylemişim. Fakat ne ilginçtir ki bugün, Barzani ve Talabani Irak'ın geleceğinde anahtar rol oynayan iki unsura haline gelmiştir.” (Kaplan, 2016: 123).

1 Mart tezkeresinin TBMM'de reddedilmesinden sonra 5 Mart 2003'te Genelkurmay Başkanı Org. Hilmi Özkök, yaptığı basın açıklamasında şöyle demiştir: “Bir tek kurşun atmadan görevimizi tamamlayarak dönecektik. Beklenmeyen gelişmeler ve müdahale etmek zorunda kalırsak savaşanlar da buna karşı çıkmayacaklardı. Bütün bunlar ve diğer hususlar bir belgeye bağlandı” (Demirdaş, 2009: 56).

1 Mart tezkeresi sürecinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Amerika Birleşik Devletleri'nin isteklerini kabul edeceği düşüncesi hâkim olmasına rağmen bu varsayım doğru çıkmamıştır. Askeri yetkililer, Irak'ta sivillerin durumu kadar Saddam'ı devirme operasyonundan sonra oluşacak durum için de kaygı duyuyorlardı. Çünkü 1991 Körfez Savaşı sonrasında kuzeyde oluşturulan uçuşa yasak bölgenin Türkiye için meydana getirdiği olumsuz durumun daha da kötüleşeceğini biliyorlardı. Genelde bu gibi konularda Milli Güvenlik Kurulu, hükümete tavsiyelerde bulunur, Türkiye Büyük Millet Meclisi de bu tavsiyeler yönünde karar alırdı. Fakat bu sefer Milli Güvenlik Kurulu, bu teamülün zıddı yönünde davranarak görüş bildirmede ve kararı tamamen hükümetin sorumluluğuna bıraktı. Bu arada, AK Parti hükümeti ise krizi savaş çıkmadan sona erdirmek için Iraklı yetkililerle yoğun bir şekilde görüşmeler yapıyorlardı. Irak'ın BM kararlarına uyması, Saddam'ın halkıyla uzlaşması, gerekirse iktidardan ayrılması için tavsiyelerde bulundular. Bu çerçevede, 11 Ocak 2003'te Başbakan Abdullah Gül tarafından Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen, Bağdat'a gönderildi ve Gül'ün mesajları iletildi. Türkiye ile ABD arasında yapılan tüm bu görüşmelerde Irak konusunda iki ülkenin yaklaşımlarının ne kadar farklı olduğu ortaya çıkmıştı. ABD'li yetkililer, Türkiye'den cephe açılması yönünde aşırı ısrarcı davranıyorlardı. Hâlbuki Türk yetkililer, şubat ayından itibaren karşı tarafa gayet açık ve net öneriler sundular.

Fakat Washington Türkiye tarafından gelen önerileri pek ciddiye almadı, Türkiye'nin bu isteklerini şöyle özetleyebiliriz:

- Kuzey Irak'taki Kürt gruplarının silahsızlandırılması,
- BM Güvenlik Konseyi kararları çerçevesindeki operasyonların gerçekleştirilmesi,
- Bunların yapılabilmesi için de Kuzey Irak'ta kurulacak ortak bir komutanlık çatısı altında desteğin verilmesi isteniyordu.

Amerikalılar bu isteklerin hiçbirini kabul etmediler. Sadece Türkleri ikna edebileceklerini düşünerek verilecek hibe miktarını artırma yoluna gittiler. Tezkerenin meclise gittiği günlerde Türk kamuoyunda Amerika'nın Irak'a gerçekleştireceği saldırı ve Türkiye'nin bunda alacağı rol konusunda çok hararetli konuşmalar yapılmaktaydı, Türk halkının her kesiminde savaş karşıtlığı vardı. Türkiye üzerinden Kuzey Irak'a cephe açılmasına ve Türk askerinin, Irak'ta savaşmasına karşı çıkılıyordu. 1 Mart tezkeresinin reddedilmesiyle, halkın oyuyla seçilmiş milletvekilleri serbest iradeleriyle, Türkiye'yi tehlikeli bir savaşa sokacak karara hayır demişlerdi. Türk topraklarına gelmek için haftalardır hazırlık yapan Amerikan askeri birlikleri, Türkiye üzerinden düşünülen operasyonu iptal ettiler. Bu da Amerikan savaş planına büyük darbe vurmuş oldu. Her ne kadar tezkere geçme de Türkiye, savaş sırasında İncirlik'in ABD tarafından kullanılmasına izin verdi ve ABD'nin askeri müdahalesine doğrudan karşı çıkmadı. 20 Mart 2003'te başka bir tezkerenin meclisten geçmesi sağlandı. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, bununla ABD ile oluşan krizin büyümemesini ve Irak'ta Türkiye'nin göreceği zararları azaltmak istiyordu. 24 Haziran'da bir kararnameyle Türk hükümeti, İncirlik hava üssünün ve Mersin limanlarının, Amerikan askeri güçlerinin kullanılmasına izin verdi. Daha sonraları da çeşitli kararnameler çıkartıldı. Bununla Türkiye, Amerika'nın kızgınlığını azaltmak, Kuzey Irak'la ilgili gelişmelerde söz sahibi olmak ve ABD'nin PKK'ya karşı harekete geçmesini sağlamak istiyordu. Fakat Türk askerlerinin Kuzey Irak'ta konuşlanmasına Irak Geçici Hükümet Konseyi ve Koalisyon Geçici Yönetim Başkanı Paul Bremer karşı çıktı. Çünkü Amerika, Türk askerlerinin Kuzey Irak'ta bulunmasını Irak Geçici Hükümet Konseyi'nde bulunan Kürt gruplarının rızasına bırakmıştı. Dolayısıyla da olumsuz bir kararın çıkması kaçınılmaz oldu. 1 Mart 2003 tezkere meselesi, Türk Amerikan ilişkilerinin derin bir krize girmesine sebep oldu.

Sonradan çıkartılan hiçbir kararname, Amerika'nın kızgınlığını ve hayal kırıklığını gidermedi. Halbuki NATO üzerinden bu operasyon yapılırdı belki iki ülke arasında bu kadar derin bir kriz oluşmayacaktı (Uslu, 2016: 450-453).

Amerika'nın Irak operasyonuna ilişkin tezkere müzakereleri, Türkiye'nin yakın diplomasi tarihinin en yoğun ve çetin örneklerinden birisi sayılabilir. Bunun sebeplerinden bir tanesi de Amerikan heyetinin ve onlara eşlik eden CIA ve CENTCOM üyeleriyle bu heyetlere başkanlık eden kişilerin üslup ve zihniyetleridir. Bu kişilerin fazla katı ve aşırı milliyetçi olmaları ve yine aynı zamanda Türkiye-Ortadoğu konusunda tecrübesiz oluşları bu süreci olumsuz etkileyen önemli unsurlardan biridir. Tezkere görüşmeleri devam ederken 6 Şubat'ta TBMM'de Amerikan istihkâm birliklerinin Türkiye'ye gelmesi onaylanmıştır. 11 Şubat'ta ise askeri birlikler, Türkiye'ye intikal etmeye başlamışlardır. Bir yandan da askeri havaalanları ve limanlarda altyapı çalışmaları başlamıştır. Bütün bu girişimlere izin verildikten sonra 1 Mart'ta tezkerenin Türkiye Büyük Millet Meclisinde reddedilmesi karşı tarafta şaşkınlık yaratmıştır. Müzakerelerde iki heyet arasında bazı temel konularda sert tartışmalar meydana gelmiştir. Bu tartışmalara sebebiyet veren önemli konuları şöyle sıralayabiliriz:

- Türk askerinin Kuzey Irak'a girmesi ve oradaki konumu
- Türkiye'nin Irak'ta yapılan operasyonlarla ilgili konularda bilgilendirilmesi
- Kuzey Irak'ta Barzani ve Talabani güçlerine, Amerika tarafından askeri eğitimle beraber silah verilmesi
- Türkiye'de konuşlanacak ABD askeri birliklerinin hukuki statüsü
- Amerikan askerlerinin mali sorumluluklarının karşılanması

İki ülkenin hassasiyet noktaları birbirine zıttı. ABD, Irak'a müdahale ederken yanına aldığı Kürt gruplarını korumak; Türkiye'nin önceliği ise PKK terör örgütünün bütün sızma teşebbüslerine mâni olmak ve Türkiye'ye olası göçü önlemektir. Hedeflerin bu kadar uyuşmaz olması görüşmeleri başından itibaren kesintiye uğratmıştır. Daha sonra Amerikan tarafı bazı ödünler vermek durumunda kalmıştır. Türk askeri birlikleri meşru müdafaa çerçevesinde PKK-KADEK dahil olmak üzere Silopi'den Halepçe'ye kadar olan yeşil hattı koruyacaklardır. Iraklı muhalif grupların

güvenliği ile ilgili tüm operasyonlarda, Türk tarafı da koordine edilecek ve Kürt gruplarının silahlandırma ve eğitimle ilgili toplantılarda Türk yetkililer de bulunacaktır. Yine Türkiye'de Irak operasyonu için tahkim edilen Amerikan askerlerinin sayısıyla, Irak'ta bölgedeki toplam Türk birliklerinin sayıları arasında bir denge olması kararlaştırılmıştır. Sonuç olarak askeri mutabakat muhtırası, Türkiye'nin razı olacağı bir hal almıştır. Askeri mutabakat dışında siyasi bazı kararlar ve ekonomik yardım paketi konusunda da anlaşmaya varılmıştır. Bu mutabakat, Irak'ın geleceğine dair Türkiye ve Amerika'nın görüşlerinin yanında, Türkiye'nin "kırmızı çizgilerini" yansıtan bir özelliğe sahiptir:

- Irak'ın ulusal bütünlük ve egemenliğinin korunması ve demokratik, hukuka dayalı bir yönetimin kurulması,
- Sivillerin ve yerlerinden edilmiş insanların güvenliğinin sağlanması, kültürel mirasın korunması gibi konular belgede yer alıyordu. Fakat tezkere mecliste reddedildiği için bu mutabakatın yürürlüğe girmesine de imkân kalmamıştır (Türkmen, 2012: 199- 201).

1 Mart tezkeresinin reddedilmesi ve sonrasında meydana gelen gelişmeler, Türk - Amerikan ilişkilerinin bundan sonra, Irak ve Kuzey Irak'la ilgili konular ekseninde sorunlar yaşanmasına yol açacaktır. Tezkerenin mecliste kabul edilmemesi, her ne kadar Türk kamuoyunda sevinçle karşılanırsa da sonuçları açısından bunun olumlu olmadığını söylemek mümkündür. Tezkerenin reddinin sonuçları şöyle sıralanabilir:

- 1) Türkiye'den Irak'a, Kuzey cephesi açılmazsa ABD'nin Irak İşgalini gerçekleştiremeyeceğini düşünenlerin öngörüsü yanlış çıkmıştır.
- 2) Türkiye'nin stratejik konumunun vazgeçilmezliğini savunan birçok uzman ve stratejistin bu görüşü sarsılmıştır.
- 3) Teknolojinin ve silah sistemlerindeki gelişmelerin artık coğrafik konumun önemini azalttığını göstermiştir.
- 4) Hükümet, ABD'yle ilişkilerde daha sonra yapmış olduğu birçok fedakârlıklara rağmen hep 1 Mart tezkeresinin ezikliğini yaşadı. Mesela Rumsfeld uzun süre Türk yetkilileriyle görüşmeyi reddetti. Hatta Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanı Yardımcısı Wolfowitz, Türkiye'nin, hata yaptığını kabul etmesi gerektiğini söyledi. Türk Silahlı Kuvvetlerini suçlayarak, kendisinden beklenen liderliği bu konuda

göstermediğini ifade etti. Daha da ileri giderek, Türkiye'nin bundan sonra ABD'ye nasıl yardımcı olabileceğini düşünmesi gerektiğini söyledi. Bütün bu söylemlere bakıldığında, 1960'lardaki Johnson mektubundaki kaba ifadelerle benzer, diplomatik üslup ve nezakete uymayan bir dil kullanıldığı görülür.

5) ABD, Irak'taki operasyonlarının planladığı şekilde gitmemesinden dolayı giderek Kürtlere yakınlaştı. Tezkerenin reddi, Türkiye'nin Kuzey Irak'a asker gönderme şansını yok ederek bölge politikasında etkisinin azalmasına sebep oldu. Türkiye'nin kırmızı çizgileri olarak belirtilen; Kerkük'ün demografik yapısının değiştirilmemesi, Türkmenlerin korunması, Irak'ın ulusal bütünlüğünün korunması, bağımsız bir Kürt oluşumunun engellenmesi ve PKK terör örgütünün Kuzey Irak'ı bir üs olarak kullanmaması gibi hususlarda Türkiye'nin hassasiyetlerinin göz ardı edilmesine yol açmıştır.

6) Pentagon ve Irak işgalini yürüten ABD Merkez Komutanlığı (CENTCOM), 1 Mart tezkeresinin reddinden sonra Türkiye'ye karşı daha sert politikalar yürütmüştür (Uzgel, 2013: 276).

Kısacası ABD'nin Irak operasyonunda Türkiye'nin rolüne yönelik olarak iki ülke arasında uzun müzakereler sonucunda hazırlanan tezkerenin reddedilmesi, başta Türk-Amerikan ilişkileri olmak üzere Türkiye'nin Irak'a yönelik olarak geliştirdiği politikalarını olumsuz yönde etkileyerek Türk dış politikasının geleceğe yönelik tasavvurlarını da çıkmaza sürüklemiştir. Irak işgali süresince Amerika, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin endişe ve hassasiyetlerini göz ardı etmiştir. Dolayısıyla Türkiye bölgede meydana gelen olayları yönetmekte ve zararlı etkilerini bertaraf etmekte yetersiz kalmıştır (Pınar, 2008: 104).

2.2.5. Çuval Krizi (Süleymaniye Saldırısı)

Türk-Amerikan ilişkileri, daha 1 Mart tezkere krizini atlatamadan Süleymaniye olayıyla ikinci darbeyi yemiş oldu. 3 Temmuz 2003'te ABD'nin 173. hava tugayına bağlı Amerikan askerleri, Kuzey Irak'ta Süleymaniye kentinde Türkmen Cephesi'nin binasında bulunan biri albay ikisi binbaşı olmak üzere 11 Türk askerlerine baskın

yaparak tutukladılar. Daha önemlisi, El Kaide örgütüne bağlı militanlar gibi başlarına çuval geçirildi ve Bağdat'a götürülerek, esir alındılar. Türk askerleri, ancak 60 saat sonra serbest bırakıldı. Amerikalı yetkililer tarafından, 11 Türk askeri Kerkük valisine suikast girişimi hazırlığı içinde olmakla suçlandılar. Türk toplumu için bu olay kabul edilemezdi. Hem hükümet yetkilileri hem siyasi partiler ve Türk kamuoyu büyük tepki gösterdi. Amerika, müttefiki olan Türkiye'nin kendisine en yakın ilişkiler içinde olan Türk ordusunun askerlerine bu muameleyi reva görmüşlerdi. Hâlbuki Türk halkının ordusuna ve askerlerine ne kadar değer verdiğini, Amerikalı yetkililerin bilmemesi imkansızdı. Çuval olayı Türk halkının onurunu inciten ve gururunu kıran büyük bir darbeydi. Türkiye'deki gazetelerde ve basın yayın organlarında Amerika'nın askerlerimizin başına çuval geçirerek, 1 Mart'ta Meclis'ten geçmeyen tezkerenin intikamını almak istedikleri yorumları yapıldı. Irak'ın işgali öncesi ve sonrasında Türk kamuoyunda oluşan Amerikan karşıtlığı bu olayla daha da perçinleşti. Türkiye'de Amerika'nın Irak'ı parçalayarak, Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurmayı amaçladığını ve hatta Ortadoğu haritasını değiştirmeyi planladığı düşüncesi kuvvet kazandı, Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, meslektaşı Colin Powell'a Amerikan askerlerinin bu eyleminin uygunsuz ve kabul edilemez olduğunu bildirdi. Genelkurmay Başkanı ise Süleymaniye olayının NATO'nun kuruluşundan beri iki ülke arasında güveni yıkan en büyük kriz olduğunu ifade etti. 1 Mart tezkeresi ve Süleymaniye krizlerinden bir süre sonra Türk-Amerikan ilişkileri her ne kadar yumuşama yoluna girse de genel olarak Bush yönetimi boyunca Türk yetkililer, Amerika'nın Ortadoğu'da yapmak istedikleri şeyler ve kurmaya çalıştıkları yeni düzen konusunda kaygı duydular. ABD'nin yapmak istediği her şeyin Türkiye'ye zarar verdiğini düşündüler. Bundan böyle Türkiye'nin kendi çıkarlarını merkeze alan politikalar üretmesi gerektiğini savundular. Amerika Birleşik Devletleri'nin ve Irak'ta yaptıklarını açıkça eleştirerek, Amerika'ya rağmen İran ve Suriye ile ilişkileri geliştirme yoluna gittiler. Ayrıca Filistin meselesinde, açıkça ABD ve İsrail'in aksi yönünde tutum almaya başladılar (Uslu, 2016: 454- 455).

Türkiye-ABD ilişkilerinin geleceğini belirleyen savaşlardan birini 1991 Körfez Savaşı olarak kabul edersek, diğeri de 2003 Irak işgalidir. Türkiye 1991 Körfez Savaşı'nda hem de 2001'deki, Afganistan müdahalesinde ABD'ye destek vermiştir. 2003 Irak savaşında ise iç politikadaki baskı, hem de uluslararası kamuoyunda

oluşan savaş karşıtlığı sebebiyle ABD'nin yanında savaşa girmemiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin 1991-2003 sürecinde Ortadoğu'da Türkiye'nin milli çıkarlarına aykırı davrandığını ve yine Türkiye'nin ulusal bütünlüğünü tehdit ettiğini söyleyebiliriz. Bu iki savaşta da Türkiye'nin uğradığı zararları telafi etmemiştir. Türkiye ABD'yi kendi menfaatlerine aykırı da olsa destek vermiş olmasına rağmen ABD, ne Türkiye'nin bu iki savaştan dolayı uğradığı büyük ekonomik kayıpları karşılamış ne de Türkiye'nin Kuzey Irak'ta oluşan durumlardan dolayı güvenlik endişelerini dikkate almıştır. Bunlar da gösteriyor ki, Amerika Birleşik Devletleri gerçekte Türkiye'yi bir müttefik olarak görmekten ziyade ekonomik ve askeri teknoloji alanlarında kendisine muhtaç, uluslararası ilişkilerde dengi olmayan zayıf bir aktör gibi görmüş ve ona göre muamele etmiştir. Eğer bu tespiti yapmazsak Türkiye'nin sınırlarının olduğu, kendi bölgesinde milli çıkarlarını, ABD'ye karşı korumaktan neden bu kadar zorlandığı anlaşılmamış olur. 1 Mart 2003 tezkeresi öncesinde ve sonrasında Bush ve yönetimindeki üyelerin, Türkiye'ye karşı tavır ve sözlerinin çarpıklığı, 4 Temmuz 2003'te Süleymaniye'de Amerikan askerlerinin, 11 Türk askerinin başına çuval geçirme olayında da açık bir şekilde görülmüştür (Bahadır, 2016: 282- 283).

Türkiye'nin Kuzey Irak'ta Süleymaniye kentindeki askeri varlığı 1995'lere kadar gitmekteydi. Bunun sebebi o yıllarda Kuzey Irak'taki Kürt gruplar arasında gümrük gelirinin paylaşımı konusunda çeşitli çatışmaların çıkmasıydı. Türkiye'nin girişimiyle Kürt gruplarının da rızasıyla Türk askerlerinin o bölgede arabulucu olarak kalmasına karar verildi. 1996'da bölgenin sorumluluğu Türk Silahlı Kuvvetlerine verilmiştir. Süleymaniye ve Erbil kentlerinde Özel Kuvvetler Komutanlığı'na bağlı ofisler açılmıştır. Burada 2000 civarında Türk askeriyle bir tank taburu bulunuyordu. Bu askerler iki Kürt grup arasındaki çatışmaları önlemeye çalışırken, aynı zamanda PKK'ye yönelik operasyonları da izleme ve gözetleme görevi yapıyorlardı. ABD işgal güçleri çuval olayından önce Nisan 2003'te Türk Özel Kuvvetlerine ait bir kamyoneti durdurarak içindeki silahlarla el koymuş, askerler ise sınır dışı edilmişti. 4 Temmuz 2003'te ise Amerikan askerleri eş zamanlı baskınlar yaptılar; Süleymaniye'deki Özel Kuvvetlere ait bina, Irak Türkmen Cephesi Süleymaniye temsilciliği, Türkmenlere ait radyo- televizyon binası ile Türkmen Kültür Merkezini bastılar. Türk askerlerinin silahla karşılık vermemesinden dolayı çatışma yaşanmadı

fakat teröristlere uygulanan bütün muameleler Türk askerlerine reva görüldü. Bu olay kamuoyunda infiale sebep olurken, Hükümet ve TSK, bu hadiseyi büyütmemeye yoluna gittiler. Süleymaniye olayının Türkiye-ABD ilişkilerine ve Türkiye'nin Kuzey Irak'taki politikasına etkilerini şöyle sıralayabiliriz:

- Türkiye'nin Kuzey Irak'ta 1990'lardaki konumu değişmiştir.
- 1 Mart tezkeresini, TBMM'den geçirmemiş bir Türkiye, Kuzey Irak'ta istediği gibi hareket edemeyecekti.
- ABD'nin peşmergelerle iş birliği yaptığı açıkça ortaya çıkmıştır.
- Eşzamanlı olarak Türkmenlere ait birçok binanın basılması, Kuzey Irak'ta Türkmenlerin konumunun zayıflığını gösteriyordu.
- 1 Mart tezkeresi ile planı bozulmuş hegemonik bir güç olan ABD, her ne sebeple olursa olsun istediklerinin yapılmamasını karşılıksız bırakmayacağını göstermiş oldu.
- İç politikada ise hükümet ile TSK arasında güç mücadelesine yönelik bir durumun bulunduğu da söylenebilir (Uzgel, 2013: 277- 278).

2.3. İran Nükleer Krizi, Türkiye ve ABD

ABD'nin Ortadoğu bölgesinde İsrail merkezli politikalar güderek daima sertlikten yana olması, Ak Parti hükümet yetkililerini ABD'den yavaş yavaş uzaklaştırarak daha çok Türkiye merkezli politikalar izlemesine itti. Bu dönemde daha çok Başbakan Erdoğan'ın dış politika danışmanı Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'nun düşünce ve stratejileri uygulanmaya başladı. "Komşularla sıfır sorun" bakış açısı bundan böyle Ortadoğu politikasında kendini göstermeye başladı. ABD'nin bölgenin istikrarsızlaşmasını önemsemediği ve bölge ülkelerinin beklediği adımları atmadığı için Türkiye'nin kendisini aşırı derecede ABD politikalarına angaje ederek Ortadoğu halklarının ve hükümetlerinin tepkisini çekmesine gerek yoktu. Ayrıca Türkiye'nin ABD'den farklı olarak bölgedeki halklarla tarihsel, kültürel ve din gibi derin bağları vardı. Bu bağları devreye sokarak Washington'dan bağımsız hareket etme anlayışı önem kazandı (Uslu, 2016: 467-468).

Bush yönetiminin "terörizmle savaş" çerçevesinde ve "şer üçgeni" nin bir parçası olarak Irak'ı işgal etmesi bölgeye hiçbir istikrar getirmediği gibi Türkiye'nin çıkarlarına da büyük zararlar vermiştir. Dolayısıyla ABD'nin Suriye ve İran'a

yönelik izole etme çabaları veya ileride yapacağı askeri müdahaleler, Türkiye'ye hiçbir fayda getirmeyecek ve güvenlik açısından birçok zafiyet oluşturacaktı. Ayrıca bölge ülkeleriyle var olan ekonomik ilişkilere de ciddi zararlar verilecektir. Türkiye'nin bu iki ülkeyle geliştireceği ilişkilerde PKK terör tehdidinin etkisiz hale getirilme düşüncesi de vardı. Amerikan Bush yönetimi İran'a yönelik sert uygulamalarına ve ambargoya Türkiye'nin de destek vermesini istemiştir. Bu yaptırımlar, kendisinden binlerce kilometre uzaklıktaki ABD için sorun teşkil etmezken İran'a komşu olan Türkiye için büyük riskler taşıyordu. Bu yaptırımlar en çok Türkiye ekonomisine zarar verecekti. İran'la bozulacak ilişkiler sonucunda İran, PKK terörü başta olmak üzere bölgedeki ve Türkiye'deki Türkiye karşıtı unsurları destekleme ihtimali vardı. İran'la iyi ilişkiler geliştirilmesi halinde Türkiye, PKK ile daha etkili mücadele etmesi mümkündü. Ticari ilişkilerin kurulması halinde Türk ekonomisine ciddi katkılar sağlanacaktı. Bir diğer önemli konu ise enerji alanında İran'la yapılacak iş birliği sayesinde Türkiye'nin enerji güvenliğine destek verebilir ve onun enerji bağımlılığını azaltabilirdi. Türk yöneticiler, bu perspektifle güvenlik, terörizmle mücadele ve enerji konularında İran'la iş birliği girişimlerinde bulundular. Bu çerçevede Türkiye, İran'la 2004'te ikili güvenlik anlaşması; 2007 ve 2008 yıllarında ise Güney Pars doğalgaz yatağının geliştirilmesiyle ilgili mutabakat imzaladı. Bu zapta göre İran gazı yanında Türkmen gazını da Avrupa'ya ulaştıracak iki ayrı boru hattının inşa edileceği öngörülmüyordu. Bu anlaşmalardan ABD aşırı rahatsız oldu ve Türkiye'yi İran'a uygulanacak yaptırımlarda aykırı davranmaması konusunda uyardı (Uslu, 2016: 468- 469).

Özellikle 2007 seçimlerinden sonra Ahmet Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanı olmasıyla birlikte Türk dış politikasında söylem ve eylem düzeyinde meydana gelen değişimleri "eksen kayması" olarak değerlendirenler olmuştur. Türkiye'nin ekseninin Batı'dan Doğu'ya kaydığı ve böylelikle uluslararası ilişkilerde bir öncelik değişimi olduğu iddia edilmiştir. Bu düşüncenin dayandığı nedenleri maddeler halinde ifade etmek gerekirse:

- Birincisi, Türkiye'nin ekonomik olarak son yıllarda gösterdiği büyük atılımdır. Türkiye şu anda dünyanın 16. büyük ekonomisi olarak kabul edilmektedir. Bu da ulusal özgüvenin artmasına ve uluslararası arenada çeşitli şekillerde etkisini göstermektedir.

- İkincisi, 11 Eylül saldırılarından sonra Batı'da yükselen İslam fobisinden Türkiye'nin de etkilenmiş olması. AB'ye adaylığı 1999 yılında kesinleşmesine rağmen Avrupa'da hala Türkiye'nin kimliği hakkında yapılan tartışmalar, ister istemez ülkeyi Batı'ya karşı tavır almasına itmektedir.
- Üçüncü sebep ise Davutoğlu ekolünün komşu ülkelere dönük pro-aktif dış politikasıdır. Türkiye özellikle G-20'ye dahil olduktan sonra kendisini sadece bölgesel değil küresel bir aktör olarak ta tanımlamaya başlamıştır. Mesela 2009 yılında Saraybosna'da Dışişleri Bakanı Davutoğlu yaptığı bir konuşmada şöyle demiştir: “Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasya'yı tekrar Türkiye ile bütünleştirerek gelecekte dünya politikasının merkezi yapacağız.” (BBC, 2009). Bu aşırı özgüvenle Türkiye, 2010 yılında İran nükleer politikası hususunda BM Güvenlik Konseyi'nde daimî üyelere karşı çıkmasına kadar gidecektir. Eksen kayması savını ileri sürenlerin iddia ettikleri dördüncü unsur ise Türkiye'nin arabuluculuk rolünden sıyrılarak taraflılığa ve İslam dünyasıyla dayanışmaya doğru gittiğidir. Eksen kayması söylemini Başbakan Erdoğan başta olmak üzere hükümet yetkilileri kabul etmemiştir. Erdoğan, bu tartışmayı yapanların AB'ye üyelik sürecinde ne kadar çaba sarf ettiğimize bakmaları gerektiğini söylemiştir. “Bu düşünceyi savunanlar Türkiye'nin yeni rolünü ve çok boyutlu politikasını anlamamış olanlardır.” demiştir (Türkmen, 2012: 216-217).

İran'la uranyum takas anlaşması ve BM Güvenlik Konseyi'nde İran'a yaptırım uygulanmasına Türkiye'nin olumsuz oy kullanması, ABD ile ilişkilerinde son dönemlerin en önemli sorununu teşkil etmiştir. Aslında sorunun temelinde İran'ın rejiminin niteliğiyle beraber bölgede ve uluslararası alanda uyguladığı politikaların ABD ve bazı ülkeler tarafından kabul edilmemesidir. Basra Körfezi'nde Şii nüfusa sahip ülkelerin hassas dengeleri başta olmak üzere Irak, Lübnan, Gazze ve İsrail konularında ABD İran rejimini sorun olarak görüyor ve uygulayacağı Ortadoğu politikalarına engel olduğunu düşünüyordu. ABD daha önce de 1990'larda “D'amato Yasası” olarak bilinen Libya-İran yaptırımları yasası ile “çifte çerçeveleme” politikalarıyla İran'ı ve Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'ı dahil ederek iki ülkeyi

uluslararası arenada siyasal ve ekonomik açıdan tecrit etmeye çalışmıştır. Özellikle Ahmedinecad'ın başa geçmesinden sonra İsrail'e karşı söyleminden dolayı Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Yahudi lobisinin tepkileri artmıştı. ABD'nin Irak'tan sonra İran'ı vurma ihtimali de konuşulur olmuştu (Uzgel, 2013: 294).

2009 yılının başlarında yönetimi ele alan Obama seçim kampanyalarındaki söylemlerine uygun olarak İran'la diyalog yöntemini öne sürmüş ve ABD'li yetkililer çeşitli yollardan İran'la temasa geçmişlerdir. Fakat bu girişim ABD'de Yahudi lobisinin Kongre'de etkili olması ve İran'da sokak gösterilerinin artması ve bundan Amerikan yönetiminin sorumlu tutulması gibi sebeplerle sonuçsuz kalmıştır. İran'ın Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı ile iş birliğine girmemesi ve görüşmelerin kesintiye uğraması üzerine Türkiye devreye girmiştir. Daha önce başlamış olan diplomatik girişimlerin de etkisiyle nükleer konusunda inisiyatif almak istemiştir. İran'la ilişkilerini geliştirmeye çalışan Brezilya'yı da yanına alan Türkiye, İran nükleer krizinde aktif rol almıştır. ABD Türkiye'nin İran'ı belli bir çizgiye getirme çabasını destekliyordu. Obama 2010'da Brezilya ile Türkiye'ye iki ülkenin bu konudaki çabalarını desteklediğini ifade eden mektup gönderdi (Uzgel, 2013: 295).

Fakat buna rağmen ABD, BM Güvenlik Konseyi üyelerini İran'a karşı bir yaptırım kararı çıkartmak için ikna etmeye çalışıyordu. Böyle bir kararın çıktığı sırada 17 Mayıs 2010'da Türkiye, Brezilya ve İran arasında Tahran Anlaşması imzalandı ve dünyaya nükleer krizin çözümü olarak sunuldu. Bu da ABD-Türkiye ilişkileri açısından sorun yaratmış oldu. Türkiye'nin bu konuda Washington'la anlaşamamasının sebebi İran'a kuvvet kullanımı yerine güven ortamı içinde ikna ve diplomasi yolunun tercih edilmesi gerektiğine olan inancıdır. Yoksa Türkiye de İran'ın nükleer silaha sahip olmasını istememiştir. ABD ve Viyana Grubu (Rusya Federasyonu (RF), Fransa ve Uluslararası Atom Enerji Ajansı) Tahran Anlaşmasının hükümlerini yetersiz bularak Türkiye ve Brezilya'nın beklentilerinin aksine olumsuz tavır aldılar. ABD, İran'ın nükleer enerji konusunda zaman kazanmak ve yaptırımlar için uluslararası kamuoyunu bölmeye çalıştığını iddia etti. Türkiye buna karşılık olarak ABD'nin Tahran Anlaşmasına benzer önerileri 2009'da İran'a bizzat kendisinin sunmuş olduğunu hatırlatarak amacının sadece İran'ın bu önerileri kabul etmesini sağlamak olduğunu belirtti. ABD yönetiminin karşı çıktığı hususlar şunlardı:

- Başta Türkiye'nin bu anlaşmayı nihai bir çözüm ve diplomatik bir zafer gibi sunması,
- Tahran Anlaşması'nda İran'ın uranyum zenginleştirmesini durduran bir anlaşmanın olmaması,
- Türkiye'ye gönderilecek 1.200 kg'lık miktarı yetersiz bulunması. Bu miktarın geçen yıla ait olduğunu belirterek şimdi İran'ın elinde daha çok zenginleştirilmiş uranyum bulundurduğunu vurguluyordu.
- Elinde kalan uranyum miktarıyla nükleer silah üretmeye yeterli olacaktı.
- Anlaşmaya uymaması durumunda ise İran'a bir yaptırım düşünülmemiştir. Sonuç olarak belirtmek gerekirse ABD İran'la olan nükleer sorunun özüne dokunulmadığını savunuyordu.

Türkiye ve Brezilya'ya duyulan tepkinin altta yatan temel sebebi ise Çin ve Rusya Federasyonu gibi Güvenlik Konseyi üyelerinin ikna edildiği bir sırada Türkiye'nin bu anlaşmayla ortaya çıkmasıdır. BM Güvenlik Konseyi'nde İran'a yönelik yaptırımlar konusunda beş daimî üyenin olumlu oy kullanmasına rağmen Türkiye'nin olumsuz oy kullanması ikili ilişkilerde bir kriz yaşanmasına sebep oldu. 2006'daki Stratejik Vizyon Belgesinden sonra Obama yönetimiyle yapılan "model ortaklık" sürecindeki küçük çaplı bu kriz, ABD'nin telkinleriyle Türkiye söylem değiştirmek zorunda kaldı. Tahran Anlaşması'nın çözüm yolunda sadece bir başlangıç olduğunu vurgulandı. Ardından, Türkiye'nin eksen değiştirdiği konusundaki iddia ve eleştirilerin doğru olmadığını ortaya koymak için Türkiye, Washington'a bir heyet gönderdi (Uzgel, 2013: 296).

2.4. Obama'ya Bağlanan Umutlar

Obama'nın seçim kampanyalarında ileri sürdüğü fikirler ve başkan seçilince vaat ettiği icraatlar diyebileceğimiz Obama doktrini, Bush dönemindeki Neo-Con'ların uluslararası diplomasiyi dışlayan, çözümü tek taraflı askeri güç kullanmaya indirgeyen siyasetine karşı geliştirilmiştir. Obama ABD'nin dünyadaki insan ihlalleri karşısında tepkili davranmasını fakat askeri güç kullanmakta temkinli olması gerektiğini savunmuştur. Obama Amerikan halkının, kendisini barışçıl mesajlar verdiği için desteklediğini düşünüyordu. Bu bağlamda dünyada bozulan ABD imajının düzeltilmesini sağlamak ve dünya kamuoyunun güvenilirliğini kazanmak

için Guantanamo'daki hapishaneyi kapatacağı ve Irak'tan Amerikan askerlerinin çekileceği gibi birçok vaatte bulunmuştur (Göngen, 2014: 8).

Obama başkan seçildikten sonra Mısır'da Kahire Üniversitesi'nde yaptığı “Yeni Başlangıç Üzerine Başkan'dan Düşünceler” adlı konuşmasında İslam dünyasına seslenerek aradaki anlaşmazlıkları sona erdirmek istediğini vurgulamıştır:

“Biz, Amerika Birleşik Devletleri ile İslam dünyası arasında, kökleri herhangi güncel politik tartışmanın çok ötesine uzanan tarihi konulara dayanan gergin bir dönemin yaşandığı bir zamanda bir araya geliyoruz. İslam ve Batı arasındaki ilişkiler yüzyıllarca devam eden barış içinde bir arada yaşama ve iş birliği ile anlaşmazlık ve dini savaşları da kapsar. Son zamanlarda bu gerginlik, nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan ülkelerin çoğu zaman hak ve olanaklardan mahrum edilmesine yol açan sömürgecilik ve ülkelerin kendi arzuları dikkate alınmadan genellikle ellerinden vekâlet alınmış gibi davranılan bir Soğuk Savaşla beslendi. Ayrıca, modernleşme ve küreselleşmenin getirdiği köklü değişiklikler birçok Müslümanın, Batıyı İslam geleneklerine düşman olarak görmesine yol açtı.”

“...Bizim ilişkilerimiz aramızdaki farklılıklarla tanımlandığı sürece, barış yerine nefret ekenleri ve adalet ve refahı sağlamaya yardım edebilecek iş birliği yerine anlaşmazlığı destekleyenleri güçlendirmiş olacağız. Biz bu şüphe ve uyuşmazlık döngüsünü sona erdirmeliyiz...” demiştir (TASAM, 2009).

Barack Obama seçimleri kazanıp iktidarı ele aldığı anda daha önceki Bush yönetiminin özellikle Irak savaşıyla ilgili hatalar yaptığını düşünüyordu. Bu yanlışlardan dolayı Türk-Amerikan ilişkilerinin bozulduğuna inandığı için iki ülke ilişkilerini onarmak için girişimlerde bulundu. Başkanlığının ilk zamanlarında, Nisan 2009'da Atlantik ötesi ilk ziyaretini Türkiye'ye gerçekleştirdi. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada Obama: “Türkiye kritik bir müttefiktir. Türkiye Avrupa'nın önemli bir parçasıdır. Günümüz sorunlarının üstesinden gelmek için Türkiye ile ABD birlikte duruş sergilemelidir, birlikte hareket etmelidir.” demiştir (Carpenter, 2010: 34). Obama Türkiye ile Amerika arasında yapılacak iş birliğinin Müslüman ve Hristiyan dünyaları birleştirebileceğini bunun da güvenlik ve refah getireceğini belirterek Türkiye'nin önemine vurgu yaptı (Dağcı, 2012: 7). Clinton yönetimi 1990'lı yılların sonunda Türk-Amerikan ilişkileri için “stratejik ortaklık”

kavramını kullanmıştı. Barack Obama ise TBMM’de yaptığı konuşmasında Türkiye ile ilişkilerini “model ortaklık” olarak tanımladı. Steven Cook’a göre model ortaklık kavramı, Türkiye ile ABD’nin Ortadoğu gibi her iki ülke için de önemli olan bölgelerdeki ortak menfaatleri ifade ediyordu (Altunışık, 2013: 166). Dış ilişkiler danışmanı Davutoğlu, Obama’nın Türkiye ziyaretinden önce Mart 2009’da Washington’da buna benzer yorumda bulunmuştur: “Ortadoğu, Balkanlar, Kafkasya ve enerji güvenliği gibi konulardaki yaklaşımımız ABD’nikilerle oldukça benzerdir. Bu yüzden biz önümüzde iş birliği ile geçecek altın bir dönem bulunduğunu ümit etmekteyiz.” demiştir (Altunışık, 2013: 167). Ramazan Gözen’e göre Obama’nın model ortaklıktan kastı Türkiye’nin çevresindeki yerlerde yeni bir bölgesel düzen meydana getirmek için tarafların Irak, İran, Afganistan, Pakistan, Ermenistan ve Filistin konularında ciddi bir iş birliğini ifade ediyor (Gözen, 2010: 56-57). Taha Özhan’a göre model ortaklık teknoloji, diplomasi, eğitim, ekonomi, tarım ve askeri alanlardaki bir ilişkiyi anlatıyor. Buna göre model ortaklık anlaşmazlıklar çıksa bile bunlar diyalogla çözülebilecektir (Özhan, 2010: 12). Richard Outzen’e göre model ortaklıkta ilişkiler yeniden tanımlanacaktır. İlişkiler, hiyerarşik bir yapıdan ziyade her iki tarafın eşit düzeyde olduğu bir anlayış ve iş birliğinin yatay zeminde yürütülmesi ile devam edecektir (Uslu, 2016: 505- 506).

Nuh Yılmaz ise model ortaklığı yukarıdaki pozitif tanımlardan farklı bir şekilde yorumlamaktadır. Ona göre model ortaklık, ilişkileri tanımlamıyor, bir yol haritası göstermiyor ve hiçbir pozitif içerik barındırmıyordu. Sadece içi doldurulacak boş bir kavramdı. ABD ilişkilerdeki ayrıcalıklı konumunu korumaya çalışırken Türkiye kendi başına bağımsız bir aktör olabileceği eşitlikçi bir ilişki için politik meselelere yönelme gayreti gösteriyordu (Uslu, 2016: 506).

Barack Hüseyin Obama daha başkanlığa adaylığını koyduğu andan itibaren dış politikada Bush yönetiminin tersine hareket edeceği umutları yeşerdi. Obama Amerikan toplumundaki ırkçı düşünce ve sosyal sınıflar arasındaki uçurumlara dış politikada yeni muhafazakârlık ve tek taraflı müdahaleci tavır gibi katılıklara ve bağınazlıklara karşı bir zafer kazanmışçasına yönetime geldi. Seçim kampanyaları sırasında dış politika alanında ulusal güvenlik stratejisini kamuoyu ile paylaştığı belgede ABD'nin güvenliğini sağlamak için beş temel hedef ortaya koymuştur:

1. Irak savaşına son vermek;

Obama, İllinois senatörü iken Irak savaşı ile ilgili kongre oylamasında ret oyu kullanmıştır. Başkan seçildiğinde de bu yönde tavır göstermiştir. 2011 yılı itibariyle askerlerin Irak'tan çekilmesinin tamamlanması için başkan olarak imza atmıştır. 9 yıl süren Irak işgalinde 4.500'den fazla Amerikan askeri, yüzbinlerce Iraklı sivil insanın ölümüne ve yaralanmasına sebep olmuştur. Ekonomik olarak da 1 trilyon dolara mal olan bu savaşın bitirilmesi, Amerikan dış politikasında temel vizyon değişikliğini gösteriyordu.

2. El Kaide ve Taliban ile olan mücadeleyi sonuçlandırmak;

Obama küresel terörün kaynağına El Kaide olarak gördüğü için bu örgütün mutlaka yenilmesi gerektiğini söylemiştir. Senatör iken Afganistan müdahalesine onay vermiş ve başkan olduğunda da oradaki Amerikan gücüne 30 bin asker daha gönderilmesine karar vermiştir. ISAF komutanı General Stanley Mc Chrystal'in önerisiyle Afganistan'da "halka dayalı isyan-bastırma" (population centric Counter- insurgency- COIN) stratejisinin uygulanmasına ve 18 aydan önce çekilmeme kararı alınmıştır. Bu çerçevede 90,000 olan Amerikan askeri aktif muharebeden Afgan ordusuna "danışmanlık ve destek" hizmetine kaydırılacak ve askerlerin peyderpey geri çekilmesine karar verilmiştir. ABD yönetimi daha sonra ise Taliban grubunu El Kaide'den ayrıştırarak kendi tarafına çekmek için girişimlerde bulunmuş, Taliban'ın Katar'da bir temsilcilik açmasını sağlamış ve gayri resmi görüşmeler yapmıştır.

3. Nükleer silahlar başta olmak üzere kitle imha silahlarının teröristlerin ve bazı devletlerin erişimine engel olmak;

Obama, 5 Nisan 2009'da Prag'da yaptığı konuşmada hedefimiz, küresel düzeyde nükleer silahlardan arınmaktır. Fakat dünyada bu silahlara sahip ülkeler var olduğça Amerika Birleşik Devletleri de nükleer güç olmaya devam edecektir demiştir. Nükleer silahların yayılmasının önlenmesi, barışçıl teknolojinin geliştirilmesi, silahlanma ve terörün önlenmesini temel

politikalarının öncelikleri olarak saymıştır. Nisan 2010'da Türkiye'nin de ilk defa davet edildiği uluslararası Nükleer Güvenlik zirvesinde BM Güvenlik Konseyi'nin kararıyla ABD öncülüğünde “nükleer silahların yayılmasının önlenmesi ve silahsızlanmaya yönelik dengeli küresel strateji” kararı alınmıştır. 5 Mart 2012'de ise ABD başkanlığında Güney Kore'de toplanan Nükleer Güvenlik Zirvesi Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 31 devlet, yayınlanan ortak bildiriye nükleer silah ve bilgi kaynaklarının istenmeyen devlet dışı aktörlerin eline geçmemesi için tedbirlerin alınmasına dair karar almışlardır. Yapılan tüm bu çabalara rağmen küresel bazda Nükleer Güvenlik sisteminin oluşturulması uzak gözükmemektedir.

4. Gerçek bir enerji güvenliği sağlamak;

Obama ülkesinin enerji sistemlerinin petrol- gaz boru hatlarının her türlü tehlikeden korumayı amaçlamakla beraber asıl hedefi enerji ithali için istikrarsız ve Amerikan karşıtı devletlere günde 700 milyon dolar ödeme zorunluluğundan kurtulmaktır. Bunun için Amerikan karasularında petrol arayışından güneş, rüzgâr ve bitkisel yağlar gibi alternatif enerji kaynaklarını istihdam etmek için 150 milyar dolarlık bir yatırım öngörülmüştür. Son yıllarda ise Brezilya açıkları, Arjantin, Batı Kanada, Kuzey Buz Denizi ve ABD'nin bazı bölge ve kıyılarında keşfedilen zengin petrol rezervleri ABD'nin Ortadoğu bölgesine olan bağımlılığının bitmesine ve Amerikan dış politikasında köklü değişikliklere yol açması beklenmektedir.

5. 21. yüzyılın sorularını çözebilmek için diğer ülkelerle ittifaklar yapmak;

Obama'nın Seçim kampanyalarında en önemli temayı “dış politika vizyonu” oluşturmuştur. Bush yönetimine en sert tepkiyi de dış politika konusunda yapmıştır. Bu bağlamda başkan olduktan sonra gösterdiği gayretler için 2009 yılı Nobel Barış ödülüne layık görülmüştür. Mayıs 2011'de Avrupa turu sırasında İngiliz parlamentosunda yaptığı konuşmada “ABD- Avrupa ilişkileri, daha barışçıl, daha müreffeh ve daha adil bir yüzyıl hedefi için vazgeçilmez olmaya devam edecektir.” diyerek Avrupa ile ilişkilerinde “çıkar” dan ziyade “ortak değerlerin” olacağı yönünde algı yaratmıştır (Türkmen, 2012: 314-318).

Sonraki dönemlerde Amerikan Başkanı Obama ile Türkiye başbakanı Erdoğan arasındaki ilişki, şimdiye kadar görülmüş iki ülke başkanları arasındaki en güçlü ilişki gibi gözükiyordu. Ortadoğu'da esen sert rüzgârların da bunda etkisi vardı. Obama'nın bu yakınlığının bir sebebi de halkı Müslüman olan ve Müslüman dünyada ağırlığı olan ve ABD ile iş birliği yapmak isteyen Türkiye gibi bir müttefike sahip olmaktan memnuniyet duyuyor olabilirdi. Obama Erdoğan'ı 2011 ve 2012 yıllarında kendisine yakın bulduğu 5 dünya liderinden biri olduğunu ifade etmiştir. Fakat içeriği tam olarak tanımlanmamış olan model ortaklık kavramı Türk Amerikan ilişkilerinde görüş farklılıkları ortadan kaldırmadığı gibi ortak bir zemin de oluşturmadı. Obama yönetme geldikten sonra Bush döneminin olumsuz etkilerini kaldırmak istese de o dönemde başlayan ilişkileri zehirleyen unsurların etkisini silemedi. Obama başa gelmeden önce dünyaya lanse ettiği tamamen farklı bir dış politika izleyeceği varsayımını da gerçekleştirmedi. Bush dönemindeki Amerikan yaklaşımlarını devam ettirdi. Bu, Türk-Amerikan ilişkilerine zarar veren bir unsur oldu. Türkiye ise dış politikada kendini merkeze alan bağımsız davranışlar sergileyen ve zaman zaman ABD politikalarını itiraz eden tutumunu sergilemeye devam ettikçe Amerikan yönetimi bundan rahatsız oldu. Ve böylece Bush dönemindeki gerginliklere tekrar dönülmüş oldu (Uslu, 2016: 507).

Obama daha icraatlarının başındayken Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüştü. Bu ödülün bu kadar erken verilmesi hayrete şayandır. Obama'nın kişiliği, siyahi olması ve seçim kampanyalarında ve başkan seçildikten sonraki söylemleriyle gelecek için büyük umutlar vaat etmiştir. Fakat iktidar dönemi sonunda bu vaatlerin çoğunun gerçekleşmediğini görüyoruz. Suriye'de daha kararlı ve istikrarlı bir strateji izleyebilseydi belki bugün yarım milyon insanın ölümüne engel olabilirdi. Türkiye ve diğer ülkelerle beraber uçuşa yasak bölge oluşturma imkânı varken Türkiye'nin bu konudaki ısrarına rağmen bunu yapmamıştır. Bu da savaş süresince milyonlarca sığınmacının Türkiye'ye gelmesine sebep olmuştur. Yine İran'ın Irak'a girerek mezhepçi bir bölünme yaşanmasına engel olmamıştır. İsrail işgalinin durdurulması için İsrail'e baskı yapmadığı gibi daima İsrail politikalarını

desteklemiştir. Mısır'da meydanlarda binlerce insanın öldürüldüğü ve yüzlercesinin idam edildiği askeri darbeye Obama, net bir şekilde karşı çıkmamıştır. Eğer kendinden beklendiği gibi Obama, barış ve adaletin yanında durabilseydi, belki bugün daha iyi bir Ortadoğu ve tarihe de daha iyi bir isim bırakmış olurdu.

Filistin meselesinde de çözümün ve değişimin adayı gibi görülen Obama, başa geldikten sonra, Amerika'nın Ortadoğu'da birinci vazifesinin İsrail'in güvenliğini sağlamak olduğunu söyleyerek bu konuda da kendisine bağlanan umutları boşa çıkarmış ve yapıcı bir değişimin aktörü olamayacağını göstermiştir (Chomsky, 2008: 303).

2.5. Arap Baharı ve Sonrası

Aralık 2010'da Tunus'ta seyyar tezgâhına el konulan bir genç olan Muhammed Buazizi'nin kendini yakması ile başlayan protesto eylemleri Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine hızla yayıldı. “Ekmek, onur, hürriyet ve düzen yıkılsın” sloganlarıyla Mısır, Libya, Yemen ve Suriye'ye yayılan gösteriler, bütün Arap ülkelerinde etkisini gösterdi. Bazı ülkelerde de rejimler düştü. Tunus'ta 14 Ocak 2011'de 23 yıllık Zeynel Abidin Bin Ali rejimi, Şubat 2011'de Mısır'da 30 yıllık Hüsnü Mübarek rejimleri yıkıldı. Libya'da ise 15 Şubat 2011'de başlayan eylemlerde kanlı bir süreç yaşandı. 42 yıldır başta olan Muammer Kaddafi öldürüldü. Kasım 2011'de Yemen Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih yetkilerini devretmek zorunda kaldı. Suriye'de iç savaşa sebep olan ve çok sayıda insanın ölümüne yol açan karışıklıklar devam etmektedir. Arap Baharı ismini 1968 Prag Baharı olayına izafeten almıştır. Bu protestolar işsizliğe, enflasyona, siyasi yozlaşmaya, dikta rejimlere ve kötü yaşam koşullarına tepki tarzında doğarak sosyal ağlar, Facebook, Twitter gibi vasıtalarla hızla yayıldı. Arap halklarını etkileyen kötü yaşam şartlarının içinde dikkat çeken bir unsur gıda fiyatlarının artmasıydı. Değişen iklim koşulları, su sıkıntısı, gıda maddelerinin biyoyakıt için kullanılması, kırsaldan kente göç ve zenginleşen yarı çevre ülkelerdeki talebin artması, ayrıca dünya gıda fiyatlarının yükselişe geçmesi toplumlarda hoşnutsuzluğa sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla gıda fiyatlarının yükselişi

Ortadoğu halklarını etkileyen önemli bir etken olmuştur. Rejimler yıkılırken askerler, ülkelerde yetkileri ellerine almaya başladılar. Tunus ve Yemen’de böyle olmuştur. Mısır’da ise Hüsnü Mübarek görevden ayrılırken Yüksek Askeri Konsey başbakan atadı. Aralık 2011’de ilk serbest seçimler yapıldı ve Müslüman Kardeşler (İhvan- ül Müslimin) hareketinin siyasi kolu Hürriyet ve Adalet Partisi oyların çoğunluğunu aldı. Bundan hoşnut olmayan bazı kesimler, Tahrir Meydanı’nda protestolara başladılar. Askerler de giderek daha sertleşti ve 2012’de Anayasa Mahkemesi ile iş birliği yaparak seçilmiş meclisi feshetti. Muhammed Mursi’nin, yardımcılarının birinin Kıpti, birinin de kadın olacağını ilan etmesi üzerine Yüksek Askeri Konsey, Cumhurbaşkanı’nın yetkilerini kısıtlayan bir kararname çıkartarak yönetimi sivillere devretti. Muhammed Mursi de başa gelince Yüksek Askeri Konsey Başkanı ve Savunma Bakanı Tantavi’yi ve Genelkurmay Başkanı Sami Enan’ı, 2012’de emekliye sevk etti. Mısır’da ve diğer Arap Baharı’nın olduğu ülkelerde yönetim laik, otoriter asker-sivil elitlerin elinden ılımlı İslamcılara geçme temayülü gösterdi (Oran, 2013: 51).

AKP yönetiminin de buna benzer olması sebebiyle ABD nezdinde daha bir önem kazandı. Türkiye’nin de benzer bir durumu AKP tecrübesiyle yaşamış olması, Arap Baharı ülkeleri için ilk ve barışçıl bir örnek sayılabileceği halde Türkiye ve bütün dünya bu gelişmelere hazırlıksız yakalandı. Türkiye Libya’da bocaladı, Suriye’de ise sonu nereye varacağı belli olmayan sert ve riskli bir politikaya girişti (Oran, 2013: 52).

Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da Fas’tan Yemen’e kadar birçok ülkeyi saran ve etkileyen Arap Baharı Türkiye’yi de zor durumda bıraktı. Türkiye’nin “komşularla sıfır sorun” şeklinde formüle edilen Türk dış politikasını sürdürmesini zorlaştırdı. Türk-Amerikan ilişkilerinin yansımalarına bazı olumlu etkileri olduğu söylenebilir. Obama’nın “model ortaklık” kavramı Arap Baharı dolayısı ile meydana gelen değişim ve Türkiye’nin artan önemi ile içeriği tanımlanmamış bu kavram anlam kazanmaya başlamıştır. Arap toplumlarındaki büyüyen siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlara cevap vermekte yetersiz kalan otoriter rejimlerdeki haklar, toplumsal

rahatsızlıklarını ifade edebilecekleri platformlara sahip değildi (Uzgel, 2013: 331).

Amerika Birleşik Devletleri, 11 Eylül saldırılarından sonra Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) çerçevesinde bölge liderlerine reform yapma ve demokratikleşme adımları atmaları için uyarılarda bulunmuştu. Aslında ABD'yi kaygılandıran neden, toplumların talep ve ihtiyaçlarını tam karşılamayan rejimlerin yıkılarak yerlerine radikal İslamcı yönetimlerin gelmesidir. G-8 devletleri ve ABD bu ülkeleri reformlar yaparak zaman içinde pazarlığa dayalı yumuşak geçişler yapmalarını öngörmüşlerdi. İslamcı hareketlerden, radikal çizgilerini terk ederek küreselleşmeye kapı aralamaları bekleniyordu. Obama Yönetimi, Ortadoğu'da bölge siyasetinde çeşitli düzeltmeler yapmaya çalışsa da burada güçlü bir lider profili çizememiştir. Bunun en önemli sebebi olarak, Filistin sorununa yaklaşım tarzı gösterilebilir. Arap Baharı başladığında ABD, Afganistan ve Irak işgalleri nedeniyle bölgede fazla ön planda görünmek istemedi. "Arkadan liderlik" (leading from behind) adı verilen bir politika izledi. Amerika buna bağlı olarak bölgede menfaatlerine zarar verecek ayaklanma ve rejim değişikliklerinin olmamasına yönelik bir strateji belirledi. Libya'da NATO müdahalesinin yüzde 70'ini sağlarken burada Fransa'yı ön plana çıkardı. Suriye'de ayaklanmalar başladığında ABD'nin bölgedeki müttefikleri Katar ve Suudi Arabistan, muhalif kesimlerin finansman ve silah konularında rol aldılar. Türkiye açısından baktığımızda Arap Baharı, Türk-Amerikan ilişkileri için eksen kaymasından bahsedildiği zamanlara denk gelmişti. Aynı zamanda Türkiye'nin "komşularla sıfır sorun" söylemi İran ve Suriye'yi de kapsadığı için ABD bundan hoşlanmıyordu. Fakat bu süreçte Amerika ile hareket etmeye çalışan Türkiye, İran ve Rusya ile karşı tarafta yer almış oldular. Mübarek rejiminin yıkılmasını olumlu bulan Türkiye, Libya'da NATO'nun girişimlerini doğru bulmamış ve Başbakan Erdoğan'ın "NATO'nun ne işi var Libya'da" çıkışı, Amerika ile kısa bir sorun oluşturmuşsa da sonradan NATO'nun yaptığı operasyona denizden destek vermiştir. Türkiye, genel olarak ABD ve NATO ile hareket etmiştir. Arap Baharı ile Türkiye'nin

Ortadoğu'daki aktif dış politikası yeni bir içerik kazanmış ve AKP hükümetinin ABD ile ilişkileri yeniden güçlenmiştir (Uzgel, 2013: 332-334).

2.5.1. Suriye İç Savaşı

Suriye yaklaşık 40 yıldır bir aile tarafından tek partili bir düzenle yönetilmektedir. Muhalif oluşumlara karşı baskı ve şiddet uygulandığı için insan hakları örgütleri tarafından rejim sürekli eleştiri almaktadır. Suriye yönetimi birçok uluslararası insan hakları belgelerini imzalamasına rağmen bunların gereğini yapmamaktadır. Suriye'nin kırk yıldır olağanüstü hâl ile yönetilmesi, ülkede ağır insan hakları ihlallerine ve muhalefetin etkisini yitirerek parçalanmasına, bir kısmının da sürgüne gitmesine sebep olmuştur. İnsan hakları ihlallerine örnek olarak Tadmur cezaevi ve Hama katliamları gösterilebilir. Beşar Esad'ın 2000 yılında yönetimi ele almasıyla ortaya çıkan olumlu hava kısa sürede kaybolmuştur. Arap Baharı rüzgârı ile Mart 2011'de başlayan Suriye'deki gösterilere hükümet şiddet kullanarak bastırmaya çalıştı. Bu durum isyana ve halk ayaklanmasının giderek büyümesine ve iç savaşa neden olmuştur. Uluslararası insan hakları örgütleri, ilk aylarda muhaliflere şiddet uygulanmasını, gözaltına alınanların işkence ve kötü muamelede bulunulmasını kınarken ordunun ve Şebbiha milislerinin devreye girdiği daha sonraki dönemlerde Suriye rejiminin insanlığa karşı suç işlediğini ifade etmişlerdir. BM ve Arap Birliği gibi uluslararası örgütler, Suriye hükümetine meydana gelen olayların bağımsız taraflarca incelenebilmesi için defalarca çağrıda bulunmuşlardır. Yaşanan iç savaşta yüz binlerce insan ölmüş, milyonlarca Suriyeli ülke içinde ve dışında göçmen durumuna düşmüştür (Güçtürk, 2014: 20).

Türkiye'nin, Ortadoğu'da 2000'li yıllara kadar genellikle sert güç (hard power) ve sert güvenlik (hard security) çerçevesinde bir dış politika sürdürdüğü söylenebilir. Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümeti'nin kurulduğu 2002 yılından itibaren dış politikadaki vizyon değişikliğine bağlı olarak Suriye politikası sert güçten yumuşak güce dayalı bir yol izlemiştir. Fakat "Arap Baharı" süreci ile özellikle 2012'den sonra Türkiye'nin Suriye dış politikası tekrar sert güce evrilmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin Suriye politikasını üç döneme ayırmak mümkündür: Birincisi 1923-1998 arasındaki dönemdir, bu yıllarda sert güce dayalı bir dış politika ve düşmanlık dönemi yaşanmıştır. Ara dönem diyebileceğimiz 1998-2002 yıllarında ilişkiler

normalleşme ve yumuşama temayülü göstermiştir. İkinci dönem 2003-2011 arası yumuşak güç temeline dayanan dostluk dönemidir. Üçüncüsü ise 2012’de Suriye iç savaşının, Türkiye'nin güvenliğini tehdit etmesi sebebiyle hükümetin tekrar sert güç ve güvenlik odaklı geleneksel politikasına dönüş yaptığı dönemdir. “Kimlik değişirse dış politika değişir.” (Hopf, 2002) yaklaşımıyla İslami kimliği olan AK Parti hükümetinin Müslüman Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmek istemesi, yumuşak güç vizyonu çerçevesinde Türkiye-Suriye ilişkilerini de köklü bir şekilde değiştirmiştir. Arap Baharı sürecini Türkiye, Ortadoğu'da yumuşak güç araçları ile yönetme ve bölge ülkelerine model olmak istediye de bu mümkün olmamıştır (Ekşi, 2018: 72-73).

2011'de başlayan Suriye iç savaşı günümüzde Türk-Amerikan ilişkilerini etkileyen en önemli konuların başında gelmektedir. Bunun sebebi Suriye'deki iç savaşın, Ortadoğu'da bölgesel bir savaşa dönüşmüş olmasındandır. Türkiye, ABD, AB, Rusya, Suriye Kürtleri, radikal grupların ve diğer Arap ülkelerinin de bir şekilde müdahil olduğu bir savaş halini almıştır. Ayrıca Suriye savaşı başladıktan sonra IŞİD, Irak'ta belirli bölgeleri işgal etmiş ve sonra Suriye'ye yönelerek Suriye'deki iç savaşın gidişatını etkileyen önemli bir aktör olmuştur. IŞİD Ortadoğu'da istikrarı bozarken Türkiye'de de güvenlik tehdidi oluşturmuştur. Buna rağmen Suriye iç savaşı süresince Türkiye'yi tehdit eden en önemli unsur Irak'ın kuzeyinde kurulan Kürt devleti yapılanmasının Batılı güçler tarafından desteklenerek kuzeye doğru etkisini göstermesidir. 2003 yılında PKK'nın Suriye kolu olarak kurulan Demokratik Birlik Partisi'nin (PYD) ABD tarafından desteklenmesi ve ABD'nin kara gücü olarak kabul edilmesi, Türkiye ile Amerika'yı karşı karşıya getirmiştir. Arap Baharı öncesi tarihteki en iyi dönemini yaşayan Türkiye-Suriye ilişkileri, Suriye iç savaşının başlamasından bir süre sonra tamamen tersine dönmüştür. AKP hükümeti, 2011'de Şam'a giderek Esad yönetimine halkının taleplerine uygun reformlar yapmasını istemiş fakat Şam'dan olumlu bir yanıt alınamamıştır. Devam eden süreçte Suriye iç savaşından kaçarak Türkiye'ye sığınan yüzbinlerce göçmenin sayısı gittikçe artmıştır. Türkiye bu süreçte Esad rejimine karşı açık bir şekilde tavır almaya başlamıştır (Bahadır, 2016: 459-461).

Suriye iç savaşının küresel ve bölgesel güçler arasında vekâlet savaşına dönüşmesiyle birlikte bir tarafta ABD, Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar diğer

tarafında Rusya ve İran yer almışlardır. ABD'nin 2013 yılında ortaya çıkan İŞİD/DEAŞ ile mücadele gerekçesiyle PKK'nın Suriye'deki uzantısı olan PYD/YPG ile müttefik gibi davranması ve PYD'yi meşrulaştırmak istemesi ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. Türkiye ve ABD'nin çıkarlarının çatıştığı açık olarak ortaya çıkmıştır. Bir yandan da Suriye'nin kuzeyine askeri olarak yerleşmesi Türkiye ile ABD'yi karşı karşıya getirmiştir. Böylece PYD eliyle Türkiye'nin Araplarla bağlantısı kesilmek istenmiştir. PYD terör örgütünün Suriye'nin kuzeyindeki kantonlarla Türkiye'nin güneyinde oluşturmak istediği kantonları birleştirmeye çalışmasını Türkiye, terör koridoru olarak değerlendirmiş ve karşı çıkmıştır. Bunu ulusal güvenliğine tehdit olarak gören hükümet, Suriye politikasını PYD terör örgütü ile mücadeleye çevirmiştir (Ekşi, 2018: 87-88).

Suriye iç savaşı çıktığında gerek Türkiye'nin Esad yönetimi ile daha önce geliştirdiği yakın ilişkiler içinde olması gerek Suriye ile uzun bir kara sınırına (877 km) sahip ülke olması sebebiyle ABD, Suriye'deki gelişmelerde Türkiye'ye özel önem veriyordu. ABD, kendisini geri planda tutarak Suriye rejiminin tasfiye edilmesi konusunda Türkiye'den destek bekliyordu. Amerika, Suriye'deki rejim değişikliğini en çok İran'ın Akdeniz ve Lübnan bağlantısının kesilmesi açısından istiyordu. Bu açıdan Suriye krizi başladığında Obama'nın en çok görüştüğü devlet başkanlarının başında Erdoğan gelmekteydi. ABD'nin Arap Baharı ile önem kazanan ve Türkiye'yi değerli kılan husus, Türkiye'nin Arap ülkeleri için bir model teşkil etmesiydi. Türkiye'nin bu özelliği 2000'ler boyunca gündemde olmasına rağmen bu dönemde daha da ön plana çıkmıştır. Temmuz 2011'de Libya Temas Grubu'nun İstanbul'da yapılan toplantısında, Amerikan Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki halkların, Türkiye deneyiminden ders çıkarmaya çalıştıklarını ve bunun yaşamsal önemde olduğunu ifade ederek bu noktaya temas etti. Türkiye'nin bu dönemde bölgesel liderlik iddiasında bulunması ABD'nin "model ülke" söylemiyle de örtüşüyordu. Bu desteğin sebebi, Ortadoğu'da imajı bozulan Amerika'nın, bir müttefiki tarafından buradaki boşluğun doldurulması temeline dayanıyordu. Çünkü Türkiye, NATO üyesiydi, Avrupa Birliği adayydı ve bir Arap ülkesi değildi. Türkiye'nin bu özellikleri onun bölgesel liderlik vizyonunun yapısal sınırlarını çiziyordu (Uzgel, 2013: 333-334).

Türkiye uzun süre politikasını Esad rejiminin yıkılması üzerine kurdu. Bu da Türkiye'nin başta Ortadoğu'da olmak üzere Türk dış politikasını Suriye'ye kilitlemiştir. Türkiye, 2003-2011 yılları arasında Latin Amerika'dan Avrupa-Balkanlar ve Afrika'dan Ortadoğu'ya kadar geniş bir çerçevede oluşturulan Türk dış politikası 2011'de Suriye'de tıkanmıştır. Esad Rejiminin, Suriye'de ayaklanmaların başlamasından sonra halka silahla karşılık vermesi ve orantısız güç kullanması sonucu iç savaş meydana gelmiştir. Türkiye'nin diplomasi gayretleri rejimi dönüştürmekte yetersiz kalınca, Türkiye tavrını değiştirip sert güce dönüş yapmıştır. Zamanla Suriye iç savaşı bölgesel ve küresel güçler arasında vekâlet savaşına evrilmiştir. Türkiye, Ortadoğu'da lider ve model olmak isterken bölgedeki eski kazanımlarını da kaybetmiştir. Daha da vahimi ulusal güvenlik ve beka sorunu tehlikesi ile karşı karşıya kalan Türkiye, “model ülke” olma hedefinden savaşın cephe ülkesi olmuştur. 2011'den önce vizesiz giriş çıkış yapılırken 2016 yılından itibaren Türkiye Suriye sınırına duvar örmek zorunda kalmıştır. Böylece Türkiye'nin 2003-2011 yılları arasında Suriye üzerinden Ortadoğu'ya açılma politikası akamete uğramıştır. Diğer taraftan terör örgütü PYD ve ABD, Suriye'nin kuzeyine yerleşerek Türkiye'nin Arap dünyası ile bağlantısını koparmaya çalışırken Türkiye'nin de bu arada Suriye sınırını kapatması tam bir paradoksa işaret etmektedir (Ekşi, 2018: 92-93).

Suriye savaşında ABD ve Batılı güçlerin Esad yönetiminin devrilmesini desteklemelerine karşın Rusya, İran ve Çin'in Esad'ın yanında yer almaları, Suriye iç savaşının uzamasına ve iktidarın günümüze kadar ayakta kalmasına neden olmuştur (Bahadır, 2016: 459-461).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

15 TEMMUZ 2016 SONRASI TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

3.1. 15 Temmuz Darbe Kalkışması

Türkiye Cumhuriyeti tarihine baktığımızda birçok darbe yapıldığını görmekteyiz. Neredeyse 10 yılda bir ya bir muhtıra ya da darbe yapılmıştır. 27 Mayıs 1960'ta askeri cunta darbesi ile başlayan darbeler zinciri, 12 Mart 1971 muhtırası ile devam etmiştir. Daha sonra Türkiye, 12 Eylül 1980 tarihinde Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren başkanlığında yapılan ve izleri uzun yıllar devam eden askeri darbeyi yaşamıştır. 1997'deki 28 Şubat Postmodern darbesini, 2007'de 27 Nisan Muhtırası izlemiştir. 15 Temmuz 2016'da yapılan darbe kalkışması ise devlet ve milletin el ele vermesiyle akamete uğratılmıştır.

15 Temmuz 2016'da Türk Silahlı Kuvvetleri içinde Fethullah Gülen örgütüne bağlı bir grup asker, yönetime el koymak için olağanüstü hâl ilan etti. İstanbul Boğaz Köprüsü başta olmak üzere önemli yollar askeri araçlarla kapatıldı. Önemli kamu binaları işgal edilmeye çalışıldı. Türkiye Büyük Millet Meclisi, F-16 füzeleriyle bombalandı. Seçilmiş cumhurbaşkanına suikast girişiminde bulunuldu. Bu işgaller ve saldırılar sonucunda 179 sivil, 62 polis ve 5 asker, toplam 246 kişi öldürüldü, binlerce kişi ise yaralandı. 1960'tan beri neredeyse 10 yılda bir darbe ve muhtıra gören Türkiye, 15 Temmuz kalkışmasında halkın sokaklara dökülmesi, devlet yetkililerinin ve cumhurbaşkanının iradeli davranması yine bazı askerlerin ve polisin halkın yanında olması ayrıca basın yayın organlarının darbe karşısında yer almaları, darbeyi püskürtmüştür (Balcı ve Turan, 2017: 54). 15 Temmuz gecesi saat 22:00'ı gösterdiği sıralarda yeni adıyla 15 Temmuz Şehitler Köprüsü, tank ve askeri araçlarla trafiğe kapatılıp helikopter ve F-16'ların kentlerin üstünde ses duvarını aşacak şekilde alçak uçuş yapmaları, Türkiye'nin darbe geleneğinde birçok ilklerin yaşandığı bir süreç başlatmış oldu. TRT stüdyolarına baskın yapan darbeci askerler saat 00.13'te haber spikerine zorla okuttukları bildiri, halkın bildiği bir içeriye sahipti. 1960 ve 1980 darbelerinde olduğu gibi Atatürk'ün kurduğu rejimin tehlikede olduğu, ülkeyi kurtarmak için demokrasiye müdahale edildiğini, NATO'ya ve uluslararası anlaşmalara bağlı kalınacağı ve ülke genelinde sıkıyönetime geçildiğini, ikinci bir

emre kadar sokağa çıkma yasağı ilan edildiğini açıkladılar. Bu ifadeler halkın tanıdığı sözlerdi ve birçoklarının hafızasında karanlık bir dönemin başlanacağı anlamına geliyordu. Bundan dolayı daha Cumhurbaşkanı ekranlara çıkıp halkı darbeye karşı çağırmadan önce bile birçok insan sokaklara sırf darbeye karşı olduğunu belirtmek için çıkmıştı. 15 Temmuz darbesinin şimdiye kadar olan askeri darbelerden bazı ayırt edici özellikleri vardır, bunları şöyle sıralayabiliriz:

- En önemlisi halkın sokağa çıkma yasağını dinlemeyerek darbenin meşruiyetini tanımadığını ve direniş göstereceğini başta ortaya koymasındır. Türk siyasi tarihinde ve darbeler tarihinde bu ilktir diyebiliriz.
- 1960 ve 1980 darbesini yapanlar, 1970 muhtırasını veren askerler ve 28 Şubat sürecinin başlatıp yönetenler kimliklerini gizlemediler. Bütün hepsinde komuta kadrosunun isimleri açıklanmıştır. 15 Temmuz gecesinde ise hiçbir isim ortaya konmamıştır. Sadece “Yurtta Sulh Konseyi” adı altında emir komuta zincirinin belirtilmediği ve sorumluluğun üstlenilmediği bir durum söz konusudur.
- Önceki darbelerden ayırt edici önemli başka bir fark ise, demokrasiye sahip çıkmak isteyen ve ülkesinin kurumlarının işgaline direnen halka açık ve kanlı bir şekilde saldırıya geçmiş olmalarıdır. Türkiye’de önceki darbeciler de demokratik kurumlara toplumsal örgütlere, siyasetçilere ve halka şiddet uygulamışlardır. Bu darbelerde halkın açık toplumsal bir direniş gösterme imkânı olmadığından dolayı darbeciler, işkence ve zulümlerini hukuk örtüsü altında görünür olmayacak şekilde gerçekleştirmişlerdir. 15 Temmuz darbecileri ise bütün demokratik kurumlara, Türkiye Cumhuriyeti’nin egemenliğini ifade eden en büyük iki kurum olan Cumhurbaşkanlığı makamına ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne füzelerle saldırıda bulunmuşlardır. Darbeye direnen halka karşı kaba ve kanlı bir saldırı düzenlemişlerdir. Adeta Türkiye’ye ve millete ait her şey yok edilmek istenmiştir. 15 Temmuz darbesinin akamete uğratılmasının sebepleri; Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın kararlı tavrı, halkın tanklara karşı durmaları ve milletvekillerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin çatısı altında toplanarak birlik içinde olmalarıdır. Fakat darbenin başarıya ulaşmamasının en önemli

sebebi halkın sokaklara dökülüp sabahlara kadar darbeye karşı direnmesidir (Alkan, 2016: 254-255).

Batılı devletlerin ve özellikle 20. yüzyılın süper gücü olan ABD'nin başka ülkelerde darbe yaptırma veya darbeye katkıda bulunma sicillerinin iyi olmadığını biliyoruz. Amerikan karşıtı geleneğe sahip olan Latin Amerika'daki yönetimlere darbelerle ya son verildi ya da savunmaya çekilmesi sağlandı. Örneğin Brezilya'da Cumhurbaşkanı Dilma Roussef, Aralık 2015'te baskıya maruz kaldı ve 2016'da görevinden el çektirildi. Yine Venezuela'da 2002 yılında Hugo Chavez'e karşı darbe yapmaya kalkışan ABD, şu andaki Cumhurbaşkanı Nicolas Maduro yönetimini de değiştirmek için çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Batılı küresel güçlerin dünya üzerinde farklı zamanlarda ve farklı ülkelerde yapılan askeri darbeler de oynadıkları rolün en çarpıcı örneklerinden bazıları şunlardır:

Birincisi 1953 yılında İran Başbakanı Muhammed Musaddık'a yapılan darbedir. 1951 yılında seçimle yönetim gelen Başbakan Muhammed Musaddık, milli ve bağımsız bir siyaset izlemek istemiştir. Bir Anglo-Amerikan petrol şirketi olan British Petroleum (BP)'un tesislerinin millileştirilmesi sebebiyle Amerikan ve İngiliz istihbaratlarının organizasyonu ile bir askeri darbe yapılmış, Musaddık devrilmiş ve hapse atılmıştır. Musaddık'ın lideri olduğu Milli Cephe Hareketi iktidardan uzaklaştırılarak siyasi partilerin ülke yönetimindeki rolü de sona erdirilmiştir. Şah tarafından CIA'nin tercih ettiği bir adam olan General Fazlullah Zahidi atanmıştır. Böylece ABD İran'da demokrasiyi devre dışı bırakıp despotik bir yönetimin başa gelmesini sağlamıştır. Küresel ve bölgesel dengeler değiştikten çok sonraları, 4 Haziran 2009'da Başkan Obama Mısır'da yaptığı bir konuşmada ABD'nin darbedeki rolünden dolayı İran devletinden ve halkından resmen özür dilemiştir. Amerikan İstihbarat Örgütü olan CIA ise 1953 yılında İran'da yapılan darbede etkin rol aldığını ve bundaki sorumluluğunu üstlendiğini resmen açıklamıştır (BBC Türkçe, 2013).

İkincisi Şili'de 1973'te Salvador Allende'ye yapılan darbedir. Latin Amerika ülkelerinden demokratik tecrübeye sahip Şili'de yönetime gelen Allende, bağımsız bir politika anlayışı içinde ülkesindeki bakır madenleri başta olmak üzere millileştirme hareketi başlatması üzerine Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğiyle General Pinochet liderliğinde bir askeri darbe yapılmıştır.

Üçüncüsü 2013 yılında Mısır'da seçimle iş başına gelmiş Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'ye karşı yapılan askeri darbedir. Ortadoğu'da otoriter, statüko yanlısı rejimleri destekleyen Batılı güçler ve birer monarşi olan Körfez ülkelerinin desteği ile bu darbe gerçekleşmiştir. Ortadoğu'da demokratik bir gelenek başlatması için umut olan “Arap Baharı” böylece iki yıl içinde “Arap Kışına” çevrilmiştir. ABD ve Batılı ülkeler kısa süre içinde askeri rejimi desteklediklerini ilan ettiler. ABD Dışişleri Bakanı John Kerry Mısır'daki askeri darbe için “demokrasinin restorasyonu” ifadesini kullanmıştır. Amerika ve Batılı ülkeler darbeyi yönetime milyar dolarlık yardımlar yaparak otoriter rejimin ayakta kalmasını sağlamışlardır.

Dördüncü darbe ise 2014 yılında Batı ile Rusya arasında yeni Soğuk Savaş'ın bir cephesi durumuna düşen Ukrayna'da çıkarılan ayaklanmalar sonucunda ülkenin, bölünme noktasına getirilmesidir. ABD ve AB ülkeleri bu ülkede renkli devrim süreci başlatarak Ukrayna'nın AB ve NATO çizgisine gelmesini istediler. Türkiye'de ise 15 Temmuz gecesi gerçekleşen darbe girişimine karşı Batılı ülkelerin çoğu ya kayıtsız kaldı ya da darbecilere destek veren açıklamalar yaptılar. Bir kısmı ise darbenin sonucunu beklemeyi tercih ettiler. Darbecilerin kesin olarak kaybettiği anlaşılınca bazı Batılı ülkeler istemeyerek de olsa demokratik olarak seçilmiş hükümete destek verdiklerini açıkladılar. Batılı ülkelerin devlet yetkilileri ne ilkeli bir şekilde darbeye karşı durdular ne de 15 Temmuz darbesini püskürten halkı takdir ettiler (Ataman ve Shkurti, 2016: 55-61).

3.1.1. FETÖ ve ABD

Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ), neredeyse 50 yıllık gibi uzun bir süreç içinde dini söylemleri kullanarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin tüm kurumlarına sızmayı başarmıştır. Amaçlarını gerçekleştirmek için bu kurumlardan en önemli olanın TSK olduğu açıktır. FETÖ Türkiye'deki İslami hareketler içinde en başından itibaren kendini farklı konumlandırmıştır. Diğer dini topluluklara hep mesafeli olmuştur. Örgütlenmeyi ve hiyerarşik yapıyı her şeyin üzerinde tutarak insanların yaşamlarını örgütsel amaçları için feda etmiş, mistik ve sapkın yollarla müritlerini kendine bağlı tutmuştur. Bu örgüt zaman içerisinde büyük bir insan kaynağı, örgütsel ağ ve finans merkezi haline gelmiştir. FETÖ 1970'lerin başında Necmettin Erbakan liderliğindeki Millî Görüş hareketine muhalif olurken aynı dönemde siyasi tercihini Süleyman

Demirel'den yana yapmıştır. Fakat 1980 darbesi ile Başbakan Süleyman Demirel görevden alınıp siyasi yasaklı olunca onlar da bütün desteğini çekmişlerdir. Darbeden hemen sonra Sızıntı dergisinin Ekim 1980 tarihli sayısında “Son Karakol” isimli bir yazıyla 12 Eylül darbecilerine destek verdiklerini açıklamışlardır (Sabah, 2015). Evlerinde ve yurtlarında Said-i Nursi'nin risalelerini okutan Gülen, bu kitaplarda sadeleştirmeler ve tahrifatlar yaparak Nur cemaatleri içinde büyük tepki toplamıştır. Said-i Nursi'nin risalelerinde önemle üzerinde durduğu siyasetten uzak kalma prensibini çiğneyen Gülen ve ekibi, Nur cemaatinden tamamen soyutlanmışlardır. Gülen örgütü, Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle beraber Balkanlar'da ve Orta Asya'da yeni kurulan devletlerle temas kurarak okullar açmaya başlamışlardır. O yıllarda Turgut Özal ve hükümeti dış politikada yumuşak güç ve kamu diplomasisi faaliyeti olarak gördüğü bu okulların açılmasına destek vermiştir. Örgüt 1997'de dinler arası diyalog adı altında Hristiyan alemi ile iletişime geçmiştir. Gülen kendisini ılımlı bir İslam yorumcusu olarak göstermiş, Türkiye'de ve Batı'da bazı kesimlerden destek bulmuştur. 28 Şubat Postmodern darbe sürecinde 1980 darbesindeki gibi askerlerle birlikte olduğunu ifade ederek sahip olduğu okulları devlete devredebileceğini açıklamıştır. 1999 yılında Öcalan'ın yakalanıp Türkiye'ye teslim edilmesiyle Fethullah Gülen de Amerika'ya gitmiştir. Ne tesadüftür ki PKK terör örgütü lideri Amerika tarafından yakalanıp Türkiye'ye verilirken ileride Türkiye'nin başına bela olacak ve 15 Temmuz darbe kalkışmasını yapacak bir örgütün başı olan Fethullah Gülen de Türkiye'den kaçırılarak Amerika'ya yerleştirilmiştir (Aygen, 2018: 246-247).

Türkiye Cumhuriyeti'nin yakın tarihi içinde FETÖ, tüm kritik süreçlerin içinde bulunmuştur. Işık evleriyle kırk yıl önce yola çıkan örgüt, çoğunlukla gizli ama aktif bir rol oynayan uluslararası bir örgüt olarak derinden ve hızla büyümüştür. Dolayısı ile 15 Temmuz 2016 gecesini gerçekleştirdiği kanlı darbe girişimi 40 yıllık bir örgütlenme ve stratejinin sonucudur. FETÖ mensuplarının iddia ettikleri ve Batı mediasından da karşılık bulduğu gibi örgüt dini bir “Cemaat” ya da “Hizmet Hareketi” değildir. Fethullah Gülen'in de sadece bir vaiz olmadığı gibi. 18 Aralık 2013 tarihinde BBC'de çıkan bir haberde Gülen için “İslam'ın modern yüzü” ifadesi kullanılmıştır. Bu tanım tamamen gerçek dışıdır çünkü Fethullah Gülen yaptığı bütün konuşmalarda İslam terminolojisini ve literatürünü kendi politik emelleri için daima

bir araç olarak kullanmıştır. Teşbih ve metaforlarla bezenmiş konuşmalarının hemen her ayrıntısında çeşitli planlar, hesaplar ve mesajlar barındırmaktadır. Toplumun en hassas olduğu eğitim, din ve yardımlaşma gibi konularını kullanarak nihai hedefine ulaşana kadar kendini gizleme ve inancını saklama diyebileceğimiz “takiye” yöntemini uygulayarak devletin bütün kılcal damarlarına sızmış ve bu uğurda her yolu meşru saymıştır. FETÖ yapılanması Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) içinde 40 yıldan fazla bir zamandan beridir sızma faaliyetleri içinde olduğu, farklı zamanlarda birçok üst düzey askeri yetkili tarafından dile getirilmiş ve faaliyetleri raporlanmıştır. 2014 yılından itibaren FETÖ resmi olarak bir terör örgütü olarak kabul edildi ve FETÖ ile mücadele ulusal güvenlik stratejisi içinde değerlendirildi. Daha sonra ise TSK içindeki FETÖ yapılanmasının tasfiye edilmesi için strateji belirlendi. 2016 yılının ağustos ayında yapılacak olan Yüksek Askerî Şûra ile TSK içindeki FETÖ’cü askerlerin tasfiye edilmesi bekleniyordu. Dolayısıyla darbe zamanının bu mülahazalarla belirlendiği düşünülmektedir (Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, 2016: 22).

Uzun yıllardan beri küresel bir aktör haline gelmiş olan Fethullah Gülen, Amerika Birleşik Devletleri’nde Pensilvanya eyaletinde güven altında yaşamaktadır. 15 Temmuz darbe girişiminin de bu örgüte havale edildiğini söyleyebiliriz. Yaşadığı ve içinde bulunduğu ilişkiler açısından bağımsız bir şekilde darbe gibi kritik ve zorlu bir işe girişmesi mantık dışıdır. Darbe gecesi FETÖ’cü subayların ısrarla kendilerinin NATO askeri olduklarını, dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti Devletine bağlı güvenlik unsurlarının onlara müdahale etme yetkilerinin olmadığını belirtmeleri bu açıdan manidardır (Evkuran, 2017: 102).

15 Temmuz darbe girişiminin arkasında hangi güçlerin ve kimlerin olduğu ve hangi dış desteklerin olabileceği ilk andan itibaren konuşulmaya başlanmıştır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, darbenin gerçekleşmeye başladığı ilk saatlerde Türk Silahlı Kuvvetleri’nin içine sızmış FETÖ’cü bir grubun buna kalkıştığını açıkladı. Daha sonra ortaya çıkan deliller bu açıklamanın doğru olduğunu göstermiştir (Öztemel, 2017: 71).

15 Temmuz 2016 darbe girişimine kadar uluslararası güçler, FETÖ yapılanmasını kullanarak hükümeti yıpratma ve düşürme faaliyetleri içinde bulundular. Bu

faaliyetler, MİT krizi, Gezi olayları ve sonrasında gerçekleşen 17/25 Aralık operasyonlarıdır. Özellikle 2014 yılından itibaren uluslararası medyada Erdoğan'ın otoriterleştiği ve Türkiye için darbe söylentileri yazılıp çizilmeye başlandı. 21 Mart 2016 tarihinde Bush'un Ortadoğu Danışmanı olan Michael Rubin, "Türkiye'de darbe olasılığının yüksek olduğunu" söyledi. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı suçladığı yazısında idam olmasa bile uzun yıllar hapis yatacağı iddiasında bulundu. Türkiye'de bir darbenin gerçekleşmesi durumunda ABD'nin darbeyi yapanlarla beraber ilişkilerini sürdüreceğini belirtti (Rubin, 2016a). Darbe girişiminin sabahında New York Post'ta yayınlanan bir yazısında Türkiye'de darbenin gerekli olduğunu dile getirmiştir. Foreign Policy'deki makalesinde Fethullah Gülen'in bir hoşgörü adamı olduğunu belirtmiştir (Rubin, 2016b). Michael Rubin Amerikan Askeri Donanması Akademisi'nde dersler vermiş ve 2002-2004 yılları arasında George W. Bush'a İran ve Irak konularında danışmanlık yapmış bir isim olması sebebiyle bu açıklamaları önemlidir. Dick Cheney'nin danışmanlığını yapan John Hannah ise Foreign Affairs'te yazdığı bir makalesinde, Cumhurbaşkanı Erdoğan'la er ya da geç bir hesaplaşmanın olacağını ifade ediyordu (Hannah, 2016). "Erdoğan gibi bir sorunu nasıl çözersiniz?" başlığını taşıyan yazısında, ABD yetkililerinin Erdoğan meselesinin kendi kendisine hal olacağını düşünerek sorunun korktukları kadar olmadığını ifade ediyorlardı. Dolayısıyla dünyadaki jeo-stratejik toprakların en önemli bir yerinde olan eski müttefikleri Türkiye için zor kararlar alma durumuyla karşı karşıya kalmaktan kurtulacaklarını umuyorlardı. Umut ettikleri gerçekleşmediği gibi daha da kötüye gitti. Erdoğan ABD çıkarları için büyük tehlikeler yaratmaya devam ediyor, er ya da geç bir hesaplaşma gününün yaşanması ihtimal dahilinde olduğunu iddia eden John Hannah, Erdoğan'ın durdurulması için Ak Parti'den kopmuş sağ bir parti, Gezi Parkı eylemlerine benzer bir kitle hareketi veya askeri darbeyi seçenekler dahilinde öneriyordu (Öztemel, 2017: 73-75).

Darbe girişimi sırasında Amerikan ordusu istihbaratçı subaylarından olan emekli Yarbay Ralph Peters, Fox News televizyonuna şöyle konuşmuştur: "Bu darbe Türkiye'nin İslami bir diktatörlük olmaktan kurtulması için son şansıdır. Bu darbeye rol alanlar iyi adamlardır." Peters, darbe başarısız olduktan sonra yaptığı açıklamada ise "Şayet darbe başarılı olsaydı İslamcılar kaybedecek biz kazanacaktık." itirafında bulunmuştur (Peters, 2016). 15 Temmuz darbe kalkışmasının ardından Amerika

Birleşik Devletleri adına ilk açıklamayı ABD Dışişleri Bakanı John Kerry yapmıştır, “Barış, istikrar ve süreklilik umduğunu” belirten kısa bir yorumla geçiştirmiştir (Reuters, 2016). Obama, Beyaz Saray’daki ofisinde darbe ile ilgili yaptığı ilk basın toplantısında Türkiye’deki Amerikan vatandaşları için “Şiddet olaylarında herhangi bir Amerikalının öldürüldüğü veya yaralandığına dair endikasyon bulunmadığı” belirtilmiştir. Basın açıklamasının diğer bölümlerinde ise Obama, Türkiye’de yaşayan tüm tarafların hukukun üstünlüğü çerçevesinde kalarak şiddete ve istikrarsızlığa yol açabilecek eylemlerden kaçınmaları gerektiğini ifade etmiştir (The White House, 2016). Obama meşru hükümeti yıkmaya çalışan, onlarca masum insanı öldürenlerle darbeye karşı duranlar arasında bir ayırım yapmamıştır. Bilakis iki eşit taraf muamelesi yaparak sadece yasalara saygı duyulması çağrısında bulunmuştur. Diğer dikkat çeken bir unsur ise basın bildirisinde “darbe girişimi” veya “darbe planlayıcıları” ifadelerinin hiç yer almamasıdır. ABD Ankara Büyükelçiliği darbe girişimi sırasında yaptığı açıklamada benzer ifadeler kullanarak askerlerin bazı kamu kurumlarını abluka altına aldığını güvenlik güçlerinin de buna karşı durduğunu belirtmiştir. Büyükelçi gayrimeşru bir kalkışma olduğuna dair hiçbir beyanatta bulunmamıştır. Hatta darbecilere destek anlamına gelen ifadeler kullanmayı tercih etmiştir (ABD Ankara Büyükelçiliği, 2016). AB kurumlarından ise ancak darbe girişimi bastırıldıktan sonra bir açıklama yapıldı. AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilcisi ve Başkan Yardımcısı Federica Mogherini ve Avrupa Komşuluk Politikası ve Genişleme Müzakereleri Komiseri Johannes Hahn tarafından yapılan açıklamada ABD’den farklı olarak darbe kınandı fakat daha çok darbe sonrasına vurgu yapıldı, “denetim ve dengelerle Türkiye’nin anayasal düzenine hızlı bir şekilde geri dönme ihtiyacı olduğu” temel hak ve özgürlüklerin üstünlüğü konusuna dikkat çekildi (Avrupa Komisyonu, 2016).

Yapılan bütün bu açıklamalarda 246 insanın hayatını kaybettiği bir darbe kalkışmasında demokrasiyi ve meşru yönetimini savunmak için halkın verdiği mücadeleye hiç vurgu yapılmaması, Batının Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve halkıyla empati yapmadıklarını göstermektedir. Tam tersine darbe girişiminde bulunanlara sınırlı tedbirler alınmasını istemişlerdir. John Kerry ve Federica Mogherini, 18 Temmuz 2016’da Brüksel’deki ortak bir basın açıklamasında Türkiye’deki darbe girişimi ile ilgili yaptıkları konuşmalarda Türk hükümeti ve Cumhurbaşkanı

Erdoğan'ın neler yapması gerektiği ile ilgili direktifler verdiler. Kerry, “Türkiye Hükümetini ülke genelinde sakin ve istikrarı sağlamaya sıkı bir şekilde teşvik ettiklerini” ve “Türkiye Hükümetini, ülkenin demokratik kurumlarına ve hukukun üstünlüğüne saygı konusunda en üst standartlara uymaya davet ettiklerini” ifade etmiştir (ABD Dışişleri Bakanlığı, 2016). Kerry ayrıca Türkiye'nin NATO üyesi olması dolayısıyla gelişmeleri dikkatlice gözlemlediklerini ve konuyla ilgili bir bildiri hazırladıklarını açıkladı. Batı medyası ise bu bildiriye kamuoyuna NATO üyeliğinin askıya alınmasından Türkiye'nin uluslararası camiadan tecrit edilmesine varan yaptırımlar şeklinde sunmaya çalıştı (Ensor and Rothwell, 2016). Almanya Başbakanı Angela Merkel, İngiltere Dışişleri Bakanı Boris Johnson, Fransa Dışişleri Bakanı Jean-Marc Ayrault gibi Batılı yetkililerden de benzer açıklamalar yapıldı (Banks, 2016). Darbe kalkışması yapanlara dönük bir uyarı ve eleştiriden ziyade hükümetin aldığı önlemler eleştiriliyordu (Ataman ve Shkurti, 2016: 61-63).

3.1.2. İncirlik Üssünden Kalkan Jetler

16 Temmuz'da basında yer alan çeşitli bilgilere göre 15 Temmuz darbe girişiminde İncirlik Üssünden kalkan tanker uçakları, Başkent Ankara'yı bombalayan F-16'lara yakıt ikmali yapmışlardır. Hürriyet'te yer alan bu habere göre, “F-16'ların uzun süre havada kalabilmesi için İncirlik Hava Üssünden KC135R tipi iki tanker uçak görevlendirildi. Bu uçaklar önce Ankara'da sonra da İstanbul'da görev yaparak F-16'ların saatlerce havada kalmasını sağladı.” (Hürriyet, 2016a). 30 Temmuz'da basında yer alan haberlerde İncirlik'ten kalkan uçakların radar kayıtlarında 15 Temmuz gece yarısından önce iki tane, bir tanesi ise sabaha doğru olmak üzere 3 tanker, Ankara ve İstanbul üzerinde darbecilerin halka ateş açtığı savaş füzelerine yakıt ikmali yaptığı anlaşılmıştır. Kayıtlarda 3 tanker uçağının F-16'lara 20'den fazla yakıt ikmali yaptığı görülmektedir. Hükümetin İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'ya göre darbenin arkasında ABD'nin olduğunu düşündüren birçok etmen vardır. ABD'den darbe girişimine ilişkin yapılan ilk resmî açıklamalarda Dışişleri Bakanı John Kerry, konuyla ilgili detayları bilmediğini, Türkiye'nin barış ve istikrar içinde kalacağını umut ettiğini belirtti (t24, 2016). Kerry, açıklamalarında darbeyi kınamadığı gibi darbeye karşı bir tavır da takınmamıştır. ABD'nin darbedeki rolüne ilişkin diğer bir kanıt ise Amerika'nın Teksas eyaletinde bulunan CIA'nın gölge kuruluşu olarak değerlendirilen Stratfor, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın içinde

bulunduğu uçağının yerini tespit ederek yer bilgilerini twitter hesabından peş peşe atmıştır (Milliyet, 2016). 18 Temmuz'daki başka önemli bir haberde ise darbe girişiminden önce 39. Mekanize Tugay Komutanı Hasan Polat'ın Amerikalılarla 12 kez görüştüğü ifade edilmiştir (Gazetevatan, 2016). FETÖ ile ABD'li bazı yetkililerin, darbenin başarılı olması için öldürülecek insanların listesinin hazırlandığı ifade edildi (Öztemel, 2017: 75-76).

3.1.3. FETÖ Elebaşının İade Talebi

15 Temmuz darbe kalkışmasını ardından Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Amerika'dan FETÖ elebaşı Gülen için "acil tutuklama" talebinde bulunarak Fethullah Gülen'in iadesi için Amerika Birleşik Devletleri'ne darbe girişimi ve işlediği suçlarla ilgili 85 kutu dolusu delil göndermiştir. Bunun yanında muhalefet partisi liderleri de Gülen'in Türkiye'ye iade edilmesi yönünde ABD'ye çağrıda bulundular. ABD ile Türkiye arasında "Suçluların Geri Verilmesi ve Ceza İşlerinde Karşılıklı Yardım Anlaşması"nın iade talebinde reddedilmeyecek suçlar arasında "Devlet başkanı veya Hükümet Başkanına karşı işlenmiş veya işlenmeye teşebbüsü edilmiş suç" maddesi bulunmaktadır. Buna göre darbe girişiminde işlenen suçların yanında Cumhurbaşkanı Recep Erdoğan'a yönelik suikast girişimi Gülen'in iade edilmesini gerektirmektedir. Bu çağrılara ve iki ülke arasındaki anlaşmalara rağmen FETÖ elebaşı Gülen, halen Pensilvanya'da oturmakta ve oradan örgütüne talimat vererek yayınladığı videolar vasıtasıyla Türk siyasetçilerini tehdit etmeye devam etmektedir. Türkiye halkının yüzde 88,2'si darbenin arkasında FETÖ'nün olduğunu bilmekte ve buna inanmaktadır. Yine uluslararası gözlemci ve diplomatların kanaati de bu yöndedir. ABD'nin eski Türkiye Büyükelçisi James Jeffrey darbe sonrasında yaptığı bir açıklamada bu darbe girişimini Gülenlilerin yapabileceğini ifade etmiştir. Avrupa Parlamentosu raportörü Kati Piri ise, "Darbenin arkasında Gülen'e bağlı insanların olduğundan hiçbir şüphem yok" demiştir. (Cumhurbaşkanlığı Sekreterliği, 2016: 42).

18 Temmuz 2016'da ABD Dışişleri Bakanı John Kerry, Fethullahçı Terör Örgütü Elebaşı Gülen'in iade talebi ile ilgili bir soruya şu cevabı vermiştir:

"Gülen'le ilgili biz henüz bir iade talebi almadık. Cumhurbaşkanı Erdoğan, kamuoyu önünde ABD'den Gülen'in iade edilmesini istedi. Ben, Türkiye Dışişleri

Bakan'na iadenin, uygun kanallarla yasal zeminde ve resmi olarak istenmesi gerektiğini söyledim. Bize gönderecekleri iade dosyasında, suçlama değil kanıt göndermeleri gerektiğini söyledim. Bizim, birçok ülkedeki hukuk sistemlerine de uyan gerekli delilleri görmemiz gerekiyor. Deliller bu standartlara uyuyorsa, Türkiye ile olan iade anlaşmalarının gereğini yerine getirmemekte herhangi bir çıkarımız yoktur...” demiştir. Brüksel’de, AB Dışişleri Bakanları toplantısından sonra AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini’yle yaptığı ortak basın açıklamasında, toplantıda Türkiye'nin durumunu konuştuklarını belirten Kerry: "Türkiye, NATO müttefik ve AB'nin önemli ortağı. Biz seçilmiş yönetimin yanında yer alıyoruz, erken saatlerde bunu duyurduk." dedikten sonra hükümetin sakin davranması ve ülkenin demokratik kurumlarına ve hukukun egemenliğine saygı gösterilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Mogherini ise, O gece ilkin AB meşru kurumların önemini belirtmiştir. Darbe teşebbüsünü kınıyoruz, dedikten sonra Türkiye'nin anayasal düzenin korunması, demokrasi ve insan haklarına saygı gösterilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Mogherini o günkü idam söylemlerinden dolayı da yasalarında idam cezası olan hiçbir ülkenin AB içinde olmayacağını belirtmiştir (Anadolu Ajansı, 2016).

AB ülkeleri ve ABD’li yetkililerin darbe girişimiyle ilgili yaptıkları çoğu uyarı ve açıklamaların darbecilerden ziyade Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine yönelik olduğu görülmektedir. Yaptıkları beyanatlarda darbe kalkışması görmemezlikten gelinerek, suçlulara yönelik yaptırımlar eleştirilmiştir. FETÖ elebaşı Gülen'in iadesi konusunda aradan geçen 3 yıla ve Türkiye’den gönderilen kolilerce delile rağmen Gülen hala iade edilmemiştir.

NBC News'te yer alan Carol E. Lee, Julia Ainsley ve Courtney Kube imzalı bir haberde ABD Başkanı Donald Trump’a sorulan bir soru üzerine "Gülen'in iadesi şu anda gündemimizde yok. Türkiye için ne yapabileceğimize her zaman bakıyoruz” demiştir. Haberde Trump yönetimi ve Türk yetkililer arasında yapılan görüşmelerde Gülen'in iade edilmemesi halinde Güney Afrika'ya gönderilmesi ya da Gülen'in kendi isteğiyle ülke dışına çıkması gerektiği yer aldı. Gülen'in iade konusunun İstanbul'da öldürülen Suudi gazeteci Cemal Kaşıkçı cinayetinden sonra gündeme geldiği ve Türkiye'nin bu konuda Suudi Arabistan üzerindeki baskısının azalması

için, Gülen'in ABD'den çıkarılması için yasal yollar arandığı belirtildi (Yeni Şafak, 2018).

Adalet Bakanı Abdülhamit Gül, FETÖ elebaşı Fethullah Gülen'in iadesine ilişkin sorulan bir soruya: "Biz bu iadenin gerçekleşeceğine, gerçekleşmesi gerektiğine inanıyoruz. Bir hukuk devleti iseniz bunu yaparsınız. Bu konuda şu ana kadar bir netice alınmadı ama biz alınması için tüm hukuki yolları kullanacağız." açıklamasını yapmıştır (NTV, 2019).

Amerika Birleşik Devletleri'nin FETÖ elebaşı Gülen'i neden şimdiye kadar iade etmediği veya 15 Temmuz darbe kalkışmasıyla ne kadar bağlantılı olduğu biraz da Gülen'in 1999 yılında Amerika'ya nasıl ve kimlerin desteğiyle gittiği ile alakalıdır.

FETÖ elebaşı Fethullah Gülen'in 1999 yılında Pensilvanya'ya gidip orada yerleşmesine destek olan ve ikametine kefil olan kişi CIA'nın üst düzey eski bir yetkilisi olan Graham Fuller' dir. Dünyanın en güçlü ve etkili istihbarat örgütü olan CIA'nın, işine yaramadığı veya menfaatleri için kullanmayacağı bir kişiye referans olması mümkün değildir. Ayrıca Gülen'in Pensilvanya'da yerleştiği çiftlik ve içindeki malikâne Katolik Cizvit Tarikatı'nın yaz kampı için kullandığı bir yerdi. 1993 yılında bir Türk tarafından 230 bin dolara satın alınan malikâne 190 bin dolara Gülen Örgütü'nün bir Vakfı olan White Rose'a devredilmiştir. Örgütün CIA ile ilişkisinin bir sır olmadığı, Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Gülen okullarının "CIA Karargâhı" gibi görevi yaptığı biliniyor (Öztürk, 2018: 184).

15 Temmuz darbe girişiminden sonra da CIA Eski Direktörü Graham E. Fuller, Huffington Post'ta yazdığı makalede Gülen'i savunarak Türk Hükümeti'nin darbeye karşı verdiği mücadeleyi eleştirmiştir:

"Gülen yıllardır kendi takipçilerinin, hatta dini inancını açık eden herhangi birinin, dışlandığı bir orduda ciddi bir darbeyi organize etme kapasitesine sahip değildir. Türk istihbaratı yıllardır bu hareketi takip ediyor... Neden Gülen kendi görüşlerine böylesine ters ve Recep Tayyip Erdoğan'a karşı en zayıf olduğu bir zamanda bir darbe yapmayı tercih etsin ki?" (Huffington Post, 2016). Darbe girişiminden sonra hükümetin yaptığı tasfiyeleri eleştirerek Erdoğan Hükümetinin uluslararası camiadan hızla dışlanarak kendi sonunu hazırlıyor demiştir. Graham Fuller bu ifadelerinde

yalnız kalmamıştır; Batı'daki sağ ve sol eğilimli medyanın, darbe girişimine ilişkin yaptığı analizlerde de buna benzer argümanlar kullanılmıştır. İngiltere'nin sol eğilimli gazetesi Guardian ile ABD' deki sağ siyasetin sözcüsü FOX News, darbe girişiminde ve sonraki süreçte aynı söylemde birleşerek Türk hükümetini suçlayan ifadeler kullanmışlardır. Batı'da Türkiye'deki darbe girişimi, Erdoğan ve onun siyaset yapma biçimi kadar neden ilgi çekmiyor sorusunun cevaplanması gerekiyor (Balcı ve Turan, 2017: 55).

FETÖ kendisine bağlı vakıflar ve şirketleri aracılığı ile ABD Başkanlık seçimlerinde de etkili olmaya çalışmıştır. 2006 yılından başlayarak Hillary Clinton'a seçim kampanyalarından itibaren Mehmet Topal ismiyle yapılan bağışlar, 2007-2008 ve 2009 yıllarında yoğunluk kazanmıştır. 2015'te ise ABD'de bulunan Gülen'e bağlı Türk Kültür Merkezi'nin başkanı Recep Özkan tarafından Hillary Clinton'a bir milyon dolar bağış yapılmış ve medyada yankı uyandırmıştır (Öztemel, 2017: 76-77).

29 Temmuz 2016 tarihinde ABD Ulusal İstihbarat Direktörü James Clapper yaptığı açıklamalar ile Türkiye'de büyük tepki çekmiştir. ABD'nin Colorado eyaletindeki bir güvenlik forumunda konuşan Clapper, darbe girişiminden sonra Türkiye'deki bazı muhataplarının tutuklandığından dolayı kaygı duyduğunu ifade etmiştir. Wall Street Journal gazetesinde yayınlanan haberde Clapper:

“Darbe girişimi ve geri tepmesi, Türkiye'deki ulusal güvenlik aygıtının tamamını etkiledi. Bizim bazı muhataplarımız ya tasfiye edildi ya da tutuklandılar. Şüphesiz ki bu durum ABD'nin Ortadoğu stratejisini daha güç hale getirecek" demiştir. Aynı forumda konuşan ABD Merkez Kuvvetler Komutanı (CENTCOM) General Joseph Votel'in açıklamaları ise şöyledir:

“Darbe girişiminin ardından ABD ordusunun Türk ordusundaki birçok yakın müttefikinin hapse konduğunu” söyledi. General, “Birçok Türk lider, bilhassa askeri liderle şüphesiz ki ilişkilerimiz var. Bu ilişkilerin nasıl etkileneceği konusunda kaygılıyım” demiştir. 15 Temmuz darbe girişiminin başarısız olmasından dolayı ikili ilişkiler adma kaygılı olduklarını belirtmişler ve ABD'nin bölgedeki operasyonlarının zayıflayacağını söyleyerek FETÖ'nün darbe girişiminden ziyade kendi

menfaatlerinin zedeleneceğinden duydukları endişeyi dile getirmişlerdir (Hürriyet, 2016b).

Ekim 2017 tarihinde Kartepe’de gerçekleşen “Uluslararası 15 Temmuz ve Darbeler Sempozyumu”na konuşmacı olarak katılan Avrupa Birliği Genişlemeden Sorumlu Eski Komiseri Günter Verheugen, 15 Temmuz darbe girişimini Türkiye’ye 50 kilometre mesafede bir yerdeyken duyduğunu ve önce inanmadığını belirtmiştir. Geçmişte çokça darbenin yapıldığı bir ülke olsa da Türkiye’nin, şu anda tamamen işleyen bir demokrasiye sahip olduğunu ve darbelerin ciddi bir suç teşkil ettiğini vurgulamıştır. 17 Temmuz’da Almanya’ya döndüğünde Avrupalı yetkililerden Türkiye’nin yanında olduklarını ifade eden sıcak ve samimi yorumları beklediğini söylemiştir. Türkiye’deki darbe girişimine karşı güçlü gösteriler görmeyi ve Avrupa Birliği’nin her yerinde Türk sivil toplumun gücünün destekleneceğine inandığını ama bunun gerçekleşmediğini ifade etmiştir.

Aynı sempozyumda konuşan Cumhurbaşkanı Sözcüsü İbrahim Kalın, 15 Temmuz darbe girişiminin püskürtülmesinden saatler veya günler sonra yaptıkları açıklamalarda Batılı devletlerin darbeden ziyade darbe girişiminden sonra alınan tedbirleri eleştirdiklerini ifade ederek konuşmasına şöyle devam etmiştir:

Darbeden sonra OHAL ilan edildiği için “bu demokrasiye aykırıdır” diye sesler yükselmeye başladı. 15 Temmuz gecesi yüz binlerce hatta milyonlarca insanın sokaklara dökülerek püskürttüğü darbe girişiminde 150 tane şehidimizin, 2193 gazimizin olduğu bir süreçte OHAL’in ilan edilmesinin eleştirilmesi ne kadar hakkaniyetlidir? Fransa’da gerçekleşen iki terör saldırısından sonra OHAL ilan edilmiş ve Batılı ülkeler bu durum karşısında sessiz kalmışlardır. Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki Batılı ülkeler, kendi ulusal güvenlikleri ve kamu düzeni söz konusu olduğunda Olağanüstü hâl ve diğer güvenlik tedbirlerini almayı normal karşılıyor. Fransa, Almanya, İngiltere ve Amerika’daki terörle mücadele yasalarını incelediğimizde bunları hayata geçirirken, bir devletin millete karşı yükümlülüğü olarak normal kabul edilirken bizim ülkede aynı kanunların çıkartıp darbecilere, cuntacılara, teröristlere karşı uyguladığımızda demokrasi ve insan hakları meselesi haline getiriliyor (Kartepezirvesi, 2018: 46).

3.2. İran'a Yaptırımlar Çerçevesinde Türk- Amerikan İlişkileri

20. Yüzyılın başından itibaren II. Dünya Savaşı'ndan sonra, düşman tarafı ne kadar kararlı ve cesaretli olursa olsun temel ihtiyaç maddelerinden yoksun bırakılması onun askeri olarak fazla direnemeyeceğini göstermiştir. Bu argüman Soğuk Savaş dönemi boyunca yaygınlık kazandı (Acar, 2015: 12).

ABD, Soğuk Savaş döneminde 91 ülkeye ekonomik yaptırım uygulamıştır. Sovyetler Birliği ile yakınlaşan bütün ülkeler bu yaptırımların hedefi oldu; Doğu Avrupa, Latin Amerika, Ortadoğu, Pasifik... Hatta bu yaptırımlar o kadar yaygınlaştı ki 1980'de dünya basınında ABD "Yaptırımlar Olimpiyat Şampiyonu" olarak lanse edilmiştir. Amerika, şartlı hibe, askeri yardımlar, kredi gibi yardımları da havuç ve sopa diyebileceğimiz bir yöntem olarak kullandığı için bunları da ambargo-boycot, varlık dondurma gibi olumsuz enstrümanlarla beraber anmak gerekir. ABD, Marshall Planı çerçevesinde bunlara çok sıkça başvurdu ve bu kapsamdaki ilk yardımları da Yunanistan ve Türkiye'ye yaptı. Buna karşılık Bretton Woods kurumlarını, şartlı kredi vermek ve aynı zamanda cezalandırmak istediği ülkelere de her türlü yardımı bloke etmek için etkili şekilde kullandı. 1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu'nun âtil durumda kalan pozisyonu aktif hale gelen Birleşmiş Milletler, dünyanın en önemli güçlü ekonomik yaptırım uygulayan uluslararası bir kurumu oldu. Örgüt 1990 yılından itibaren 29 ülkeye ekonomik yaptırım rejimi uygulamış, buna Irak ve Eski Yugoslavya ile başlamıştır. Öyle ki günümüzde Uluslararası politikada ekonomik yaptırımlar, başlıca enstrüman haline gelmiştir. Amerika'nın Soğuk Savaş dönemi boyunca kazandığı teknolojik üstünlüğü, Finans hegemonyası kurarak saldırgan tavrını dünyaya göstermiştir. Bu dönemde ABD'nin tek taraflı yaptırımları dramatik bir artış göstermiştir. ABD liberal dolaşımı öngören GATS sistemiyle kendisi ve müttefiklerinin fikri mülkiyet haklarının güvenceye alan TRİPS anlaşmaları yapıldı ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) kurularak sisteminin üç ayağı tamamlanmış oldu. ABD dünyaya bu sistemi dayatırken kendisi tam tersine serbest hareket etme imkânına sahip olmuştur. ABD'nin bu tek taraflı tavrı, 11 Eylül saldırılarından sonra daha da ivme kazandı ve dünyada yeni bir perde açılarak kolektif bir savaş başlatıldı. Bu savaşta kimin düşman ve terörist olduğu da Amerika Birleşik Devletleri tarafından belirleniyordu (Acar, 2015: 26-27).

İran Devrimi'nden sonra Amerika ve Batılı ülkeler, kendi çıkarlarına karşı politikalar ürettiğini düşündükleri İran'a karşı çeşitli yaptırımlar uygulamaya başladılar. İleri sürdükleri, İsrail karşıtlığı, nükleer silah elde etme, devrim ihracı politikası, terörizme destek verme ve şer eksenli gibi suçlamalarla İran savaşılacak düşmanlar arasında ilk sırayı almıştır. 1980 ve 1990'lı yıllarda yapılan yaptırımlar genelde İran'ın "terörizme destek" ve "insan hakları ihlalleri" gerekçe gösterilerek uygulanmıştır. 11 Eylül 2001 saldırıları ise ABD'ye İran'ı sıkıştırmak için önemli bir fırsat vermiştir. 2002 yılında, ABD merkezli İran Ulusal Direniş Konseyi Başkanı olan Ali Rıza Caferzade'nin, İran'da gizli iki nükleer tesisin olduğunu dünya kamuoyuna açıklamasından sonra, "İran Nükleer Sorunu" günümüze kadar taşınan bir mesele olmuştur (Küpeli, 2016: 106).

İran'ın nükleer silaha sahip olmak istemesi Ortadoğu'da Soğuk Savaş'ın sınırlamalarından kurtulmuş ABD'den ve nükleer silahlara sahip İsrail'den kendisine gelecek tehdidi önlemeyi amaçlamış olabilir. Aslında İran nükleer silahlara sahip olsa bile bunları ne ABD'ye ne de İsrail'e karşı kullanabilme kapasitesine sahip değildir. Hatta kendisine karşı bir nükleer saldırıyı orta veya uzun vadede önleme imkânından bile yoksundur. ABD'nin İran'ı bir tehdit olarak algılamasının bir sebebi, İran'ın askeri yönden şimdilik dokunulmaz durumda olmasındandır. Yine nükleer silahlara sahip bir İran, kendisine karşı yapılacak saldırıları engelleme imkânına sahip olacaktır. ABD'nin İran'ın nükleer silahlara sahip olmasını istememesinin en önemli nedenlerinden bir tanesi bu durumun Ortadoğu'da bir domino etkisi yaratabilme ihtimalidir. Mesela Türkiye, Suudi Arabistan ve Mısır da nükleer silahlara sahip olmak isteyebilirler. Bu da Amerika'nın bölgede kendi menfaati için dengeleri kurmakta zorlanacağı anlamına gelmektedir (Ürküt, 2013: 63-64).

Türkiye-İran ekonomik ilişkilerine baktığımızda İran-İrak Savaşı'nın ilk dönemlerinde iki ülke arasında ekonomik ilişkilerin olumlu seyrettiği, 1990'larda ise ticari ve ekonomik ilişkilerin azaldığı görülmektedir. 2000'lerde tekrar yatırım, turizm ve ticaret gibi alanlarda iş birliğine gidilmiştir. Bu dönemde Şangay İş Birliği Örgütü (ŞİÖ) gibi çeşitli ortaklıklar da kurulmuştur. 2000 yılında İran ve Türkiye arasındaki ticaret hacmi 1 milyar dolar iken bu rakam 2008 yılında, 10 milyar dolara; 2012 yılında ise 22 milyar dolara yükselmiştir. Ancak bu yükselen ticaret hacmi

2012 yılından itibaren tekrar azalmaya başlamıştır. 2015 ve 2016 yıllarında 10 milyar doları seviyesine düşmüştür. Fakat her halükârda 2000'deki ticari hacimden daima daha büyük olmuştur. Türkiye'nin yükselen bu ticari ilişkileri sadece İran'a özel değildir. AK Parti iktidarı döneminde uluslararası ilişkilerde ekonomik iş birliğini geliştirmeyi bir vizyon haline getirerek dış politikada öncelikleri arasında yer aldığı söylenebilir (Özdağ, 2018: 237-238). İran, ABD ve Avrupa devletleri arasında bir kırılma yaratarak Avrupa ülkeleriyle ekonomik ilişkiler kurmak istemiştir. Fakat Avrupa devletleri, ABD'nin öngördüğü yaptırımlara destek verdiği için İran'ın bu gayretleri sonuçsuz kalmıştır. İran ise içine düştüğü ekonomik zorluklardan dolayı Rusya ve Çin'e yakınlaşmıştır. Yaptırımlara rağmen kısıtlı da olsa İran'la ekonomik iş birliği yapan diğer bir ülke Türkiye'dir (Özdağ, 2018: 240).

Bu iş birliğini kısıtlayan unsur, ABD'nin İran'a yaptırımlarının 2010 yılından itibaren daha da sertleşmeye başlamasıdır. 2010 ve 2011 yılında AK Parti hükümeti, ABD'nin rızasını alarak yaptırımlardan muafiyet elde etmek istemiştir. Türkiye'nin ABD ile müzakerelere başladıktan sonra bir yıl içerisinde Türkiye'nin İran'dan aldığı Petrol yüzde 40 azalmıştır. İran'a uygulanan ABD yaptırımları aslında sadece İran'a yönelik değildir. Amerika, liderliğindeki küresel ve tarihsel bloğu sağlamlaştırmak amacıyla bunu uygulamaya çalışmaktadır. Öyle ki ABD, kendi çizdiği sınırlar dışında İran'la ekonomik iş birliği yapmaya çalışan tüm ülkeleri hedefe koymuştur. ABD Hazine Bakanlığı Terörizm ve Finansal İstihbarat Müsteşar Yardımcısı D.S. Cohen, BMGK kararlarında olmadığı halde Türkiye'nin Bank Mellat'la ilişkisini kesmesini istemiştir. CISADA, bankalar üzerinden İran'ın enerji sektöründe kullanabileceği ve yıllık 5 milyon dolardan fazla mal ya da hizmet yapan aktörlere cezai müeyyide uygulamayı hedefliyordu. Nisan 2011 sonlarında Cohen'in Türkiye'ye yaptığı ziyaret sonrasında Türk bankaları Bank Mellat ile ilişkilerini kesmiştir. AK Parti hükümeti Bank Mellat'ın Türkiye'deki şubelerinin kapatılmasını istemediği halde, banka aktif büyüklük açısından giderek küçülmüştür. Amerika, 2010-2016 yılları arasında uyguladığı yaptırımlarla İran'ı uluslararası mali sistemden dışlamıştır. Dolayısıyla ABD'nin Türkiye'ye en büyük baskısı da bankacılık sektöründe olmuştur (Özdağ, 2018: 242-243).

Bu yasaya göre İran Merkez Bankası ve İran'ın belli başlı mali kuruluşları ile işlem yapan banka ve finans kuruluşlarının hesapları ABD tarafından engellenecektir.

Yasa 60 gün içinde petrol dışı ürünler için özel finans kuruluşlarına uygulanacak, 180 gün sonra ise petrol alımlarıyla ilgili hem özel hem kamusal finans kuruluşları da bu kapsama alınacaktır. Bu yaptırımların amacı kamusal ve özel kurumları ABD ve İran arasında bir tercihe zorlamaktır. Özel kurumlar doğrudan kendi devletlerinin müdahalesi olmadan ABD ile bağlarını koparmamak için İran ile ilişkilerini keseceklerdir. Görünüşte yaptırım Amerika ve İran arasında olmasına rağmen ABD'nin küresel finans ve ticari rolü dolayısıyla bütün dünyayı etkileyeceği açıktır. ABD'nin yaptırım uygulayacağını açıkladığı ilk üç büyük firma; Çin, Singapur ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde faaliyet gösteren petrol firmaları idi. İran'ın üçüncü büyük bankası olan İran Tejarat Bankasını ve Belarus'ta sahibi olduğu Trade Capital Bankası'nı da kara listeye aldı. ABD tarafından şirketlerin farklı bölgelerden seçilmesi, yaptırımların geniş bir coğrafyayı etkilediğini ve bununla İran'ın çevresi ile bağlarını zayıflatmayı hedefledikleri açıklanmıştır (Kırdar ve Kuru, 2012: 2-3).

Türkiye, ABD ile ekonomik ilişkilerinde ciddi sorunlar yaşayacağı endişesiyle yaptırımları fiilen uygulamak durumunda kalmıştır. İran'dan petrol ithal eden ve özel bir şirket olan Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş. (TÜPRAŞ), Halkbank üzerinden çalışmıştır. Hindistan'ın bazı şirketlerine de aracı olan Halkbank yaptırımlardan haberi olmadığını belirttikten bir süre sonra yaptığı açıklamada uluslararası düzenlemelere karşı çıkmayacağını ve gerekeni yapacağını belirtmiştir (Kırdar ve Kuru, 2012: 7-8).

İran'dan enerji almak zorunda olan Türkiye, İran'a ödemesini altın üzerinden yaparak bu sorunu aşmaya çalışmıştır. Fakat ABD, İran doğalgazının altın gibi değerler üzerinden satılmasını da engellemek için yeni bir yasa hazırlamış ve bu yasayı Şubat 2013'te yürürlüğe koymuştur. ABD, İran'la mali işlemleri durdurup enerji ticareti için Halkbank'ın kullanılmasını da yaptırımlara dahil etmiştir. Bu süreçte Amerika, Türkiye ve İran üçgeninde sorunlar yaşanmıştır. ABD'nin Sarraf ve Halkbank meselesini gündeme taşıma zamanlaması ABD'nin konuya yaklaşımı açısından önemlidir. 2013 yılında ABD'de yaptırım paketi yasalaştıktan sonra Türkiye, Halkbank'ın İran'la yaptığı işlemlere devam edeceğini açıklamıştır. Dolayısıyla İran'la altın üzerinden ticaretini ABD'nin bilmediğini söyleyemeyiz. Ancak ABD, 17/25 Aralık olaylarının olduğu ve Zencani'nin yakalandığı 2013 yılında Halkbank meselesini gündeme getirmeyip bundan üç yıl sonra İran'la P5+1

ülkelerinin anlaşma yaptıkları 2016 yılında gündeme taşımıştır. Özellikle Mısır'daki darbeden sonra Türkiye ile ABD'nin Ortadoğu yaklaşımları farklı olsa da birçok alanda iş birliği içinde olduğu söylenebilir. Fakat Türkiye'de 15 Temmuz 2016'da meydana gelen darbe kalkışması sonrasında ABD'den beklediği desteği görmemesi sonucu Türkiye, Rusya ve İran'la ilişkilerini geliştirmeye başlamış ve aynı zamanda Astana süreci ile Suriye sorununda bu iki ülke ile bir diyalog zemini bulmaya çalışmıştır. Bu sebeple ABD'nin, yaptırımların esnetildiği bir dönemde Halkbank meselesini gündeme taşımak istemesi, Ak Parti Hükümeti üzerinde baskı kurma çabası olarak değerlendirilebilir. Rıza Sarraf ile yapılan bir röportajda İran hükümeti ve Zencani ile bir ilişkisinin olmadığını tek amacının ambargo altındaki ülkesine yardım etmek olduğunu ifade etmiştir (Özdağ, 2018: 243-244). 17/25 Aralık sürecinde özellikle Halkbank, Hindistan'ın İran'dan bu banka üzerinden doğalgaz alması ve Musul-Kerkük petrolünün satılacağı paranın Halkbank'ta toplanmasından ve ABD bankaları üzerinden işlem yapılmamasından dolayı hedefe konduğu söylenebilir (Yılmaz, 2016: 7).

VAO Türkçeye yaptığı değerlendirmede İlhan Uzgel, İran meselesinin Türkiye ile Amerika arasında yapısal bir soruna dönüştüğünü, Trump yönetimindeki Amerika'nın bu konuda çok kararlı olduğunu ve Türkiye'yi İran konusunda zorlamak istediğini ifade etmiştir. Ayrıca, "ABD tarafı, Trump üzerinde muhafazakârlar ve Yahudi çevrelerinin etkisi güçlüyken İran'ı daha fazla sıkıştırmak istiyor." demiştir. Uzgel "Türkiye'nin pozisyonu gittikçe daha da kritik hale geliyor. Trump ve Erdoğan arasında İran konusunda yakın gelecekte bir uzlaşma olması zorunlu gözükmektedir. Türkiye'nin Amerika'dan" doğalgaz muafiyeti" alması şarttır. Brunson'un bırakılması karşılığında iki ülke arasında pazarlık olup olmadığı iddiası için İran sorunu çerçevesinde Halkbank'a bakılması gerekir. Halkbank Genel Müdür Yardımcısı Hakan Atilla'nın serbest bırakılması söz konusu olabilir. Amerika, Halkbank'ı Türkiye'nin İran'a yaptırımlar konusunda koz olarak da tutuyor olabilir." dedi. Nihat Ali Özcan ise konuşmasında, "ABD farklı adımlar uygulayarak İran'ı adım atamaz duruma getirmeyi amaçlıyor. Türkiye açısından doğalgaz sıkıntısı var. Türkiye'nin doğalgaz ithalatını sürdürebileceğini ve ABD'nin bunu bir süre tolere edebileceğini düşünüyorum." dedi. Ayrıca, "Mevcut durumda Türkiye-İran ticaretinde petrol ithalatında ciddi bir düşüş vardır. Ekonomik ilişkiler ile ilgili

bankacılık sisteminde bazı yükümlülüklerini yerine getirmekle beraber Türkiye, doğalgaz konusunda zor duruma düşecektir. Dolayısıyla her iki tarafın da bu konuda süreci biraz yavaşça yöneteceğini umuyorum. Aksi takdirde Amerika, İran'ı ambargo ile zorlarken bir yandan da Türkiye ile derin kriz yaşamak istemeyecektir.” dedi (Amerikanın Sesi, 2018).

3.3. Vize Krizi

4 Ekim 2017 tarihinde, FETÖ'nün 17/25 Aralık 2013'teki kumpasına ilişkin yürütülen soruşturma kapsamında hakkında dava açılan eski polis müdürleri Yakup Saygılı, Nazmi Ardiç, Mahir Çakallı ve Mehmet Akif Üner ve firari eski savcı Zekeriya Öz ile irtibatı tespit edilen ABD'nin İstanbul Başkonsolosluğu görevlisi Metin Topuz gözaltına alındı. Topuz'un, “Anayasal düzeni ortadan kaldırmaya teşebbüs”, “Devletin güvenliği veya iç veya dış siyasal yararları bakımından niteliği itibariyle gizli kalması gereken bilgileri, siyasal veya askeri casusluk maksadıyla temin etmek” ve “Türkiye Cumhuriyeti hükümetini ortadan kaldırmaya teşebbüs” suçlarından tutuklanmasına karar verildi (Yeni Şafak, 2017a). Bu tutuklama üzerine ABD tarafından Türkiye'den yapılan vize başvurularını askıya alındığını duyurdu. Gerekece olarak diplomatlarının ve çalışanlarının güvenliğini gösterdi. Bu karara Türkiye'den de yanıt gecikmedi. Misilleme kararı alan Türk hükümeti de ABD'ye kapıda vize ve e-vize uygulamalarını kaldırdı. ABD'nin İstanbul Başkonsolosu çalışanı Metin Topuz'un ajanlık suçlamasıyla tutuklanması iki ülke arasında yeni bir krize neden oldu (Cnnturk, 2017).

Türk-Amerikan ilişkilerinin uzun süredir daha da kötüye gideceği açıkça görülüyordu. Buna ABD'nin YPG'ye desteği, FETÖ üyelerinin iade edilmemesi gibi birçok sorunu göstermek mümkündür. Bu sorunların temelinde Türkiye ile Amerika arasındaki stratejik farklılıkların iyice belirginleşmesidir. Türkiye-ABD ilişkileri AK Parti dönemi öncesinde de farklı bölgesel öncelikleri olduğu ve stratejik farklılıkların Türkiye'ye ciddi zararlar verdiğini biliyoruz. İlk Körfez Savaşı'nda yüzbinlerce mülteci Türkiye'ye girmiş ve Savaş 1990'larda PKK'nın ivme kazanmasına sebep olmuştur. 2000'lerin başına geldiğimizde Irak'ın işgali, Türkiye'yi Amerikan ordusu için kuzey cephesini açmaya zorlamış ve işgalin yarattığı istikrarsızlık bölgede İran hâkimiyetini arttırmıştır. Amerika'nın 2014'ten beri Kobani'de DAESH'e karşı PYD'yi

desteklemesiyle PKK'nın orada otonom bir bölge yaratma tehdidi oluşmuştur. Türkiye bütün enerjisini Suriye'nin kuzeyindeki bu çabaları engellemeye çalışmakla geçirmektedir. ABD'nin bölgeye yönelik politikalarındaki bu tercihler ile Türkiye gibi bölgesel bir devletin çıkarları ile çatıştığı için bugünkü noktaya gelmiş bulunmaktayız. Dolayısıyla son yaşanan vize krizinin aslında iki ülke arasındaki çıkar ve stratejik farklılıkların çatışmasının bir sonucudur diyebiliriz. Çünkü birlikte çalışma alanlarının gittikçe azaldığını ve karşılıklı güven ilişkisinin son derece aşınmış olduğunu görüyoruz. 17/25 Aralık operasyonu ve 15 Temmuz darbe girişimi, Türkiye'nin FETÖ ile mücadelesi, ABD ile bölgesel strateji farklılıklarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu, Türkiye için özel bir meydan okuma haline geldi. Türkiye'nin darbe girişimi soruşturması bağlamında tutuklanan bir kişinin vize krizine sebep olması, iki ülkenin FETÖ meselesi gibi Türkiye için hayati bir konuda bile ne kadar ayrıştıklarını göstermiştir. Türk-ABD ilişkilerinde ABD'nin YPG'ye desteği stratejik bir çatışmayı ifade ederken FETÖ meselesi ise terörle mücadeledeki yaklaşım farklarını ortaya koymaktadır. Türkiye açısından bu iki mesele, ulusal çıkarları için hayati öneme sahip iken ABD'nin bu pencereden bakmadığı ortadadır. Obama döneminde Gülen'in iadesinin yargıya havale edilmesi, Trump yönetiminin ise Türkiye için önemli her iki meselede derinlikli bir politika oluşturmaması Türkiye ile Amerika'nın arasını iyice açmıştır. Vize krizine sebep olan kararın, ABD Dışişleri Bakanlığı ve Beyaz Saray'daki Ulusal Güvenlik Konseyi tarafından alındığı anlaşılıyor. Pentagon'un DAESH'e karşı Türkiye ile çalışacaklarını belirtirken dışişlerinin beklentilerinin karşılanmasını ön koşul olarak öne sürmesi Trump yönetiminin politikasızlığını işaret etmektedir. Vize krizi aşılsa bile iki ülke arasındaki stratejik farklılıkların yeni krizler üretmeye müsait olduğunu belirtmek gerekir. Türkiye ile ABD arasında ilişkileri kapsamlı bir şekilde yapılandırmak için ciddi bir siyasi diyalog sürecinin gerekliliği ortadadır (SETA, 2017a).

19 Ekim 2017 tarihinde TRT World Forum'da konuşan Cumhurbaşkanı Erdoğan, ABD'den bir gün önce gelen bir heyetle vize krizinin çözümü için çeşitli görüşmeler yapıldığını, ülke ile Batılı ülkeler arasında uzun zamandan beri ciddi sorunların olduğunu ve 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında Batı'nın izlediği politikalar nedeniyle bu sorunların zirve yaptığını ifade etti. ABD yönetiminin Tahran yönetimi ile anlaşıp İran'a uyguladığı yaptırımları kaldırdığı bir dönemde ülkesine seyahat

eden Halkbank Genel Müdür Yardımcısı'nı hukuksuz bir şekilde tutuklayan buna karşılık FETÖ soruşturmaları kapsamında Amerikan Konsolosluğu'nda çalışan bir Türk vatandaşının serbest bırakılması için iki ülke arasındaki vize işlemlerini durduran ve Ankara'ya baskı kuran ABD ile rasyonel bir ilişki kurmak mümkün müdür? Bu çifte standardı Erdoğan şöyle eleştirdi:

“Ben senin üst düzey bürokratını uluslararası hukuka aykırı bir şekilde istediğim gibi tutuklarım, ancak senin ülkedeki konsolosluğumda çalışan senin vatandaşların bile diplomatik dokunulmazlığa sahip olmasalar da benim korumam altındadır, onları tutuklayamazsın” (SETA, 2017b).

Daha sonra yapılan çeşitli görüşmeler sonucunda karşılıklı vize yasağı kaldırılmıştır. 28 Aralık 2017 tarihinde Amerika vize yasağının kaldırılmasıyla ilgili ABD Diplomatik Misyonu şöyle bir açıklama yapmıştır:

“Ekim ayından bu yana Türk hükümeti, Türkiye misyonumuzdaki yerel çalışanlara yönelik başka bir soruşturma bulunmadığı, büyükelçilik ve konsolosluklarımızdaki yerel çalışanlarımızın, Türk yetkililerle iletişim de dahil olmak üzere resmi görevlerini yerine getirdikleri için gözaltına alınmayacağı veya tutuklanmayacağına dair üst düzeyde sağladığı güvenceye bağlı kalmıştır. Ayrıca Türk Hükümeti ileride yerel çalışanlarımızdan birini gözaltına almak ya da tutuklamak istediğinde, Türk makamlarının Amerikan hükümetini önceden bilgilendireceğini de kaydetmiştir...”
“Söz konusu güvencelere karşı gösterilen bağlılığa istinaden, ABD Dışişleri Bakanlığı, güvenlik durumunun, Türkiye’de vize hizmetlerinin yeniden tamamen başlatılmasına yetecek düzeyde iyileştigiğine inanmaktadır...” (ABD Diplomatik Misyonu, 2017).

Amerika'nın Türkiye'ye uyguladığı vize yasağının kaldırılmasına ilişkin yaptığı bu açıklamalar sonrasında aynı gün içinde Türkiye Cumhuriyeti Washington Büyükelçiliği yaptığı açıklamada, mütekabiliyet ilkesi çerçevesinde ABD vatandaşlarına vize kısıtlamaları eş zamanlı olarak kaldırıldığını belirtmiştir. Fakat büyükelçilik ve konsolosluklardaki yerel çalışanların tutuklanmasıyla ilgili yapılan diğer beyanatlardan yanlış olduğunu ve Türkiye tarafından böyle bir güvencenin verilmediği vurgulanmıştır: “...Ülkemizdeki hiçbir temsilcilik görevlisinin kendi

resmi görevinin icrası sebebiyle adli soruşturmaya tabi tutulmadığını vurgulamak isteriz. Daha önce de dikkat çekmiş olmamıza rağmen, ABD'nin Türkiye'den güvence aldığını ileri sürerek Türk ve Amerikan kamuoylarını yanlış bilgilendirmesini doğru bulmuyoruz..." "Öte yandan, ABD'de Türk vatandaşlarıyla ilgili süren davalara ilişkin de Türkiye'nin çok ciddi endişeleri devam etmektedir. Türk yetkililer, bu davaların tatmin edici bir şekilde çözüme ulaştırılması için Amerikalı muhataplarıyla görüşmeyi sürdürecektir." (T.C.Washington Büyükelçiliği, 2017).

3.4. Rahip Brunson'un Tutuklanmasıyla Oluşan Gerilimler

Andrew Brunson ve eşi Norine Brunson 25 yılı aşkın bir süredir İzmir'de yaşamaktadırlar. Rahip Brunson 1993'te İzmir'deki Yeni Doğu Kilisesi'nde pastörlük yapmaya başlamıştır. Rahip, 2010 yılında bu kiliseden ayrılarak İzmir Diriliş Kilisesi'ni (Resurrection Church) kurmuştur. Kilisede "Missions Partners" unvanıyla görev yapmaktadır (ORDAF, 2018: 4).

7 Ekim 2016 tarihinde 15 Temmuz darbe girişiminden sonra Rahip Brunson gözaltına alınmıştı. Türkiye ile ABD'yi karşı karşıya getiren bu tutuklamanın gerekçeleri, Rahip Brunson'un FETÖ ve PKK terör örgütleriyle ilgili bağlantılarının olması ve ABD adına casusluk faaliyetlerinin içinde bulunması olarak gösterilmiştir. Brunson'un ABD adına fiili casusluk mu yoksa nüfuz casusluğu mu yaptığı belki sonradan anlaşılacaktır. Fakat Tump ve Evanjeliclerin çok güvendiği bir isim olan Mike Pence'in Brunson'u yargılanma safhasından kurtarmaya çalışmaları dikkate şayandır. İddianameyi hazırlayan savcı Berkant Karakaya değerlendirmesinin sonucunda şu tespitleri yapmaktadır:

Brunson, "Evangelist kilise pastörü maskesi altında, daha çok istihbarat ve psikolojik savaş doktrini ile hareket eden gayri nizami harp elemanı gibi hareket etti. İzmir Protestan Diriliş Kilisesi Pastörü olarak tanık beyanlarında belirtildiği üzere çoğu özel eğitim almış asker ve istihbarat geçmişi olan kişilerden oluşan, özel teknikler ile faaliyet gösteren bir oluşum içerisinde PKK ve FETÖ/PDY silahlı terör örgütleri ile koordineli bir şekilde ve bu örgütlerin amaçları doğrultusunda insani

yardım, eğitim ve kurs gibi maskeler altında etnik köken, dini inanış ve mezhep farklılıklarını suiistimal ederek ülkemizin bölünmesi, parçalanması, iç karışıklık çıkartılmak suretiyle halkın birbirine karşı kışkırtılması yönünde faaliyette bulundu. Tamamıyla bir casusluk faaliyeti olan, Akdeniz bölgesindeki tüm benzin istasyonlarının yerlerini ve bu benzin istasyonlarında çalışan insanların etnik kökeni, geceleyin bu istasyonlarda kaç kişinin görevli kaldığı, bu istasyonların en yakın köye yakınlıkları gibi, olası bir savaş, işgal veya bir kaos ortamında işgal veya düşman kuvveti tarafından lojistik merkezler olarak kullanılabilir, yakıt desteği sağlayabilecek, yakıt deposu olarak kullanılabilir, stratejik önem arz eden bu petrol istasyonları hakkında bilgileri derleyen ve bu nevi faaliyetler içinde bulunan ve hakkındaki soruşturma evrakı tefrik edilen şüpheli A.B.A ve kocası ile bu çerçevede çalışmalar yürüttü.” (Milliyet, 2018). Ancak bu soruşturmada yer alan bütün delillere rağmen mahkeme sanığın sağlık sorunlarını gerekçe göstererek 25 Temmuz 2018’de Brunson’un tutukluğunu ev hapsine çevirmiştir. Devletler arasında bazen casus davalarında sessiz konsensüslerin olduğu bir gerçektir. Bu gibi durumlarda mesele büyütülmeden istihbarat örgütleri arasında sorunun sessizce çözümlendiği bilinmektedir. Bu davanın uzatılmasının Türkiye’ye zarar verdiği de ortadadır (ORDAF, 2018: 7-9).

Rahip Brunson ev hapsine alındıktan sonra ABD Başkanı Trump ve yardımcısı Mike Pence, katıldığı bir konferansta rahibin hemen serbest bırakılmaması halinde Türkiye’ye çeşitli yaptırımlar uygulayacakları tehdidinde bulundu. Trump twitter hesabından yaptığı açıklamada:

"...Cezaevinden çıkmış olsa da bu din adamı hala ev hapsinde. Tamamen serbest bırakılmasını ve ABD’ye geri dönmesini sağlamak için ABD Başkanı ve tüm yönetimin çalışmaya devam edeceği konusunda onu temin ettim. ABD, Türkiye’ye büyük Hristiyan, aile adamı ve mükemmel bir insan olan Pastör Andrew Brunson'un uzun süreli tutukluğu için büyük yaptırımlar uygulayacak. Bu masum inanç adamı derhal serbest bırakılmalı!" ifadelerini kullandı. Bu tehditlerin ardından ABD Senato Dış İlişkiler Komisyonu, “Türkiye Uluslararası Mali Kurumlar Yasası” adıyla Türkiye'nin uluslararası kuruluşlardan kredi almasını kısıtlayan bir tasarımı kabul etti. Bu tasarıda Dünya Bankası, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'nın Amerikan başkanlarının gelecekte insani yardımlar dışında Türkiye'ye verilecek kredilere karşı

çıkması isteniyordu. Bu açıklama üzerine Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, sosyal medya hesabı üzerinden ABD'nin bu açıklamalarına tepki göstererek Türkiye'ye kimsenin herhangi bir şeyi dikte edemeyeceğini söyleyerek bu tehdidi tolere edemeyiz, dedi (Akşam, 2018).

2014'ten bu yana Türkiye-ABD ilişkileri, inişli çıkışlı ve kriz odaklı bir şekilde devam etmektedir. Her iki taraf pozisyonlarını ve hamlelerini hasmane bir şekilde sürdürmektedir. Bu tarz bir ilişki Türkiye'nin aleyhine olmaktadır ve her türlü diplomatik tırmanma, ülke açısından siyasi ve ekonomik ciddi zararlar oluşturmaktadır. Türk-Amerikan ilişkilerinin bu kadar gergin seyretmesinin en önemli sebeplerinden bir tanesi Türkiye'nin Ankara-Washington ilişkilerini tek taraflı bir bağımlılıktan ziyade çok taraflı ve dengeli bir ilişkiye döndürme gayretleridir diyebiliriz. Rahip Brunson krizi, Türk-Amerikan ilişkilerinin bütünü içerisinde çok önemli bir konumda olmamakla beraber ilişkilerin son yıllardaki durumu içinde düşündüğümüzde iki ülke arasında güven bunalımını arttıran bir özelliğe sahiptir. Türk ve Amerikan karar alıcılarının konu ile ilgili açıklamaları, iki tarafın da birbirlerini yanlış anladıklarını göstermektedir. Dolayısıyla sosyal medya üzerinden karşılıklı yapılan mesajlarla diplomatik açıdan ciddi bir iletişim bozukluğunun var olduğu söylenebilir. ABD tarafından yapılan açıklamalarda, Brunson'un hemen serbest bırakılacağı taahhüdü alındığı intibayı oluşurken, Türkiye açısından konuyu tırmandırmadan Türkiye'nin diğer önceliklerini de göz önünde tutan bir beklenti içinde olduğu anlaşılıyor. ABD, Brunson meselesini diğer konulardan bağımsız olarak ele alıp sonuç beklemektedir. Türkiye ise meseleyi Türk-Amerikan ilişkileri içinde sadece bir madde olarak ele almak istemektedir. Washington Türkiye için yapısal önemli problemler oluşturan PYD, PKK, FETÖ ve Halkbank davalarında olumlu bir adım atmak konusunda isteksiz görünmektedir. Bu yaklaşım farklılıkları Türkiye ile ABD arasında ortak bir zeminde diyalog kurma imkânını azaltmaktadır (SETA, 2018a).

Son yıllarda dünyada yaşanan ekonomik gerginliklerin sebebi, ülkelerin uluslararası ticarete kota, gümrük tarifeleri ve korumacı politikalar uygulamalarıdır. 2018 yılı ortalarından itibaren ABD ile Türkiye arasında böyle bir ticaret savaşı başlamıştır. İki ülke arasındaki ticaret rakamları incelendiğinde böyle bir savaşı başlatacak herhangi bir ekonomik sebebin olmadığı görülür. Çünkü ABD'nin Türkiye'ye karşı

carri fazlası varken Türkiye, ABD'ye karşı cari açık veren bir ülke durumundadır. Dolayısıyla korumacı bir politikaya gidilecekse bunun Türkiye tarafından uygulanması gerektiği açıktır. ABD ile Türkiye arasında başlayan bu ticari savaşların sebebi ekonomik olmaktan ziyade daha çok siyasi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı son zamanlarda Amerika ile yaşanan sorunları bu çerçevede düşünmek gerekir. Rahip Brunson olayı, Türkiye'nin Rusya'dan S-400 füzeleri alması, ABD'nin Türk bakanlara yaptırım uygulaması ve aynı şekilde Türkiye'nin misilleme de bulunması ve Türkiye'nin Ortadoğu politikalarında yalnız başına bırakılması gibi olaylar ticaret savaşını getirmiştir. 12 Ekim 2018'de Rahip Brunson'un serbest bırakıldıktan sonra ABD yönetimi olayı memnuniyetle karşılamış ve Türkiye'ye uyguladıkları yaptırımların gözden geçirileceği ifade edilmiştir. Yapılan bu açıklamalardan sonra Türkiye piyasalarında ABD doları üzerindeki baskı hafiflemiştir (Aytekin ve Uçan, 2018: 861).

3.5. Rusya-Türkiye Yakınlaşması ve ABD-Türkiye İlişkileri

1990'lı yılların tek kutuplu yeni dünyasında Türk siyaseti, özellikle 1980 darbesinden sonra daha çok yakınlaştığı ABD ekseninde teşekkül etmiştir. 1991'den sonra Türk-Rus ilişkileri ise daha çok bağımsızlığını elde eden Türk Cumhuriyetleriyle kurulan yakınlaşmalar üzerine bina edilmiştir. Türkiye'nin etnik ve tarihi olarak bağlı olduğu bu devletlerin dünya ile entegrasyonları için büyük gayretler gösterilmiştir. Türk hükümetlerince bu ülkelere ekonomik, kültürel altyapı ve eğitim destekleri verilmiştir. Sovyetler Birliği'nin "perestroyka" ve "glasnost" politikaları neticesinde dağılmasıyla ortaya çıkan Rusya Federasyonu'na da Türkiye'nin ilgisi yoğun olmuştur. Bağımsız Türk Cumhuriyetleri'ne yapılan yardımların hemen hemen aynısı Rusya'ya ve ona bağlı özerk Türk cumhuriyetlerine de yapılmıştır. 2000'li yılların başından beri Rusya Federasyonu'nda en önemli siyasi aktör olan Vladimir Putin, ülkesinin siyasi, sosyal ve ekonomik durumunu düzeltmeye çalışmıştır. Aynı zamanda tamamen çökmüş olan alt yapıyı yenilemek için gayret etmiştir. Yeraltı ve yerüstü zenginliklerini dünya ekonomisine entegre etmiştir. Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkiler, 2015 yılındaki uçak krizine kadar çeşitli ekonomik ve kültürel anlaşmalar yapılarak ortak projeler çerçevesinde Rusya'nın orta ölçekli üretim gücü desteklenmiştir. AK Parti hükümeti Rusya ile ilişkilerinde daima kazan kazan anlayışı ile ticaret hacmini geliştirmeyi amaçlamıştır.

İki ülkenin özellikle enerji alanında yaptıkları ortak yatırımlar, Orta Doğu ve Batıyı doğrudan etkilemeye başlamıştır. Rusya Federasyonu enerji üretimindeki avantajını da kullanarak uluslararası arenada yeniden iki kutbu zorlamaya başlamıştır. Bu gücünü Hindistan ve Çin'le yapılan Şanghay İş Birliği Deklarasyonu ile ilan etmiştir. Türkiye ise bu süreçte komşularıyla iyi ilişkiler kurarak ekonomiyi canlı tutma stratejisini hedeflemiştir. 2008 yılında Rusya'nın Gürcistan'a askeri müdahalesi ile bu olumlu süreç bozulmuştur. Türkiye, NATO ve Batı ile hareket ederek Gürcistan'ı desteklemiştir. Batı ile Rusya'nın dünya üzerinde rekabet yaşandığı alanlarda Türkiye kendi haklarını korumaya yönelik bir politika izlemektedir. Ukrayna ve Kırım meselelerinde de Türkiye tarihsel bağları olan coğrafya ve toplulukların haklarını korumaya çalışarak kendi çıkarlarından ziyade tarihsel bağları önemseyen bir siyaset izlemiştir. Bu olumlu ve olumsuz koşullara rağmen Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler hızla gelişmiştir. 13 Ocak 2010'da Moskova'da gerçekleşen görüşmelerde Putin ve Erdoğan, Akkuyu Nükleer Santrali'nin kurulması için anlaşma yapmışlardır. Şubat 2010'da ise İstanbul'da Rusya-Türkiye arasında tekstil, enerji, ağır sanayi ve tarım sektörlerinde stratejik ortaklık görüşmeleri yapılmıştır. Mayıs 2010'da Türkiye'yi ziyaret eden Rusya Devlet Başkanı D. Medvedev, iki ülke arasında Düzeyli İş Birliği Konseyi kurulmasına ilişkin bildiri imzalayarak karşılıklı vize serbestisi, Türkiye'de Akkuyu bölgesinde bir nükleer enerji santralinin kurulması ve bitkisel ürünlerin karşılıklı temini için bitki sağlığının korunması ve turizmde ortak iş birliği gibi birçok konuda anlaşmaya varılmıştır. Bir provokasyon sonucu 2015 yılında düşürülen Rus savaş uçağının, Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkileri derinden sarsmıştır. Rusya'ya karşı dünyada uygulanan ekonomik ambargo ve petrol fiyatlarının düşüşü, Rusya ekonomisini zorlarken Türkiye ekonomisi de Rusya'nın durdurduğu turizm ve tarım ihracatı yüzünden zor dönemler yaşamıştır. 15 Temmuz 2016 darbe girişiminden sonra Türkiye yönünü ABD'den Rusya'ya çevirerek ilişkilerini tekrar eski seviyesine getirmeye çalışmıştır (Topsakal, 2016: 48-49).

24 Kasım 2015'te Türkiye hava sahasını ihlal ettiği gerekçesiyle Türk F-16 savaş uçakları, Suriye sınırına yakın bir bölgede Rusya'nın SU-24 tipi savaş uçağını düşürmüştür. Bu olay Ankara ve Moskova arasındaki ilişkileri bir anda krize sürüklemiştir. 2000'ler boyunca siyasi ekonomik ve toplumsal alanlarda yapılmış iş birliğine baktığımızda uçak düşürme hadisesinin ilişkileri bu denli kötüye götürmesi

şaşırtıcı görünse de Türkiye ve Rusya'nın Arap Baharı sonrası Ortadoğu'da meydana gelen gelişmelere yönelik özellikle 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşındaki politikalarındaki farklılığın sebep olduğu açıktır. İlişkilerin düzelmesi ancak Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 27 Haziran 2016'da Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'e yazdığı mektuptan sonra gerçekleşmiştir. 9 Ağustos 2016'da ise iki lider Petersburg'da bir araya gelmişlerdir. 15 Temmuz darbe girişiminden sonra AB ve ABD yetkililerinin darbe girişimine karşı tereddütlü davranmaları ve daha sonra Türk hükümetine yönelttikleri eleştiriler dolayısıyla Erdoğan'ın Rusya'ya bu ziyareti önemli olmuştur. Batılı devletlerin aksine Rusya'nın darbe girişiminde Türk hükümetine verdiği açık destek ve Erdoğan'ın 15 Temmuz sonrası ilk yurtdışı seyahatini Rusya'ya yapması görüşmenin önemini arttırmıştır. St. Petersburg'da yapılan görüşmelerden sonra Ankara ve Moskova arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkiler belli bir süreç içinde yeniden canlanmaya başlamıştır. Ancak Suriye iç savaşı devam ettikçe Türkiye ile Rusya arasında çeşitli anlaşmazlıklar da sürüp gidecektir. Çünkü Suriye ile 911 kilometrelik uzun bir sınırı olan Türkiye'nin iç savaş şiddetlendikçe sınırın kontrol edilmesi ve güvenlik sorunları nedeniyle DAESH ve PKK terör örgütleri ile mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Onlar kadar önemli olan diğer bir konu ise savaştan kaçıp Türkiye'ye sığınan 3 milyon civarında sığınmacının yarattığı sosyal ve ekonomik baskılardır. İç savaşın şiddetlenmesinden Beşar Esad rejimini sorumlu tutan Ankara, 2011 yılının sonbaharından itibaren Batı ülkeleriyle birlikte Esad'a karşı tavır alan muhalif grupları desteklemeye başlamıştır. Bu durum Türkiye'yi, Esad rejimini İran'la birlikte destekleyen Rusya ile sorunlar yaşamasına sebep olmuştur. 2012 yılında Suriye tarafından gelebilecek saldırıları önlemek amacıyla Türkiye NATO'dan sınırlarına Patriot füzeleri yerleştirilmesini talep etmiştir. Rusya buna karşı çıkarak eleştirmiştir. Bölgede DAESH ile mücadele eden Türkiye'nin ABD öncülüğünde kurulan uluslararası koalisyona daha fazla destek vermek için şart koştuğu Suriye'de bir güvenli bölge kurulması önerisini Rusya yine karşı çıkmış, BM Güvenlik Konseyi'nin onayının alınması gerektiğini öne sürmüştür. Rusya, Türkiye'nin Temmuz 2015'de Irak'ta bulunan PKK kamplarının vurulmasını da aynı gerekçelerle eleştirmiştir (Cnntürk, 2015). Ancak bütün bu görüş ayrılıklarına rağmen Rusya ile Türkiye ilişkilerini belli bir düzeyde tutup siyasi diyalog içinde kalmaya özen göstermişlerdir. Bazı siyaset yorumcuları

bu diplomatik yaklaşım tarzını “kompartmanlaştırma” olarak adlandırmıştır (Özertem v.d, 2013: 34). Dolayısıyla Türkiye ve Rusya, Suriye meselesinden bağımsız olarak ticaret, enerji ve turizm alanlarında yoğun ikili ilişkileri devam ettirmektedirler (Erşen, 2016: 154-156).

Yaşanan uçak krizine ve aradaki fikir ayrılıklarına rağmen Rusya ve Türkiye Suriye meselesinin çözümünde yakın bir duruma gelmişlerdir. Her iki ülke de Suriye'de ülkenin egemenliği ve toprak bütünlüğünün korunması şartıyla savaşın durdurulmasını istemektedirler. Rus uçağının düşürülmesinden sonra olumsuz etkilenen ticari ve ekonomik alanların iyileşmesi yanında siyasi ve güvenlik alanlarında da iki ülkenin çıkarlarını örtüşmesi nedeniyle ilişkiler devam etmiştir. Türkiye, Rusya ve İran Dışişleri bakanlarının Aralık 2016'da Moskova'da gerçekleştirdikleri zirvede Suriye'de etnik köken, din ve mezhep unsurlarını gözetmeksizin Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması gerektiği ve Suriye sorununun askeri yollarla bir çözüme ulaşamayacağı konusunda görüş birliğine vardıklarını ifade eden bir bildiri imzaladılar. Ardından Türkiye ve Rusya'nın garantörlüğünde Suriye'de 29 Aralık 2016'da ateşkes yürürlüğe girdi. 23-24 Ocak 2017 tarihinde ise Kazakistan'ın başkenti Astana'da Suriye barış görüşmeleri için Rusya, Türkiye ve İran'ın kabul ettiği ortak bir bildiri yayınlandı. 14-15 Mart 2017 tarihinde gerçekleşen üçüncü uluslararası görüşmelere ise Rusya, Türkiye, İran, ABD, BM ve Suriye hükümetinin temsilcileri katılmışlardır. Çatışan taraflardan biri olan muhaliflerin görüşmelere çağrılmaması sorunun çözümünü zorlaştırmaktadır. Yeni dünya düzeninde Ortadoğu; ABD, Rusya, Türkiye, Suudi Arabistan ve İran'ın menfaatlerinin çatıştığı bir yer olduğu için, bölge dışı devletlerin “sert güç” uygulayarak müdahale ettiği bir alan olmaya devam etmektedir. Türkiye ve Rusya'nın tüm görüş farklılıklarına rağmen Suriye konusunda uzlaşması ve iş birliği etmesi mümkündür. Bunu gerçekleştirdikten sonra iki ülke uzun süren savaşın sonucunda altyapısı ve ekonomisi çökmüş durumda olan Suriye'nin yeniden inşası için görev alabilirler (İsmayil, 2017: 186-188).

NATO'nun son yıllarda özellikle terörizm ile ilgili olarak aldığı kararların ve uygulanmasında ortaya çıkan tutarsızlıklar, üyesi olduğu Türkiye tarafından da eleştirilere maruz kalmıştır. Türkiye'nin yaşamış olduğu sorunlar ve terör örgütlerinin saldırıları karşısında NATO'dan gerekli desteği alamamıştır. Türkiye ile NATO

arasındaki terörizm ve güvenlik konularındaki görüş farklılıkları bazı tartışmaları gündeme getirmiştir. Rusya'nın Suriye krizine dahil olması bölgede Türkiye ile daha çok karşı karşıya gelmelerine sebep olmuştur. Son dönemde Türkiye ve NATO arasında yaşanan sorunların Rusya'yı doğal bir alternatif olarak ortaya çıkarmış olması, uluslararası ilişkilerde doğal bir süreç olarak düşünülebilir. Türkiye 1952'den beri üyesi olduğu NATO ittifakına zarar vermeden kendi güvenlik politikalarını oluşturmaya çalışmaktadır. Fakat uluslararası örgütlerin ve NATO'nun Suriye savaşında yetersiz kalması, Türkiye'yi başka çözüm yolları bulmaya itmiştir. Bu amaçla Türkiye'nin Rusya ve İran'la kurmuş olduğu diyalog, başta ABD olmak üzere NATO ve Batılı devletler arasında tedirginliğe ve hoşnutsuzluğa yol açmıştır. Türkiye'nin Rusya'dan almak için anlaşma yaptığı hava savunma sistemi için gerekli olan S-400 füzeleri, ABD ve NATO'nun tepkisini çekmiştir. Buna karşılık olarak ABD, Türkiye'nin de içinde bulunduğu F-35 savaş uçağı projesini askıya alma tehdidinde bulunmuştur. Bu projenin içinde ABD, İngiltere, Türkiye, İtalya, Hollanda, Kanada, Avustralya, Danimarka, Güney Kore, Norveç, İsrail ve Japonya vardır. Türkiye üretim ve bakım sürecinde önemli sorumluluklar almıştır. Bu açıdan projenin üretici firması Lockheed Martin de Türkiye'nin projeden çıkarılmasına karşı çıkmaktadır. İlk F-35 teslimatı 21 Haziran 2018'de gerçekleşmiştir. Türkiye son zamanlarda yeni hava savunma sistemi arayışları çerçevesinde daha önce de ABD'den Patriot füzesi almaya çalışmış fakat Amerikan senatosundan izin çıkmamıştır. Fransa-İtalya ortaklığında hava füze savunma sistemleri alımı görüşmelerinde de olumlu sonuç alınamamıştır. Bunun üzerine Türkiye'nin Çin'le yapmak istediğı bir anlaşmaya yine Amerika karşı çıkmıştır. Türkiye bu konudaki ihtiyacını karşılamak için son olarak Rusya ile S-400 füzeleri konusunda 27 Aralık 2017'de 2 adet savunma sistemi ve 4 takım batarya alımında anlaşmıştır. Toplam maliyeti 2,5 milyar dolar olan bu sistemlerin teslimatı Mart 2020 tarihi olarak belirlenmiştir. S-400'lerin temel özelliğı, insanlı veya insansız her türlü hava aracını ve balistik füzeleri vurma yeteneğıne sahip olmasıdır. NATO'nun itirazına rağmen Türkiye'nin Rusya'dan S-400 füze savunma sistemlerini almak istemesi ve bunun yanında terörizm konusunda yalnız bırakılması, Türkiye kamuoyunda NATO'dan ayrılma fikrini gündeme getirmiştir. NATO'nun 14 maddelik kurucu antlaşmasında bir üye kendisi istemedikçe ittifaktan çıkarılamayacağı ifade edilmiştir. Bu sebeple

Türkiye'nin kendi isteğiyle NATO'dan çıkması ulusal güvenlik çıkarları için uygun bir strateji olmadığı belirtilmektedir. Türkiye'nin son dönemde İtalya ve Fransa ile hava savunma sistemlerini içeren iş birliği niyet beyanı imzalamış olması NATO'yu dengeleme girişimi olarak değerlendirilmiştir. NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, Türkiye'nin Rusya'dan S-400 füze sistemini satın alınmasıyla ilgili olarak yaptığı açıklamada şöyle demiştir:

"Ne tür bir ekipman satın alacakları ya da yatırım yapacakları tamamen üye ülkelerin bileceği bir işidir. Ama biz her zaman alınacak ekipmanların tüm NATO üyeleri arasında birlikte işlerlik esasına uygun olmasına odaklanıyoruz. Benim bu konuyla ilgili (Türk yetkililere) mesajım budur." ve Türkiye'nin Rusya'dan alacağı füze sistemlerinin NATO sistemi ile uyum sağlamayacağına dikkat çekmiştir (Deutschewelle Türkçe, 2017).

Geldiğimiz noktada Türkiye'nin Rusya'yı bir alternatif olarak görüp göremeyeceğini sorgularsak, NATO'nun küresel güvenlik örgütü olarak hâlâ varlığını devam ettirdiğini söyleyebiliriz. Türkiye-Rusya ilişkilerine baktığımızda ise tarihsel çerçevede uzun süreli stratejik bir ortaklık kurulması çok kolay görünmemektedir. Dağlık Karabağ sorunu, Kırım'ın ilhakı, Ukrayna krizi ve Ermenistan'la ilişkiler gibi konulardaki Türkiye ile Rusya arasındaki görüş ayrılıkları devam ettiği sürece iki ülke arasında daha çok dönemsel ortaklıkların olması normal görünmektedir. Türkiye tüm zorluklara rağmen bölgesinde güçlü ordusu ile bir güvenlik aktörü olmaya devam etmektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 15 Temmuz darbe girişiminden sonra her ne kadar yıpratılmış da olsa Fırat Kalkanı ve Afrin operasyonlarında üstün başarılar elde etmesi, bunun göstergesidir. Bu çerçevede Türkiye, NATO içinde kalmaya devam ederek, Rusya dahil diğer ülkelerle ve uluslararası örgütlerle ilişkiler kurmaya çalışması kaçınılmazdır (Yığıttepe, 2018: 283-286).

Diğer taraftan Pentagon Sözcüsü Charles Summers gazetecilere yaptığı açıklamada "Eğer Türkiye S-400'leri alırsa bunun ilişkilerimiz ve askeri ilişkilerimiz açısından ciddi sonuçları olur. Eğer S-400'leri alırlarsa bu Patriot ve F-35'leri etkiler. F-35 ve Patriot'ları alamazlar..." "...Benim vereceğim en iyi askeri tavsiye Rus sistemleriyle

çalışan bir müttefike bizim de F-35 uçaklarını vermememiz yönünde olacaktır” ifadesini kullanmıştır (Amerikanın Sesi, 2019).

F-35 füzelerinin Türkiye’ye intikallerinin yapılmasına ağır koşullara bağlayan Washington, bunun sebebini Ankara ile Moskova arasında gelişen siyasi ve ekonomik alanlardan sonra askeri alanda da uzun vadeli ilişkiler kurulmasını göstermektedir. 26 Kasım 2018 tarihinde yayımlanan Pentagon’un “Türkiye’nin S-400 Alımının Etkileri” (Impact of Turkey’s S-400 Acquisition) adlı belgesinde, Türkiye’nin bu alımı yapması durumunda “Amerika’nın Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Kanunu’nun 231. Bölümüne” dayanarak Türkiye’ye çeşitli yaptırımların uygulanacağı açık bir dille ifade edilmektedir. Türkiye’nin Rusya ile artan ilişkileri nedeniyle F-35 savaş uçağının Türkiye tarafından tedarik edilememesinin yanında ortak başka programlar olan Patriot Hava ve Füze Savunma Sistemi, CH-47F Chinook ve UH-60 Black Hawk helikopterleri ile F-16 savaş uçaklarının temini ve yedek parçalarının da bu yaptırımların içinde olduğu vurgulanmıştır. Amerika, Türkiye’nin Rusya’ya yakınlaşmasını kendi bölgesel ve küresel çıkarlarına aykırı bulduğu için Türkiye’yi bu adımdan geri döndürmek amacıyla askeri ve ekonomik yaptırımlar uygulamakla tehdit etmektedir. Türkiye ciddi güvenlik tehditleri sebebiyle ihtiyacı olduğu hava ve savunma sistemlerini kurabilmek için 30 yılı aşkın bir süredir ABD ve Avrupa ülkelerinden tedarik etme girişimleri sonuçsuz bırakılmıştır. Bu sebeple önce Çin daha sonra da Rusya ile bu alanda görüşmeler yapmıştır. Bu dönemde Erdoğan ve Putin arasında tesis edilen güvenin aksine Türkiye ile ABD arasında liderler, kurumlar ve toplumlar nezdinde bir güven bunalımının olduğunu söylemek mümkündür. ABD, Türkiye ile ikili ilişkilerin bozulmaması için Türkiye’nin neleri yapması ya da yapmaması konularını maddeler halinde açık bir şekilde ifade ederken, ABD yönetiminin neler yapması gerektiğini ise genel ve muğlak ifadelerle geçiştirmektedir (Web3, 2018).

12-14 Nisan 2019 tarihlerinde yapılan NATO Parlamenter Asamblesi Akdeniz-Ortadoğu Toplantısında konuşan Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, S-400 meselesi ile ilgili olarak şöyle konuştu:

“Türkiye yoğun bir hava tehdidiyle karşı karşıya. Müttefiklerimizden ne yazık ki tatmin edici bir teklif alamadık. S-400 ihtiyacımıza cevap verdi. Türkiye’nin NATO

taahhüdünde değişiklik olmamıştır. S-400 Türkiye'nin ulusal kararıdır. Biz F35'lerin sadece alıcısı değil, programın parçasıyız" dedi. Akar, "Türkiye ABD'nin hasımı değil, o nedenle CAATSA kapsamında değerlendirilemez. Patriot teklifi dikkatli şekilde incelenmekte, konunun yapıcı diyalogla çözülebileceğini düşünüyoruz. Bu süreçte itidal ve sabır bekliyoruz." Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü İbrahim Kalın ise, Washington'da katıldığı etkinlikte, ABD'nin Türkiye konusunda yaptırım dilini kullanmasının iyi olmadığını ifade ederek, "S-400 kararı bir gecede alınmadı. Türkiye'nin F-35 projesinden dışlanması tüm projenin zarar görmesi demektir. ABD'nin dost ve müttefik olarak Türkiye'yi kaybetmeyi göze alabileceğine inanmıyorum." dedi (Akşam, 2019).

3.6. Türkiye'nin Sınır Dışı Operasyonları ve ABD

Mart 2011'de Suriye'de protestolarla başlayıp vekâlet savaşlarına dönen iç savaş, 400 binden fazla insanın ölümüne, 22 milyon olan Suriye nüfusunun 6,3 milyonunun yerinden edilmesine, 13,5 milyondan fazlasının ise insani yardıma muhtaç hale gelmesine sebep olmuştur. Suriye iç savaşı şiddetin yaygınlaşmasına, ülkenin doğal kaynaklarının aşırılık taraftarı grupların eline geçmesine fırsat vermiştir. Savaşa bölgesel ve küresel aktörlerin dahil olmasıyla sorun uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Ülke geneline yayılan savaş, "yönetilemeyen alanlar" ortaya çıkarmıştır. Bu ortamda DAEŞ etkinlik kazanmıştır. Diğer yandan terör örgütü PKK'nın Suriye kolu olan PYD, 13 Kasım 2013'te özerklik ilan etmiş ve Türkiye'nin sınır hattında yerleşmeye başlamıştır. Suriye iç savaşının etkilerine en çok maruz kalan bir ülke olması sebebiyle Türkiye, sınır dışı operasyonlar yapmaya karar vermiştir (Taşdemir ve Özer, 2017: 54).

3.6.1. Fırat Kalkanı Operasyonu

Özellikle 2013 yılından sonra Türkiye genelinde birçok terör saldırısı meydana gelmiştir. Bunun üzerine Türkiye, Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) ile 24 Ağustos 2016 tarihinde "Fırat Kalkanı" askeri operasyonunu başlatmaya karar vermiştir. AK Parti hükümeti bu operasyonun amacını şu şekilde açıklamıştır:

- Türkiye'nin güney sınırını terörist faaliyetlerden ve saldırılardan korumak,
- Suriye topraklarının bölünmesine ve parçalanmasına imkân vermeyerek,

- Sınır bölgelerinde PYD/YPG'nin koridor açmasına engel olmak.

Türk Silahlı Kuvvetleri Müşterek Özel Görev Kuvveti ve koalisyon hava kuvvetleri ile, Suriye'nin Halep şehrine bağlı Cerablus bölgesinin DAES unsurlarından temizlenmesi amacıyla Fırat Kalkanı Operasyonu'nu başlatmıştır. Bu operasyona birçok muhalif grup da katılmıştır (Acun, 2016; Şen, 2015). Bu operasyonun amaçları şöyle sıralanabilir:

- a) DAES'i sınır bölgesinden uzaklaştırarak vatandaşların emniyetini sağlamak
- b) Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehlikelerden korumak,
- c) Uluslararası medyayı terörle mücadelede Türkiye'nin lehine çevirmek ve uluslararası diyalogu güçlendirmek,
- d) PYD/YPG'nin Suriye'nin kuzeyini kontrol altına alarak özerk alan oluşturmaya mâni olmak,
- e) Türkiye'nin Ortadoğu ve Arap dünyasına ulaşımını sağlamak, Suriye krizinin çözülmesi meselesinde konumunu güçlendirmek ve Suriye'nin kuzeyinde güvenli bölge oluşturarak sığınmacı akınlarını önlemek ve onların geri dönüşünü kolaylaştırmak gibi amaçlarla yapılmıştır.

DAES'in Türkiye'nin Suriye sınırındaki yerleşim bölgelerini taciz etmesi, Gaziantep ve Atatürk Havaalanındaki gibi canlı bombalar ve saldırılarla vatandaşların hedef alınması, Türkiye'nin bu operasyonları yapmasını zorunlu hale getirmiştir. Suriye meselesinde ABD, Rusya ve İran gibi bölgesel ve küresel aktörlerin Türkiye'nin savaşa doğrudan müdahil olmasını beklemeleri ve Türkiye'nin DAES'i tek başına yok etmesi gibi bir sorumluluğu almaktan imtina etmesi bu operasyonun gecikmiş olmasının sebepleri arasındadır. 1-19 Ocak MİT tırları operasyonu, 17/25 Aralık olayları, 24 Kasım 2015'te Rus savaş uçağının düşürülmesi, 15 Temmuz 2016 FETÖ darbe girişimi gibi Türkiye'yi kısıpca alan olayların yanında ABD'nin FETÖ lideri Fethullah Gülen'i iade etmemesi ve PYD/YPG'yi terör örgütü olarak görmeyip onunla iş birliği yapması, Türkiye'yi bir çıkış bulmaya itmiştir (Pothecary, 2016: 3-4). FETÖ'nün hain darbe girişiminden sonra darbeye karışan askeri bürokrasinin tasfiye edilerek sivil inisiyatifin gücü eline almasıyla Fırat Kalkanı Operasyonu hayatiyet kazanmıştır. Dışişleri Bakanlığı

Sözcüsü Tanju Bilgiç: “Fırat Kalkanı Harekâtı”nın amacı bellidir. Oradaki terör belasını Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını rahatsız etmeyecek noktaya geriletinceye kadar sürecektir” demiştir (Dışışleri Bakanlığı, 2016). Kesin bir yer ve tarih verilmeyerek Türkiye'nin hedefine ulaşmıcaya kadar mücadele edeceği varsayılmıştır. Üç aşamadan oluşan Fırat Kalkanı Operasyonu öncelikle sınır hattının DAES unsurlarından temizlenmesi ile başlamıştır. Türk ordusu destekli Özgür Suriye Ordusu'na (ÖSO) bağlı güçler, Cerablus-Azez arasındaki bölgeleri DAES'ten kurtarılmıştır. Daha sonra çok sayıda Suriyeli mülteci, güvenli alanlara yerleştirilmiş ve bu bölgelerde yaşayan halkın evlerine dönmesi sağlanmıştır. Operasyonun üçüncü aşamasında ise Halep'in kapısı sayılan ve daha çok Sünni Arapların yaşadığı El-Bab, DAES'in elinden alınmıştır. Türkiye'nin bu operasyonu El-Bab'tan sonra nereye kadar götüreceği, Trump Yönetimi'nin burada hangi aktörlerle iş birliği yapmasına bağlıdır. Rusya'nın desteği ile PYD, Menbiç'i Esad Rejimi'ne teslim etmiş ve Amerika bu duruma sessiz kalarak kabul etmiştir. Bunun sonucunda Türkiye ile ÖSO arasında tampon bölge kurularak Türkiye'nin Menbiç'e girmesi engellenmiştir (Taşdemir ve Özer, 2017: 55-57).

29 Mart 2017'de sona eren Fırat Kalkanı Operasyonu'nda Türkiye 71 şehit vermiştir. Bu harekâтта Türkiye, Fırat Nehri'nin doğusunu ve Afrin hariç güneyindeki Suriye sınır bölgesini güvenli hale getirmiştir. Türkiye, Fırat Kalkanı Hareketi ile DAES'ten temizlediği bölgelerden sonra ABD'ye Rakka'yı da terör örgütünden temizlemek için teklifte bulunmasına rağmen ABD, bu teklifi kabul etmemiştir (Ağralı, 2017: 7). DAES'in Suriye'de hâkimiyetini kaybettiği alanlara, ABD ve Rusya'nın desteği ile PYD /YPG unsurları yerleştirilmiştir (Özalp, 2018: 182).

3.6.2. İdlip Harekâtı

Türkiye Astana sürecinde Rusya ve İran'la anlaşma çerçevesinde Suriye'nin İdlip kentinde ateşkesin kurulmasını sağlamak ve devam ettirmek için 8 Ekim 2017'de “sınır ötesi keşif faaliyeti”ne başlamıştır. İlgili ülkeler çatışmasızlık bölgelerine 500 asker gönderilmesini hedeflemişlerdir. Türkiye, hem güvenli bölge oluşumuna destek vermek hem de Afrin'e karşı bir baskı unsuru oluşturmak, aynı zamanda Türkiye'ye gelebilecek yeni bir göç dalgasını önlemek için Kasım 2017 tarihi itibariyle İdlip Operasyonu'nu başlatmıştır. (BBC Türkçe, 2017).

Türkiye ve Rusya Astana toplantılarında bölgedeki çatışmaların sona erdirilmesi için Suriye'de 4 bölgede çatışmasızlık ilan etmiştir. Bazı bölgelerde Esad rejiminin saldırıları nedeniyle çatışmasızlık ihlal edilmiştir. Yapılan anlaşmaya göre iki milyon civarında sivilin yaşadığı bu bölgede ateşkesi sağlamak için Türkiye'nin İdlib'in içlerine asker göndermesi kararlaştırılmıştır. Rusya ise İdlib'in dışına asker konuşlandırarak muhaliflerle Esad rejiminin karşı karşıya gelmesini ve çatışmasını engellemeye çalışacaktır. İdlib Suriye iç Savaşı'nın başladığı 2011 yılından beri etkilenen bir bölge olmuştur. Esad rejimi, Rusya ve İran yanlısı gruplar savaş boyunca İdlib'i hedef alarak hava saldırıları yapmışlar ve büyük yıkıma sebep olmuşlardır. Halep, Hama, Humus, Şam ve diğer bölgelerden kaçan milyonlarca sivil buraya sığınmıştır. Suriye iç savaşının başlangıcında Suriyeli muhalifleri destekleyeceğini belirten ABD, 2014'ten sonra PKK'nın Suriye kolu olan PYD'ye destek vermeye başlamıştır. Amerika son dönemlerde El Kaide'nin İdlib'te etkin olduğunu öne sürerek PYD'ye doğrudan askeri yardım yapması ve Suriye'nin kuzeyinde PYD ile ortak hareket etmesi Türkiye'nin tepkisini çekmektedir. Rakka operasyonunu PYD ile gerçekleştiren ABD, zengin doğalgaz ve petrol kenti olan Deyrizor'a yönelmesi, ABD'nin üzerinden Afrin'e oradan da Akdeniz'e kadar uzanacak bir koridor oluşturulması için gayret sarf ettiği söylenebilir (Yeni Şafak, 2017b).

3.6.3. “Zeytin Dalı (Afrin Harekâtı)”

TSK'dan yapılan yazılı açıklamada, "Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından, hudutlarımızda ve bölgede güvenlik ve istikrarı sağlamak amacıyla, Suriye'nin kuzeybatısında Afrin bölgesinde, PKK/KCK/PYD-YPG ve DEAŞ'a mensup teröristleri etkisiz hale getirmek, dost ve kardeş bölge halkını bunların baskı ve zulmünden kurtarmak üzere, 20 Ocak 2018 saat 17:00'dan itibaren Zeytin Dalı Harekâtı başlatıldı" denildi. Açıklamada, hareketin meşru müdafaa hakkı çerçevesinde ve Suriye'nin toprak bütünlüğüne saygılı olarak yürütüldüğü belirtildi (BBC Türkçe, 2018).

Zeytin Dalı Harekâtı üzerine Rusya Savunma Bakanlığı Türkiye'ye itidal çağrısı yaparak, “Türkiye, ABD'nin desteklediği gruplara (YPG) kontrolsüz bir şekilde silah yardımı yapılması nedeniyle Suriye'deki operasyona başladı.” denmiştir. ABD

Pentagon sözcüsü Galloway ise, “Taraflara IŞİD’i ortadan kaldırmaya yönelmeleri çağrısında bulunuyoruz” şeklinde bir açıklama yapmıştır (Stratejikortak, 2019). ABD başta olmak üzere Avrupa ülkeleri ve Rusya, harekâtın ilk başlarında Türkiye’nin kaygılarını anladıklarını söyleseler de daha sonra bölgedeki çıkarlarının zarar göreceği endişesiyle operasyonun harekât alanının ve süresinin kısa tutulmasının gerektiğini vurgulamaya başlamışlardır. Türkiye yapılan sınır dışı operasyonların hukuka uygunluğunu ortaya koymak için Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından 20 Ocak 2018’de gerçekleştirilen Zeytin Dalı Harekâtının başladığını şöyle duyurmuştur: “Harekât, ülkemizin uluslararası hukuktan kaynaklanan hakları, BMGK’nin terörle mücadeleyle yönelik özellikle 1624 (2005), 2170 (2014) ve 2178 (2014) sayılı kararları ve BM sözleşmesinin 51’inci maddesinde yer alan “Meşru Müdafaa Hakkı” çerçevesinde, Suriye’nin toprak bütünlüğüne saygılı olarak icra edilmektedir.” (Web4, 2018).

Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Afrin’de Türkiye’yi tehdit eden terör örgütlerini bertaraf etmek için 20 Ocak 2018’te başlattığı Zeytin Dalı Harekâtı’nın kazanımlarını şöyle sıralayabiliriz:

- Sınır güvenliği sağlanarak Hatay, Osmaniye, Kilis, İslâhiye bölgesinde PKK/PYD terör saldırıları önledi. Terör varlığı sınır hattından 35 kilometre uzaklaştırıldı.
- Afrin aşırı gruplardan temizlenerek sivil halkın huzuru sağlandı. Afrin operasyonu ile Fırat Kalkanı ve İdlib harekât alanları bağlanarak Suriye muhalefetinin karasal hâkimiyeti birleştirildi.
- PKK/PYD’nin kara propagandalarının ortaya çıkartılması sonucu sivil unsurlardan destek almaları önledi. Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından, Afrin’de terör örgütü YPG/PKK’nın evlere tuzakladığı 103 patlayıcıyı kontrollü bir şekilde imha edildi (SETA, 2018b).

ABD, Ortadoğu’da etkisini kaybetmemek ve kalıcılığını sağlamak için ayrıca Rusya’nın bölgeye yoğun ilgisi nedeniyle özellikle 2016 yılından itibaren Suriye Demokratik Güçleri (SDG) adı altında toplanan PYD/YPG örgütlerine büyük destek vermeye başlamıştır. DAES’le mücadele olarak dünyaya yansıtılan bu destek, şimdiye kadar dört binden fazla tır silah ve mühimmat ile milyonlarca dolar para

yardımına ulaşmıştır. DAESH'in 2017 yılında bölgeden temizlenmesine rağmen bu yardımlar artarak devam etmiştir. ABD'nin, Kuzey Irak'ta olduğu gibi Suriye'nin kuzeyinde de benzer otonom bir Kürt devleti kurmak niyetinde olduğu söylenebilir. Amerika'nın oluşturulmak istenen "Kürt koridoru" ile İsrail'in güvenliğini sağlamak ve İran'a yönelik herhangi bir harekâta stratejik üstünlük elde etme amacı taşıdığı görülmektedir. Zeytin Dalı Harekâtı, bölgede meydana getirilmek istenen emperyalist yapılanma planlarını bozabilecek nitelikte olduğundan dolayı önemli gözükmektedir (Köylü, 2018: 84).

Türkiye-ABD ilişkilerinin çatışmacı eksenden iş birliği eksenine taşınması için ABD'nin PKK/PYD ile olan taktiksel desteğinin azalması gerekmektedir. Ayrıca PKK'nın etkinliğinin Fırat'ın batısında olduğu gibi doğusunda da zayıflatılması, silah kapasitesinin küçültülmesi ve ABD ile kurduğu ortaklığın sona erdirilmesi gerekir. Zeytin dalı Harekâtı ile PKK'nın Fırat'ın batısında tutunmasını engellemekle beraber İran ve Suriye'nin taktiksel hamleleri Türkiye'nin Afrin'in bütününde kontrolü sağlamasını zorlaştırmaktadır. Fakat Türkiye'nin PKK'nın tehdit oluşturmayacağı güvenli bir bölgeyi kontrol altında tutması son derece önemlidir. Bunu gerçekleştirebilmesi için ABD ile uzlaşarak orta yolu bulması önemlidir. Eğer ABD Menbiç'in alan hâkimiyetini ÖSO'ya teslim ederse Türkiye'nin Fırat'ın doğusuyla ilgili olarak askeri çözümlerin dışında bir seçenek söz konusu olabilir. Bu seçeneklerden bir tanesi SDG'nin bünyesindeki PKK/YPG unsurlarını azaltılarak Araplar ve PKK'ya bağlı olmayan Kürtlerle takviye edilmesi bir çözüm sayılabilir. DAESH sonrası YPG'ye verilen ağır silahların geri toplanması Türkiye için önem arz etmektedir. Bunlar olmadığı takdirde Türkiye'nin geri adım atmayacağı açıktır. Türkiye'nin askeri aktivizmi, İran'ı dengeleme konusunda ve ABD'yi Türkiye'nin isteklerini kabul etmede işe yarayabilir (Özçelik ve Acun, 2018: 50-51).

ABD-Türkiye İlişkisinde Yaşanan Krizler Tablosu

Kriz/Olay	Tarihi
Jüpiter Füze Krizi	Ekim 1962
Johnson Mektubu	Haziran 1964
Haşhaş Krizi	1974
Amerikan Ambargosu	1974-1978
1 Mart Tezkeresi	Mart 2003
Çuval Krizi (Süleymaniye Saldırısı)	Temmuz 2003
İran Nükleer Krizi	Mayıs 2010
Vize Krizi	Ekim 2017
Rahip Brunson Olayı	Nisan 2018
S-400 Füze krizi	Aralık 2017 (Kriz devam ediyor, Haziran 2019)

SONUÇ

Bu çalışmada tarihsel süreç içerisinde Türk-ABD ilişkilerinin nasıl geliştiği ortağa konulduktan sonra ikili ilişkilerde tezin ana konusu olan 2000 sonrasındaki gelişmelere odaklanılmıştır. Türk-ABD ilişkileri 1990'larda genel olarak olumlu bir seyir izledikten sonra 1 Mart 2003'de tezkere kriziyle başlayan süreçle birlikte inişe geçmiştir. Bundan sonraki süreçte Barack Obama'nın ABD Başkanı olduğu dönemde ilişkilerdeki nispi düzelmeye rağmen Türk-ABD ilişkileri 1990'larla kıyaslandığında daha olumsuz bir gidişata sahip olmuştur. 2010'da Arap Baharı'nın başlamasıyla birlikte ABD-Türkiye başlangıçta bölgede birlikte hareket etmiş ve çıkarları örtüşmüştür. Fakat, Arap Baharı'nın gelişimine bağlı olarak Türkiye ve ABD, Suriye krizi, Mısır'daki askeri darbe ve Libya meselesinde farklı politikalar izlemiş ve bu da ikili ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Arap Baharı sürecinde Türkiye-ABD arasındaki ilişkileri en olumsuz etkileyen mesele hiç şüphesiz Suriye krizinde tarafların izlediği politika olmuştur. Süreç içerisinde Suriye krizinde ABD ve Türkiye'nin çıkarları ve politikaları farklılaşmıştır. ABD, Suriye'de 2014'ten itibaren kuvvetli bir şekilde ortaya çıkan IŞİD'le mücadeleyi öncelemiştir. Türkiye'ye Arap Baharı süresince Ortadoğu'da devrilen diğer yönetimler gibi Esad Yönetimi'nin de çabuk düşeceğini varsayarak Ortadoğu'daki dış politikasını Suriye rejiminin devrilmesine bağlamıştır. Diğer taraftan IŞİD'e karşı savaşta ABD'nin kendi askerlerini Irak ve Afganistan'daki olumsuz tecrübeleri nedeniyle Suriye'de sahaya sürmek istememesi sebebiyle ABD için Kuzey Suriye Kürtleri'nin PYD/YPG'ye bağlı grubu karada IŞİD'e karşı savaşacak önemli bir partner olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye içinse PYD/YPG, PKK'nın Suriye uzantısı olması nedeniyle bir terör örgütüdür. PYD/YPG konusundaki ayrılık Türkiye ve ABD arasında önemli bir güven bunalımı yaratmıştır. Türkiye, bu süreçte kendi çıkarlarını korumak için giderek Rusya'ya yaklaşmıştır. Rusya'yla anlaşarak Kuzey Suriye'de PKK'ye ve kısmen de IŞİD'e karşı Zeytinalı ve Fırat Kalkanı gibi askeri operasyonları gerçekleştirmiştir. ABD-Türkiye ilişkilerinin bozulması sadece Suriye meselesinde değil başka konularda da Türkiye'nin Rusya'yla ilişkilerinin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Türkiye, enerjide, güvenlik konusunda ve silah satışı gibi konularda Rusya'yla yakın iş birliğine gitmiştir. Rus yapımı S-400 füzelerinin Türkiye tarafından satın alınması girişimi ikili ilişkilerde krize yol açan başka bir konu olmuştur.

ABD-Türkiye ilişkilerinde mesafenin açılmasına yol açan süreç esas olarak 15 Temmuz 2016'da ABD'nin Türkiye'deki darbe girişimine karşı izlediği tutum nedeniyle başlamıştır. ABD'nin Türk Hükümeti'ne karşı girişilen darbe girişiminde "çok geç ve çok az" destek vermesi ABD'nin darbecilerin başarılı olmalarını istiyor görüntüsü vermiştir ve Türkiye-ABD arasındaki güven bunalımını derinleştirmiştir. Bundan sonraki süreçte ABD İstanbul Başkonsolosluğu'nda çalışan bir Türk yetkilinin FETÖ'yle bağlantısı olduğu gerekçesiyle Türkiye tarafından tutuklanmasına ABD, Türkiye vatandaşlarına vize yasağı uygulayarak cevap vermiştir. Bu gelişmeleri İzmir'de Protestan Kilisesi'nin rahibi Brunson'ın PKK'yla bağlantısı nedeniyle Türkiye tarafından tutuklanması izlemiştir. Bunun yanında 15 Temmuz 2016'daki darbe girişiminin elebaşı olduğu düşünülen ve ABD'de yaşayan Fethullah Gülen'i Türkiye'nin ABD'den iade etmesi talebine Amerikalı yetkililerin olumlu karşılık vermemesi ikili ilişkilerde daimî bir güven sorununu besleyen bir gelişme olmuştur.

2000'lerde Türkiye-ABD ilişkilerinde genel olarak olumsuz gidişatı hem küresel hem bölgesel gelişmelerle hem de ABD ve Türkiye'deki iç politik değişimlere bağlı olarak aktör temelli olarak açıklamak mümkündür. Türkiye-ABD ilişkilerinin 2000'li yıllardaki olumsuz seyrini en iyi açıklayan faktör belki de her iki ülkedeki iç politik gelişmelerdir. Her iki ülkede farklı doktrinlere sahip siyasal aktörlerin iktidara gelmesinin ilişkilerdeki makasın açılmasına katkıda bulunduğu söylenebilir.

Amerika açısından ele alındığında 2000'lerde sırasıyla George W. Bush, Barack Obama ve Donald Trump ABD Başkanı olmuşlardır. 2001-2009 yılları arasında ABD Devlet Başkanı olan George Bush 11 Eylül 2001'de ABD'ye yapılan terörist saldırılar sonrasında teröre karşı savaş adıyla saldırgan ve tek taraflı bir dış politika izlemiştir. Bush Dönemi ABD'sinin bu dış politik tutumu Türk-ABD ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. ABD'nin teröre karşı savaşında 1 Mart 2003'te TBMM'nin ABD askerlerinin Türk topraklarını kullanarak Irak'a kuzeyden saldırmasına izin verecek olan tezkeriyi reddetmesi ABD Hükümeti'nde büyük bir hayal kırıklığına yol açmış ve bu karar bir ihanet olarak algılanmıştır. Sonuç olarak neo-conservative'lerin büyük etkisi altındaki Bush Dönemi ABD dış politikası nedeniyle Türk-ABD ilişkileri tarihteki en önemli kriz dönemlerinden birisini yaşamıştır.

2009-2017 döneminde ABD'nin Başkanlığını yapan Barack Obama'ysa genel olarak ABD'nin Bush Dönemi'nde tek taraflı olarak izlediği politikalar nedeniyle müttefikleriyle, özellikle İslam ülkeleriyle ve Türkiye'yle bozulan ilişkilerini düzeltmeye çalışmıştır. Bu nedenle Obama, Bush Dönemi'nin aksine dış ilişkilerde çok taraflı politikalar izlemeye çaba göstermiştir. Genel olarak Bush Dönemi'yle kıyaslandığında Türkiye-ABD ilişkileri Obama Dönemi'nde daha iyi olsa da genel olarak Türkiye-İsrail ilişkileri ve özel olarak Mavi Marmara Olayı ve İran nükleer meselesinde Türkiye'nin izlediği bağımsız ve ABD çizgisinin karşısındaki tutum ve Suriye krizindeki çıkar ve politika çatışmasında olduğu gibi bölgesel gelişmeler Türkiye-ABD ilişkilerini olumsuz etkileyen konular olmuştur.

2017'den beri iktidarda olan Donald Trump'ın ABD Başkanı olduğu dönemse Türkiye-ABD ilişkilerinin en krizli dönemini oluşturmuştur. 15 Temmuz 2016'daki darbe teşebbüsünde ortaya çıkan güven bunalımı Donald Trump döneminde zirve yapmıştır. Trump'ın "Önce ABD" sloganıyla ABD çıkarlarını öncelemesi ve Amerikan kamuoyuna sempatik gelecek populist politikalar izlemesi Brunson ve vize krizi gibi olaylarda ABD'nin tutumunu sertleştirmesine yol açmış ve ABD-Türkiye ilişkilerindeki kötü gidişatın derinleşmesine katkıda bulunmuştur.

Türkiye'deki iç politik gelişmelerin ABD-Türkiye ilişkilerini nasıl etkilediğini ele aldığımızdaysa şunları görmekteyiz. Türkiye, AK Parti, 2002'de iktidara geldikten sonra dış politikada genel olarak Batı çizgisinde bir tutuma sahip olan Kemalist elitlerden farklı olarak daha bağımsız ve çok taraflı bir dış politika izlemiştir. Bu da zaman zaman Batı ülkeleriyle ve ABD'yle çıkarların çatışmasına yol açmış ve bu çatışmaların 2000'li yıllarda krize dönüşmesini kolaylaştırmıştır. AK Parti Hükümeti'nin özellikle 2007 yılındaki ikinci iktidar döneminden itibaren dış politikada bağımsız çizgisinin daha belirgin hale geldiği söylenebilir. AK Parti Hükümeti seçimleri kazanarak içeride iktidarını güçlendirdikçe ve meşruiyetini kuvvetlendirmek için ilk iktidar dönemindekinin aksine ABD ve AB gibi dış politik aktörlerle ittifak ilişkisine daha az ihtiyaç duydukça dış politikada daha bağımsız hareket etme yeteneği kazanmıştır.

Bunun yanında Türk dış politikasının 2007 sonrasında git gide daha bağımsız olmasının nedenini birkaç faktöre bağlamak mümkündür. Birinci faktör AK Parti Hükümeti'nde dış politikayı yöneten kişilerle ilişkilidir. AK Parti'nin dış politikasının belirlenmesinde 2016 yılında başbakanlıktan ayrılıncaya kadar Ahmet Davutoğlu önemli bir etkiye sahip olmuştur. Davutoğlu'nun "Stratejik Derinlik" kavramı etrafında şekillenmiş olan dış politik doktrini Türkiye'nin dış politika yapımına damgasını vurmuştur ve Türkiye'nin merkez bir ülke olarak bölgesel ve küresel önemine vurgu yapmıştır. Yanısıra, yeni Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan da Türkiye'nin proaktif dış politikasında kritik bir rol oynamıştır.

Türkiye'nin Batı'dan bağımsız bir dış politik tutum almasına yol açan ikinci bir neden Türkiye-AB ilişkilerinin 2005'te katılım müzakerelerinin başlamasına rağmen paradoksal olarak inişe geçmesidir. Temel olarak Kıbrıs meselesi, AB liderlerinin ve AB kamuoyunun Türkiye'nin AB üyeliği konusundaki isteksizliği nedeniyle Türkiye'nin AB konusundaki beklentileri karşılanamamıştır. Bunun sonucunda Türkiye'nin AB'ye üyelik iştahı azalmış ve kendisine yeni jeo-politik alternatifler arama yoluna gitmiştir.

Türkiye'nin dış politikada daha iddialı ve bağımsız bir çizgiye kaymasını etkileyen üçüncü gelişme ise 2008-2009 dünya finansal kriziyle ilişkili nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bu kriz küresel ekonomik sistemin merkezinin Batı'dan gelişmekte olan ülkelere kaymasını kolaylaştırmış ve Çin, Hindistan ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin dünya ekonomisindeki ve siyasetindeki öneminin artmasına neden olmuştur. Bu gelişme Türk dış politika yapıcılarının özgüveninin artmasına katkıda bulunmuştur. Bu süreç içerisinde 2008-2009 ekonomik krizinden etkilenen Batı ve AB, ekonomik ilişkiler açısından daha az cazip bir bölge haline gelirken Ortadoğu ve Avrasya ülkeleri ise Türkiye için yatırım ve ticaret açısından cazibesini artırmıştır.

Sonuç olarak 2000'lerde hem ABD'deki hem de Türkiye'deki iç siyasi gelişmelerin başatlığında ve bölgesel ve küresel gelişmelerin etkisiyle Türkiye-ABD ilişkilerinde krizlerin arttığını ve ilişkilerin genel olarak olumsuz seyrettiğini söyleyebiliriz.

Kaynakça

- ABD Dışişleri Bakanlığı. (2016, Temmuz 18). *Joint Press Availability With EU High Representative Federica Mogherini*. Aralık23, 2016 tarihinde [https://www.state.gov/secretary remarks](https://www.state.gov/secretary%20remarks) adresinden alındı.
- Acar, S. (2015). *Ekonomik Yaptırımlar*. İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Akşam. (2018, Ağustos 2). *ABD Türkiye son dakika haberi Rahip Brunson kim, tutuklanma sebebine, neden tutuklandı?* <https://www.aksam.com.tr/guncel/rahip-brunson-kimdir-rahip-brunson-neden-tutuklandi/haber-758577> adresinden 05.12.2018 tarihinde alındı.
- Akşam. (15 Nisan 2019), S-400'de kararı Türkiye verir. <https://www.aksam.com.tr/dunya/s400de-karari-turkiye-verir/haber-925937> adresinden 02.05.2019 tarihinde alındı.
- Alkan, H. (2016). 15 Temmuz'u Anlamak: Parametreler ve Sonuçlar. *Bilig* (79), 253-272.
- Altunışık, M. B. (2013). The Middle East in Turkey-USA Relations: Managing the Alliance. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 15(2), 157-173.
- Amerikanın Sesi . (2019, Mart 8). *Pentagon'dan Türkiye'ye S-400 Uyarısı*. <https://www.amerikaninseesi.com/a/pentagon-dan-turkiye-ye-s400-uyarisi/4820274.html> adresinden 12.04.2019 tarihinde alındı.
- Anadolu Ajansı. (2016, Temmuz 18). *Kerry, Gülen'in İadesi İçin "delil" İstedi*. <https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/kerry-gulenin-iadesi-icin-delil-istedi/610239> adresinden 01.02.2019 tarihinde alındı.
- Arda, F. (2018). 1950-1960 Döneminde Türkiye-ABD İlişkilerinin İncelenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Edirne. <https://tez.yok.gov.tr> adresinden alındı.
- Aslan, A. (2012). The Foreign Policy-Hegemony Nexus: Turkey's Search for a New Subjectivity in World Politics and Its Implications on US-Turkey Relations *Perceptions: Journal of International Affairs*, 17(4), 159-184.
- Ataman, M., & Shkurti, G. (2017, Aralık). Batının Darbe Sicili Ve 15 Temmuz Darbe Girişimine Tepkisi. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 51-73. doi:<http://dx.doi.org/10.31679/adamakademi.28501> adresinden 16.12.2018 tarihinde alındı.
- Avam Kamarası Tutanakları. (tarih yok). *Great Britian, Hansard's Parliamentary Debates (Commons)*, C. 490, Sütun 1272-1228.

- Aygen, M. (2018, Temmuz 27). Türkiye Ve Darbeler: 15 Temmuz Örneği/Turkey And Coups: A Case Of July 15. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi The Journal of International Social Sciences*, 28(2), 231-253.
- Aytekin, İ., & Uçan, O. (2018, Aralık). Ticaret Savaşları ve Korumacı Politikalar: Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye İlişkileri Bakımından Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 851-862.
- Balcı, A., & Turan, Y. (2017). Eleştirinin Sefaleti: Batı'dan 15 Temmuz Darbe Girişimini Okumak. *Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*(83),59-77.
https://www.academia.edu/35031186/Eleştirinin_Sefaleti_Batıdan_15_Temmuz_Darbe_Girişimini_Okumak adresinden 11.12.2018 tarihinde alındı.
- Banks, M. (2016, Temmuz 18). EU Voices Fears for the Future of Turkey Following Attempted Military Coup. Aralık 23, 2016 tarihinde <https://www.theparliamentmagazine> adresinden alındı.
- Başlamışlı, M. (2018). Amerikan Belgelerine Göre 12 Mart Muhtırası'na Giden Yolda Haşhaş Sorunu. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5 (14), 351-376. Retrieved from <http://dergipark.org.tr/atdd/issue/37307/431155> adresinden 25.05.2019 tarihinde alındı.
- BBC. (2009, October 29). *Bosnian Serb Party officials Slam Turkish FM's "Ottoman Balkans Remarks Monitoring Europe*.
- BBC. (2013 Ağustos 20). CIA'in 1953'teki İran darbesinde rol oynadığı belgelendi https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/08/130820_iran_cia adresinden 18.12.2018 tarihinde alındı
- BBC. (2018, Ocak 20) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-42760737> adresinden 04.03.2019 tarihinde alındı.
- Bostanoğlu, B. (2008). *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*. Ankara: İmge.
- Bölme, S. M. (2012). Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, 9(34), 51-71.
- Bölükbaşı, D. (2008). *1 Mart Vakası Irak Tezkeresi ve Sonrası* (4 b.). İstanbul: Doğan Kitap.
- Carpenter, T. G. (2010). Enstrangement: The United States and Turkey in a Multipolar Era. *Mediterranean Quarterly*, 21(4), 27-37.
- CNNTÜRK. (2017a, Nisan 10). *Medvedev'den Türkiye'ye PKK Eleştirisi*. <http://www.cnnturk.com/haber/dunya/medvedevden-turkiyeye-pkk-elestirisi> adresinden 13.02.2018 tarihinde alındı.
- CNNTÜRK. (2017b, Ekim 9). *İşte ABD İle Türkiye Arasındaki Vize Krizini Ateşleyen İsim*. <https://www.cnnturk.com/turkiye/iste-abd-ile-turkiye-arasindaki-vize-krizini-atesleyen-isim> adresinden 09.11.2018 tarihinde alındı.

- Cox, R. W. (2004, September). Beyond Empire and Terror: Critical Reflections on the Political Economy of World Order. *New Political Economy*, 9(3), 307-323.
- Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği Arşivi. (2016, Ağustos). *15 Temmuz Girişiminin Arkasında Kim Var?* <https://tccb.gov.tr/faaliyetler/15temmuz/> adresinden 17.03.2018 tarihinde alındı.
- Grew, J. C. (1952). *Turbulent Era a Diplomatic Record of Forty Years (1904-1945)* Houghton Mifflin Company Boston, Cilt I. 481-485.
- Dağcı, G. T. (Summer 2012). Turkey-US Relations in Justice and Development Partys Era. *Alternatives: Turkish journal of international relations*, 11(2), 1-11.
- Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik Derinlik*. İstanbul: Küre.
- Deutschewelle Türkçe. (2017, Temmuz 27). ABD'li uzman: Erdoğan ateşe benzin dökmüş olur. <https://www.dw.com/tr/abdli-uzman-erdo%C4%9Fan-ate%C5%9Fe-benzin-d%C3%B6km%C3%BC%C5%9F-olur/a-39862307> adresinden 25.11.2018 tarihinde alındı.
- Demir, S. T., & Çağlar, İ. (2017). FETÖ'nün ve 15 Temmuz Darbe Girişiminin İletişim Stratejisi. (76). https://www.academia.edu/33463102/FET%C3%96_n%C3%BCn_ve_15_Temmuz_Darbe_Giri%C5%9Fiminin_%C4%B0leti%C5%9Fim_Stratejisi adresinden 18.03.2018 tarihinde alındı.
- Dölkeleş, B. (2014). Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrasında ABD'nin Uyguladığı Silah Ambargosu Ve Türk Savunma Sanayiine Etkileri. *Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler*. Lefkoşa. <https://tez.yok.gov.tr> adresinden alındı.
- Dönmez, Ş. (2012). Türk-Amerikan İlişkileri ve Türk Kamuoyuna Yansıması (1960-1965). *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi*. Çanakkale. <https://tez.yok.gov.tr> adresinden alındı.
- Durmuş, R. (2011, 09 13). Geçmiten Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri. TASAM: http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/4118/gecmisten_gunumuze_turk_-_amerikan_iliskileri_ adresinden 06.11.2018 tarihinde alındı.
- Ekşi, M. (2018, Kasım 22). Türk Dış Politikasının Ultimo Ratiosu: Yumuşak Güçten Sert Güce Türkiye'nin Suriye Politikası. *Karadeniz Araştırmaları*, 15(60), 71-99.
- Ensor, J. and Rothwell, J.. (2016, Temmuz 18). Turkey Coup Attempt: Risk of NATO Suspension as Erdogan's Purge Intensifies. *The Telegraph*. Aralık 23, 2016 tarihinde <http://www.telegraph> adresinden alındı.

- Ergin, S. (2002, Temmuz 18). Ecevit bu kez ABD'ye esnek.
<http://www.hurriyet.com.tr/ecevit-bu-kez-abdye-esnek-85367> adresinden
09.11.2018 alındı
- Erhan, Ç. (1996). *Beyaz Savaş Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*. İstanbul: Bilgi.
- Erhan, Ç. (2001). *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri* (2 b.). Ankara: İmge.
- Erşen, E. (2016). Suriye Sorunu Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Normalleşme Süreci. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* , 3(2), 153-171.
- Ertem, B. (2009 , Haziran). Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , Cilt 12(Sayı 21), 377-397. <http://fatihhaber.com> adresinden 16.03.2019 tarihinde alındı
- Fuller, G. E. (2011). *Yükselen Bölgesel Aktör/Yeni Türkiye Cumhuriyeti*. İstanbul: Timaş.
- Fuller, G. E. (2016, July 22). Huffington Post. *The Gulen Movement Is Not a Cult - It's One of the Most Encouraging Faces of Islam Today*.
- Gazetevatan. (2016, Temmuz 18). İncirlik'te ABD'lilerle 12 Sır Toplantı. <http://www.gazetevatan.com/incirlik-te-abd-lilerle-12-sir-toplanti-967820> adresinden 20.03.2019 tarihinde alındı
- Göngen, M. A. (2014, Aralık). Arap Baharı Karşısında ABD'nin Tutumu. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi/Sosyal Bilimler Dergisi*(33), 1-18.
- Gözen, R. (Autumn-Winter 2010). Turkish-American Relations in 2009. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 15(3-4), 49-77.
- Güçtürk, Y. (2014). *İnsanlığın Kaybı/Suriye'deki İç Savaşın İnsan Hakları Boyutu*. 31. SETA.
- Güler, Y. (2005). Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1795-1914). *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 227-240.
- Güven, Ç. (2009). Bölgesel Çatışmalar İçinde Kıbrıs Ve Johson Mektubu'nun Türk Dış Politikasındaki Yeri. *Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler*. İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr> adresinden alındı.
- Halatçı, Ü. (2006). 11 Eylül Terörist Saldırıları ve Afganistan Operasyonu'nun Bir Değerlendirmesi. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2(7).
- Hannah, J. (2016, June 15). How Do You Solve a Problem Like Erdoğan. 2016/06/15/how-do-you-solve-a-problem-like-erdogan
<http://foreignpolicy.com/> adresinden alındı

- Hasan Şimşek, & Yıldırım, A. (2000). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Hopf, T. (2002). *Social Construction of International Politics: Identities, and Foreign Policies, Moscow, 1955 and 1999* (1 b.). New York: Cornell University Press.
- Huntington, S. P. (1995). Medeniyetler Çatışması mı? M. Yılmaz içinde, *Medeniyetler Çatışması ve Samuel P. Huntington* (13. Baskı) İstanbul: Vadi, s. 21-54.
- Hürriyet. (2005, Mayıs 18). Tezkereyi geçirmedik 4300 uçağa izin verdik. <http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/tezkereyi-gecirmedik-4300-ucaga-izin-verdik-320263> adresinden alındı.
- Hürriyet. (2011, Nisan 28). ABD'den ambargo için baskı: Bank Mellat şubelerini kapatın. <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/abd-den-ambargo-icin-baski-bank-mellat-subelerini-kapatin-17655120> adresinden 27 Şubat 2018 tarihinde alındı
- Hürriyet. (2016a, Temmuz 16). *İşte Darbe Girişiminin Perde Arkası*. <http://www.hurriyet.com.tr/iste-darbe-girisiminin-perde-arkasi-40149376> adresinden 18.02.2019 tarihinde alındı
- Hürriyet. (2016b, Temmuz 29). Muhataplarımız Tutuklandı. <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/abdden-cok-onemli-aciklama-40174899> adresinden 14.11.2018 tarihinde alındı
- İpekçi, İ.C. (1977). *Tarih Açısından 12 Mart*. İstanbul: Cem Yayınları
- İsmayil, G. (2017, Mayıs). Ortadoğu'da Son Dönem Türkiye Rusya İlişkileri/Suriye Krizi Örneğinde. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler/Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* (45), 181-189.
- İzgi, A. R. (2007). Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrasında Türkiye'ye Uygulanan Silah Ambargosu Ve Sonuçları. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı* . Denizli. <https://tez.yok.gov.tr> adresinden alındı
- Josie Ensor, James Rothwell. (2016, Temmuz 18). Turkey Coup Attempt: Risk of NATO Suspension as Erdogan's Purge Intensifies. *The Telegraph*. Aralık 23, 2016 tarihinde <http://www.telegraph> adresinden alındı.
- Kaplan, M. (2016). 1980 Sonrası Türkiye'de İslamcılık. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/ Kamu Yönetimi Anabilim Dalı*. Kütahya. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden alındı.
- Karabulut, B. (2018). Türk -Amerikan İlişkilerinin Analizi: 2018 Krizi ve Geleceğe İlişkin Öngörüler. *TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 10(39).

- Karaca, F. (2002). Türk-Amerikan Askeri İlişkileri (1945 Sonrası). *Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü*. Ankara. <https://tez.yok.gov.tr> adresinden alındı.
- Karakaş, N. (2013). *Türk-Amerikan İlişkileri (1939-1952)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Kırdar, S., & Kuru, S. (2012, Şubat). ABD'nin Yeni İran Yaptırımları ve Küresel Etki Alanı. *tepav: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*. <https://www.tepav.org.tr/tr/yayin/s/488> adresinden 22.12.2018 alındı.
- Köni, H. (1996). *Körfez Savaşı Sonrası Türkiye Ve Ortadoğu*. Avrasya Dosyası Kuzey Irak Özel, No 1.
- Köylü, M. (10 Ağustos 2018). Suriye, PYD/YPG Yapılanması ve Zeytin Dalı Harekâtı. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi (ASSAM-UHAD) International Refereed Journal*, 5(1), 70-86. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/522298> adresinden 10.06.2019 tarihinde alındı.
- Kutay, M. T. (2016, Temmuz 22). 5 Soru: Batı Medyasında 15 Temmuz Darbe Girişimi. <https://www.setav.org> adresinden alındı.
- Küpeli, M. Ş. (2016). Dış Politika Aracı Olarak Yaptırımlar: İran'a Uygulanan Yaptırımların Etkileri. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi/Turkish Journal of Middle Eastern Studies*, 3(1), 97-135.
- MillîGazete. (2011. Mayıs 14). <https://www.milligazete.com.tr/haber/1018137/ladin-bir-musulman-11-eylulu-gerceklestirmez> adresinden 18.12.2018.
- Milliyet. (2018, Mart 21). *Gizli tanık 'Parmaksızlar' listesini ortaya çıkardı! Trump'ın papazı...* <http://www.milliyet.com.tr/gizli-tanik-parmaksizlar--gundem-2631592/> adresinden 14.11.2018 tarihinde alındı.
- NTV. (2019, Ocak 16). Abdulhamit Gül. *Gülen'İN İadesi İçin Tüm Hukuki Yolları Kullanacağız*. https://www.ntv.com.tr/turkiye/bakan-gul-gulenin-iadesi-icin-tum-hukuki-yollari-kullanacagiz,XTaA_CJxuEqBmyqG0vnqtA adresinden 01.03.2019 tarihinde alındı.
- Oran, B. (2002). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980* (6 b., Cilt 1). (B. Oran, Dü.) İstanbul: İletişim.
- Oran, B. (2013). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 2001-2012*. Cilt 3. (B. Oran, Dü.) İstanbul: İletişim.
- ORDAF. (2018, Eylül). *Durum Değerlendirmesi Rahip Brunson Davası: Türkiye-ABD İlişkilerinin Çıkmazı*. <http://ordaf.org/wp-content/uploads/2018/09/dd15-rahipbrunson.pdf> adresinden 23.04.2019 tarihinde alındı

- Outzen, R. (2014, June). Turkey's Commitment to NATO Not Yet Grounds for Divorce. *Research Notes, the Washington Institute, 19*.
- Özçelik, İ. (2016, Ekim 23). Aydınlik Gazetesi. Aralık 25, 2017 tarihinde alındı
- Özçelik, N, & Acun, C. (2018). *Terörle Mücadelede Yeni Safha/Zeytin Dalı Harekâtı*. I.Baskı,
SETAYayınları(105),154.https://setav.org/assets/uploads/2018/04/Rapor_TEM.pdf
adresinden 17.05.2019 tarihinde alındı
- Özdağ, H. H. (2018, Eylül). ABD Yaptırımlarının 2000'li Yıllarda İran-Türkiye Ekonomik İlişkileri Üzerine Etkileri: Bir Neo-Gramsci Analizi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi / Marmara University Journal of Political Science, 6(2)* 231-261.
- Özertem, H. S., Has, K., Demirtepe, M. T., & Özdal, H. (2013). *Türkiye-Rusya İlişkileri: Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine*. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Avrasya Araştırmalar Merkezi. Ankara: USAK. https://www.academia.edu/29170253/T%C3%9CRK%C4%B0YE-RUSYA_%C4%B0L%C4%B0C5%9EK%C4%B0LER%C4%B0_REKABETTEN_%C3%87OK_Y%C3%96NL%C3%9C_%C4%B0C5%9EB%C4%B0RL%C4%B0C4%9E%C4%B0NE adresinden 27. 04.2019 tarihinde alındı
- Özhan, T. (2010). Turkey, Israel and US in the Wake of the Gaza Flotilla Crisis. *Insight Turkey, 12(3)*, 7-18.
- Öztemel, M. (2017, Ocak-Haziran). 15 Temmuz'da ABD Bağlantısı. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi/Darbeler Tarihi Özel Sayısı 2, 3(1)*.
- Öztürk, H. (2018, Temmuz). FETÖ Üzerine Bir Analiz. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (15)*, 175-191.
- Parris, M. (2002 January 10). Ecevit To Washington: Opportunities For U.S. Turkish Relations. Policywatch, Number: 592. <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/ecevit-to-washington-opportunities-for-u.s.-turkish-relations>. 2004, June 9
- Peters, R. (2016, 07 16). Fox News. Aralık 22, 2016 tarihinde <https://twitter.com> adresinden alındı.
- Pothecary, J. (2016). Syria's Conflict: Managing Turkey's Intervention. *Terrorism Monitor: In-Depth analysis of the war on terror. 14(18)*. 1-11.
- Radikal. (2015, Eylül 11). 11 Eylül Saldırılarına Dair 11 Komplo Teorisi. <http://www.radikal.com.tr/radikalist/11-eylul-saldirilarina-dair-11-komploteorisi-1212036/> adresinden 10. 01.2019 tarihinde erişilmiştir.

- Reuters. (2016, Temmuz 15). Kerry Says Hopes for Peace and Stability in Turkey. Aralık 22, 2016 tarihinde <http://www.reuters.com> adresinden alındı
- Rubin, M. (2016a, Temmuz 15). Could there be a coup in Turkey. *foreignpolicy*. Aralık 23, 2016 tarihinde <http://foreignpolicy.com> adresinden alındı
- Rubin, M. (2016b, Mart 22). Erdoğan Devrilirse ABD'nin Ne Yapacağını Açıkladı. <https://odatv.com/erdogan-darbeyle-devrilirse-abdnin-ne-yapacagini-acikladi-2203161200.html> adresinden 13.01.2019 tarihinde alındı
- Sabah. (2015, Mayıs 10). *Fethullah Gülen'in 12 Eylülcüler'e Destek Yazısı*. <https://www.sabah.com.tr/gundem/2015/05/10/fetullah-gulenin-12-eylulculere-destek-yazisi> adresinden 07.03.2018 tarihinde alındı
- Satterthwaite, J. (1972). *The Truman Doctrine: Turkey. Annals of the American Academy of Political and Social Science*.
- SETA, (2017a, Ekim 14). Üstün, Kadir. *Türk–Amerikan İlişkilerinde Vize Krizi*. SETA. <https://www.setav.org/turk-amerikan-iliskilerinde-vize-krizi/> adresinden 18.11.2018 tarihinde alındı
- SETA, (2017b, Ekim 21). Kemal İnat, *Batı İle Rasyonel Bir İlişki Kurmak Mümkün mü?* <https://www.setav.org/bati-ile-rasyonel-bir-iliski-kurmak-mumkun-mu/> adresinden 19.11.2018 tarihinde alındı
- SETA, (2018a, Ağustos 11). Talha Köse. *Türkiye-ABD İlişkilerindeki Kriz ve Ötesi*. <https://www.setav.org/turkiye-abd-iliskilerindeki-kriz-ve-otesi/> adresinden 09.11.2018 tarihinde alındı
- SETA, (2018b, Nisan 19). *Afrin Operasyonu ile Türkiye'nin 6 kazanımı* <https://www.setav.org/afrin-operasyonu-ile-turkiyenin-6-kazanimi/> adresinden 20.03.2019 tarihinde alındı
- Stratejikortak. (2019, Ocak 20). Zeytin dalı Harekâtı, güncel Afrin son durum haritası [,https://www.stratejikortak.com/2019/01/zeytin-dali-harekati-harita.html](https://www.stratejikortak.com/2019/01/zeytin-dali-harekati-harita.html) adresinden 19.04.2019 tarihinde alındı
- Şimşek, H., & Yıldırım, A. (2000). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- T.C. Vaşington Misyonu . (2017, Aralık 28). *T.C. Vaşington Büyükelçiliği Açıklaması*. http://www.mfa.gov.tr/t_c_-vasington-buyukelciligi-aciklamasi adresinden 12.11.2018 tarihinde alındı.
- t24. (2016, Temmuz 16). "ABD Dışişleri Bakanı Kerry, Türkiye'nin Barış ve İstikrar İçinde Kalacağını Umuyorum.". <http://t24.com.tr> adresinden 03.12.2018 tarihinde alındı.

- Talbott, S. (1974). *Khrushchev Remembers: The Last Testament*. (S. Talbott, Dü.) Boston : Little Brown.
- Taşdemir, F. Özer, A. (2017). Kuvvet Kullanma Hukuku Açısından Fırat Kalkanı Operasyonu / The Operation Euphrates Shield from the Perspective of use of Force Law. *Akademik Hassasiyetler*, 4 (7), 53-70. Retrieved from <http://Dergipark.org.tr/akademik-hassasiyetler/issue/29493/298858> adresinden 22.04.2019 tarihinde alındı
- The White House. (2016, Temmuz 16). *Readout of the President's Update on the Situation in Turkey*. Aralık 22, 2016 tarihinde <https://www.whitehouse.gov/the-press-office> adresinden alındı.
- Topal, C. (2013). Soğuk Savaşın İlk Yıllarında Türkiye-ABD İlişkilerinde Ekonomik Yardımların Etkisi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(6), 111-121. http://www.ktu.edu.tr/dosyalar/sbedergisi_7decc.pdf adresinden 07.11.2018 tarihinde alındı.
- Topsakal, İ. (2016, Aralık). Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 33-53. <http://dergipark.gov.tr/matad/issue/29711/319685> adresinden 16.12.2018 tarihinde alındı.
- Trask, R. (1971). *The United States Response to Turkish Nationalism and Reform (1914-1939)*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Trask, R. (1970). The Terrible Turk and Turkish-American Relations in the Interwar Period. *The Historian*, Vol: XXXIII, No: 1
- Türkmen, F. (2012). *Kırlgan İttifakatın "Model Ortaklığa" Türkiye ABD İlişkileri*. İstanbul: Timaş.
- Tüylüoğlu, Ş. (2015, Haziran 13). Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Borç Sorunu. <http://sevkettuyluoglu.com> adresinden 11.11.2018 tarihinde alındı.
- Ulus. (1947, Mart 14). *Başkan Truman'ın Mesajı*.
- Uzgel, İ. (2013). ABD ve NATO'yla İlişkiler. B. Oran içinde, *Türk Dış Politikası* (Cilt 3, s. 249-336). İstanbul: İletişim.
- Uzgel, İ., & Özcan, N. A. (2018, Ekim 20). Amerikanınsesi. *Türkiye-ABD İlişkilerinde İran Krizi mi Kapıda?* <https://www.amerikaninsesi.com/a/turkiye-abd-iliskilerinde-iran-krizi-mi-kapida/4622049.ht> adresinden 11.01.2019 tarihinde alındı.
- Ürekli, F. (2007). *Belgelerle 1889/1894 Afetlerinde Osmanlı-Amerikan Yardımlaşmaları*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Ürküt, H. (2013). İran Nükleer Programının Uluslararası Aktörlerin Tehdit Algılamalarına ve Türk Dış Politikasına Etkisi. *Kara Harp Okulu Savunma*

Bilimleri Enstitüsü/Güvenlik Bilimleri Anabilim Dalı. Ankara.
<https://tez.yok.gov.tr> adresinden alındı.

Verheugen, G., Kalın, İ., & Selvi, H. (Mart 2018). *Kartepe Zirvesi 2017 Uluslararası 15 Temmuz Ve Darbeler Küresel Etkiler, Medya Ve Demokrasi Sempozyumu*. 1, s. 33-98. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Yayınları - 43. <https://www.kartepezirvesi.com> adresinden 13.12.2018 tarihinde alındı.

Waltz, K. N. (2012, Temmuz 13). Why Iran Should Get the Bomb: Nuclear Balancing Would Mean Stability.
[https://www.acsu.buffalo.edu/~fczagare/PSC 504/Waltz.pdf](https://www.acsu.buffalo.edu/~fczagare/PSC%20504/Waltz.pdf) adresinden alındı.

Web1, (2019). Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası (1919-1938)/. Mustafa Yılmaz
[https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354398&/Atat%C3%BCrk-D%C3%B6nemi-T%C3%BCrk-D%C4%B1%C5%9F-Politikas%C4%B1-\(1919-1938\)-/Do%C3%A7.-Dr.-Mustafa-Y%C4%B1lmaz-adresinden11.04.2019](https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354398&/Atat%C3%BCrk-D%C3%B6nemi-T%C3%BCrk-D%C4%B1%C5%9F-Politikas%C4%B1-(1919-1938)-/Do%C3%A7.-Dr.-Mustafa-Y%C4%B1lmaz-adresinden11.04.2019) tarihinde alındı.

Web2, (2019). Türkiye-ABD İlişkilerine Genel Bir Bakış (1919-2002) / Çağrı Erhan.
[https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354811&/T%C3%BCrkiye-ABD-%C4%B0li%C5%9Fkilerine-Genel-Bir-Bak%C4%B1%C5%9F-\(1919-2002\)-/Dr.-%C3%87a%C4%9Fr%C4%B1-](https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354811&/T%C3%BCrkiye-ABD-%C4%B0li%C5%9Fkilerine-Genel-Bir-Bak%C4%B1%C5%9F-(1919-2002)-/Dr.-%C3%87a%C4%9Fr%C4%B1-) adresinden 18.04.2019 tarihinde alındı.

Web3. (2018, Aralık 17). Mustafa Kibaroglu Türkiye-ABD ilişkilerinde zor dönemeçler:
Quo Vadis?http://openaccess.mef.edu.tr/bitstream/handle/20.500.11779/282/mustafakibaroglu_stratejist_turkiye-amerika_quovadis_aralik2018.pdf?sequence=1 adresind 13.03.2019 tarihinde alındı.

Web 4. (2018, Şubat 9) Zeytin Dalı Harekâtı'nın Siyasi, Diplomatik ve Askeri AçındanDeğerlendirmesi
http://www.mustafakibaroglu.com/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/mustafakibaroglu_stratejist_subat2018_zeytindalioperasyonu.pdf adresinden 25. 03.2019 tarihinde alındı.

Welles, S. (1946). *Where Are You Heading? (Nereye Gidiyoruz?)*. New York: Harper.

Yeni Şafak. (2018, Kasım 16). *İade Edilecek İddiası*.
<https://www.yenisafak.com/gundem/iade-edilecek-iddiasi-3409100> adresinden 18.04.2019 tarihinde alındı

Yeni Şafak. (2017a, Ekim 4). *ABD'nin İstanbul Başkonlosluğu Görevlisi FETÖ'den Tutuklandı*. <https://www.yenisafak.com/gundem/abdinin-istanbul-baskonsoloslugu-gorevlisi-fetoden-tutuklandi-2799999> / adresinden 19.12.2018 tarihinde alındı

Yeni Şafak. (2017b, Ekim 07) 8 Soruda İdlid Harekâtı
<https://www.yenisafak.com/bilgi/8-soruda-tsknin-idlib-harekati-2800706/suriye-ic-savasinin-gelecegine-etkisi-313889> adresinden 20.01.2019 tarihinde alındı

Yığıttepe, L. (2018, Eylül). NATO ve Rusya Arasında Türkiye'nin Güvenlik Algılaması: S-400 Krizi Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16 (Özel Sayı).

Yıldırım, Y. (2016, Haziran). Kemal Tahir'de Kadro, Darbe ve Halk Hareketi Kavramları Perspektifinden 15 Temmuz Girişimi. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1).

Yılmaz, M. L. (2016). Yeni Türkiye Yolunda Ekonomi Güvenliği. *Ayrıntı Dergisi*.
<http://www.dergiayrinti.com/index.php/ayr/article/view/731> adresinden 23.03.2019 tarihinde alındı.

Yılmaz, N. (2011). U.S. Turkey Relations: Model Partnership as an "Empty Signifier". *Insight Turkey*, 13(1), 19-25.

Zengin, G. (2010). *Hoca: Türk Dış Politikasında Davutoğlu Etkisi* (1 b.). Ankara: İnkilap.

Zürcher, E. J. (1995). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (Y. Saner, Çev.) İstanbul: İletişim.